

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÎNILOR

III.

FRAGMENTE DE CRONICI ȘI ȘTIRI DESPRE CRONICARI

ADUNATE ȘI TIPĂRITE

CU O PREFAȚA DESPRE ISTORIA MUNTEANA IN LEGATURA
CU ISTORIOGRAFIA SIRBEASCA

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59

1901

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA ISTORIA ROMÎNILOR

III

NOTE ASUPRA ISTORIEI MUNTENE CU PRILEJUL PUBLICĂREI CRONICII
LUI PEJACEVICH.

I.

Cronica sîrbească tradusă în latinește, din care reproducem lucrurile ce privesc țerile romîne, nu e singura formă supt care se înfățișează analele acestea. Există o formă mai scurtă, fără continuări, supt care se întîmpină de cele mai multe ori, formă din care variante s'aũ tipărit în *Spomenikul* Academiei din Belgrad — de două ori până acuma — și în *Glasnikul* Museului din Seraievo¹. Iar alte ori povestirea e mai bogată, și, după sfărîmarea totală a despotatului sîrb, se înregistrează știri asupra celor întîmplate la Sudul Dunării. În versiunea tradusă, pe care o dăm aici, prelungirea, care se ocupă de Mihaï Viteazul, de Movileștii, după ce menționase și alte evenimente de istorie românească, pare să fie opera unui copiator romîn al analelor sîrbești, — poate chiar, cum am propus și altă dată², cronicarul Moxa. În acest cas, ar trebui să se admită că Moxa a început înnădind pe slavonește, înnainte de a da o traducere românească a corpului de cronică, a cronografului înnădit de dînsul.

În această cercetare îmi propun două lucruri: a analisă deosebitele știri relative la noi, pe care le dă cronica sîrbească, luată în forma ei cea mai completă, așa cum s'a

¹ *Spomenik*, III și ultimul fascicul (1901); *Glasnik*, VI (1894); cf. Bogdan, în *Archiv f. slavische Philologie*, XIII.

² În *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*.

încercat a o restabili în ediția sa, de altmintrelea cu totul defectuoasă și foarte neglijată, Ljubomir Stojanović. Și, pe urmă a da lămuririle de multă vreme necesare asupra unui povestitor ragusan de la începutul secolului al XVII-lea, Lucari, care, cum vom vedea, a lucrat, întru cât ne privește, după izvoade sîrbești, ce nu ni s'aŭ păstrat.

I. Pentru întâia oară e pomenit numele Romînilor în anale cu prilejul luptei lui Ștefan, — tatăl lui Dușan «Țarul Grecilor și Sîrbilor», căruia anumite copii posterioare ale *Zaconicului* său îi dau și titlul de «stăpînitor al Ungrovlachiei»¹, — contra vecinului său Bulgarul Mihaî. La începutul *Zaconicului* această participare a lui «Ivanco» la luptă, ce se dădu în 1330 la Velbujd, e expusă ceva mai limpede, și se spune că Domnul cu acest nume era «socrul lui Alexandru Țarul, fiul Țarului Mihail».

«Basarab Ivanco» e «Basarab» care se luptă cu Unguri, și, Basarab fiind numele lui de botez, s'ar putea ca Ioan să fie acela al părintelui său, «Thocomerus». El era Domnul «Ungrovlachilor», al Romînilor supuși regelui Ungariei din vechi timpuri, și la război participară și alți Romîni, Romîni «tatarî», din ținuturile răsăritene care ascultau încă de poruncile Hanului. Cronică, din parte-î, știe să spuie că în oastea biruitorului erau «Basarabî» și «Tatarî», Romîni de amîndouă feluri, — căci Moldoveni nu erau încă pe atunci².

Și pe unii și pe alții, pe «Ungrovlachî» și pe «Sciți», cari se deosebiau de o potrivă ca bunî arcași, îi găsim și înna-
inte de aceasta supt steagurile lui Mihaî. Și acesta însuși, fost dinast al Vidinului, era, după Ioan Cantacuzino, «de neam coborîndu-se din Misî și Comanî», din Bulgari și Muntenî³, poate.

¹ Cea tradusă în Engel, *Gesch. von Serbien und Bosnien*, p. 293 și *Spomenik*, XXXVII (1900), p. 30 (ms. 157 din Sofia).

² V. *Zaconicul*, ediția Novacović și Analele, ed. Stoianović, în *Glasnik*, seria I, LIII.

³ Ioan Cantacuzino, ed. Bonn, I, p. 175.

II. A doua mențiune privește lupta din 10 Octombrie 1394 la Rovine, între Mircea cel Mare și Baiazid, care-i pătrunsese în țară. La această dată, Sirbii, învinși, erau în bune relații cu Turcii și-i serviau, dându-li și trupe în cas de război. Principii sîrbi, dintre cei mai vestiți prin vitejia lor, se aflau deci în armata de năvălire. O versiune a cronicii sîrbești pomeneste printre jertfele luptei pe «Constantin Jerligovaț, pe Andreiu, pe Dragoș și pe Comen». Alta menționează numai pe Constantin Jerligovaț și pe Dragoș; în altele, în fine, e vorba numai de cel d'întăiu. Dar toate pun în prima linie pe legendarul Marc Cralievici¹.

III. Dacă ar crede cineva o versiune a cronicii sîrbești, a patra fată a Craiului Lazăr ar fi fost măritată cu «Radul, Voievodul de la Unguri». Dar, din alte versiuni și documente, se știe că această principesă a fost soția unui alt domn «de la Unguri», Nicolae de Gara. Cuvîntul de «Unguri» a produs, fără îndoială, confuzia.

IV. Urmează o dată de cea mai mare importanță: a morții lui Mircea. Mai adese ori ea e pusă la 31 Ianuar 1419, dar sînt versiuni care o fixează la 1-iu a lunii, la 4 Februar, ba chiar la 31 Novembre 1418.

Novembre 1418 nu se poate, fiind-că încă de la 5 Iunie ale acestui an găsim pe Mihaîl fiul lui Mircea dînd un privilegiu Cisnădenilor pentru a întări drepturi acordate înainte de dînsul de răposatul lui tată. Cronologia tabelară analizează alte două acte, din «1418» și 10 Iulie 1418, date tot în Argeș, de noul Voievod Mihail. Se pare că încă din 1415 Mihail era asociat la Domnie de bătrînul său tată, după aceeași Cronologie, — cum îl găsim, de alt fel, și înainte².

Trebuie să admitem deci 31 Ianuar, dar 1418, nu 1419. Greșelile în datele de anî nu sînt rare în analele sîrbești, și

¹ Cf., pentru acesta, P. S. Srecicovici, în *Spomenik*, XXXVI, p. 7 și urm.

² *Cronologia tabelară* am tipărit-o în *Operele lui Constantin Stolnicul Cantacusino*, 1901.

cle se explică ușor prin felul, neconținut copiate, cum a ajuns până la noi.

V. Întrerupem aici povestirea pentru a discuta o glosă la cronică bulgară tipărită de d. I. Bogdan și care a servit de original lui Moxa. În ea se spune că

Șișman, Țar bulgăresc, a ucis pe Dan Voevod, fratele lui Mircea Voevod, în anul 6902 [1393], luna Septembrie 23.

De la Dan n'avem documente, afară de unul singur, din 3 Octombrie 1385, și poate altul din Decembrie 1381. Mai e menționat într'o inscripție la 6983 [1384-5]. Știm că s'a bătut cu Ungurii din Banat. Și atîta. Pare să fi fost de la început în luptă cu Mircea și să-l fi înlocuit un timp.

Ce s'a făcut cu el? Răspunde Chalkokondylas: «Munteniū aū chemat pe Mircea, care stăpînise mai de mult acest neam, și, prinzînd (συνελόντες) pe Dan, care domniā până atunci, — l-aū făcut pe Mircea Domnul lor».

Uciderea lui Dan nu pare a reieși din textul Bizantinului. În 1387, cînd găsăm cel d'întăiū document de la Mircea, Dan nu mai era însă în viață, căci documentul îi zice «răposat».

Că moartea i s'a tras de la Șișman, aș crede. Pe fiul lui Danciul, pe bastardul Ioan, îl vedem rătăcind prin peninsula balcanică la 1397 și 1400: fugarul era orb. Tatăl lui se adăpostise poate la Șișman, și acesta-l va fi ucis pentru a face pe plac Turcilor. Dar nu la data glosei, cînd principele bulgar nici nu domniā, ci cîndva înainte de 1387¹.

* * *

VI. Înainte de a trece mai departe, iată cîteva însemnări de cronică, necunoscute până acum, relative la Domniā lui Mircea. Aceste note, scrise în grecește, pe un volum miscelaneū din secolul al XV-lea, n'aū importanță numai pentru

¹ V. *Archiv für slavische Philologie*, XIII; Onciul, *Originile Principatelor* și art. d. Litzica în *Omagiul Maiorescu; Notes et extraits*, seria a 2-a, pp. 70, 88.

noi, ci pentru întreaga istorie a Orientului în aceste timpuri critice.

Le reproducem aici în traducere românească, cu observațiile ce sugerează :

În anul 1402 a venit Timur-Han și s'a luptat cu Baiazid-bei la Angora, în luna lui Iunie 28, zi Vineri, și l-a învins cu totul, și l-a prins ; și a murit.

Se știe că vechia dată ce se atribuia bătăliei era 20 Iulie, cum se află la Hammer și Zinkeisen. Dar, o scrisoare de ofițer venețian, din Constantinopol, arată că în acest oraș a venit la 6 August vestea luptei, date la 26 ale lunii precedente. În Octombrie, Gerard Sagredo, venit tot din Constantinopol, îndreaptă data în 28 Iulie, după știri date de un Cretan ce fusese «în armata lui Baiazid»¹. Cronicile sîrbești, din partea lor, au data de 29 Iulie.

«Iunie» din notițele grecești se explică printr'o greșală de scriptură saă de lectură, mai curînd. Căci 28 *Iulie*, și nu 28 *Iunie* a căzut Vineri.

Apoi a domnit fiul lui, Emir Suliman-bei, în zilele stăpînirii precucernicului și iubitorului de Hristos Împăratul nostru Manuil Paleologul. Iar, după [aceia, în] anul 6918, a venit fratele emirului aceluia Suliman-bei, Musa-bei, din Țara-Românească, unde domniă Voevodul Mircea, și a bătut pe Sarugè-Pașa la Diampoli, în luna lui Februar, ziua 13, Vineri, și s'aă închinat cetățile României [Rumeliei], cu tot locul.

Luptele dintre fiii lui Baiazid presintîndu-se în cea mai mare încurcătură posibilă de izvoarele, bizantine și osmane, care le menționează, cele ce se spun în aceste rînduri sînt nu se poate mai bine venite.

În 1409, admisesem în *Chilia și Cetatea-Albă*, — Musa căutase adăpost și ajutor la Mircea, a căruți faimă biruitoare mersese decî foarte departe. Notele grecești întăresc presupunerea. La 13 Februar 1410 — saă mai bine la 14, căci ziua săptămîinii e Vineri — se dă lupta de la Iamboli cu Sa-

¹ Scrisorile în Cronica lui Saudo ; Muratori, XXII.

rugè, al cărui nume se înfățișează într'adevăr pe această vreme. Biruința fu atât de complectă — știm aceasta de aiurea — încît în Maiu Venețienii aflară că Sultanul Soliman ar fi fost ucis chiar în luptă¹.

Și iată un extract din scrisoarea ragusană de la 30 Maiu 1410, către regele Ungariei², care întărește pe deplin cuprinsul notelor grecești: «Un brigantin, care a plecat la 28 din Avlona, trecînd azi pe aici, ni-a adus știrea că solul lui Mircea [domnul Avlonei] a venit în cincisprezece zile din părțile Constantinopolei, cu vestea că Împăratul grecesc a luat Galipole [urmează amănunte pentru cucerire]. Iar Soliman a venit cu oaste mare la strîmtorî, cerînd de la Împărat și de la cei din Pera trecerea. Care i s'a refusat și, din cauza năcazurilor ce-î face fratele Mohammed, s'a întors înapoi. Evrenos și șese fruntași ai lui Soliman, veniți să spioneze la Galipoli, au fost prinși de Musa.»

Notele grecești continuă.

Veniud decî fratele lui, emirul Soliman, Împăratul Paleologul i-a acordat trecerea peste mare. Și s'au luptat la Constantinopol mai sus de Cosmidion, în luna Iunie, zi 15, Duminecă. Și a bătut pe Musa-bei, și l-a gonit.

De aici rezultă îndreptări din cele mai însemnate. Abia în August se știa de venirea în Europa a lui Soliman³, dar se vede acum că el sosise încă din Iunie. Se admitea că singura sa prezență aduse fuga lui Musa. Se dovedește acum că a fost o luptă. Se credea că înainte de 1410 o luptă se dăduse lîngă Constantinopol între Soliman și fratele său, care ar fi fost trădat de Despotul sîrb Ștefan și că în 1410 Musa, căpătînd tronul, a încunjurat, ca răzbunaré pentru trecut, Constantinopolea⁴. Se hotărește acum că lupta de lîngă Constantinopol s'a dat în 1410, și e mai mult decît probabil că

¹ Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 68; *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I (1899), la această dată.

² În Gelcich, *Diplomatarium ragusanum*.

³ *Notes et extraits*, l. c.

⁴ V. povestirile din *Istoriile imperiului otoman*, de Hammer și Zinkeisen. Dar cf. analiza lui Constantin Filosoful de Stanojević, în *Arăhiv f. slav. Phil.*, XVIII.

Musa încercase, înainte de sosirea fratelui său, să iea prin surprindere cetatea împărătească și că tocmai aceasta făcuse pe timidul Manuil să cheme în ajutorul său pe Soliman. 15 Iunie a căzut tocmai într'o Duminecă. Și, în fine, povestirea notelor se confirmă în toate prin aceia a lui Constantin Filozoful, biograful Despotului Ștefan. Iară locul luptei e același în Cronica bulgară tipărită de d. I. Bogdan.

Să vedem ce urmează în această realitate care se revelează deodată înaintea noastră.

Ci, adunându-se Musa-bei iarăși cu Turcii de afară, a venit la Adrianopol și s'a luptat cu Chirișgi și Διχαλῆν Το., în luna lui Iulie 11, zi Vineri, și iar l-a bătut. Și a fugit în țara Bulgariei, în părțile Vidinului cetate, în locul Κολτζοῦ, în părțile Serbiei. Și l-a hrănit cneazul Despot, fiul lui Lazăr.

Chirișgi nu poate fi Sultanul Mohammed, care purta și el această poreclă de: *cavalerul*. Mohammed era încă în Asia, și în lupta din Europa nu credea că trebuie să se amestece. Διχαλῆν Το. . . trebuie să fie vre-un Halil-Pașa, poate Marele-Vizir de mai târziu. 11 Iulie a căzut, în adevăr, Vineri, și aceiași e data luptei și în Constantin Filozoful. Și nu se poate o potrivire mai desăvârșită cu alte izvoare contemporane și autentice. În adevăr, la 24 Iulie vedem Senatul venețian discutând asupra măsurilor ce trebuie luate, din cauza «schimbărilor ce pot veni în situația lui Soliman Celebi și a fraților săi» și luând hotărârea de a zăbovi cu plata tributului, și temerea de lucruri ce se pot întâmpla în Orient o găsim în August, la începutul lui Septembre¹.

Că Musa a luat drumul Vidinului, fugind, e sigur, dar nu că a rămas acolo, unde nu și-ar fi găsit deocamdată un adăpost bun. Căci Despotul Ștefan fusese în armata învinsului, și trebuia însuși să caute un refugiu peste Dunăre, la Mircea. Situația în Serbia era însă astfel, încât Vuc, fratele lui Ștefan, și nepotul lor, Lazăr, cari luptase pentru Soliman, fură întâmpinați la în-

¹ *Notes et extraits, l. c.*

toarcere de Evrenos-beg și uciși¹. După foarte puțin timp se putu strecura Ștefan în patrie.

Aceasta era, ni spune cronica sîrbească, a doua adăpostire a lui la Mircea — căci tot la dînsul fugise, și tot din Constantinopol, în 1402, după Angora. Fiind-că știm însă că pe altă cale, prin Dulcigno, se făcu întoarcerea Despotului în 1402, trebuie să admitem că aici s'a făcut o schimbare de dată de către unul din copiii cronicii. Cu atît mai mult, cu cît singură versiunea ce reproducem are acest amănunt, de mare importanță pentru noi.

Continuăm cu notele grecești.

Iar pe urmă, în anul 6919, viind iarăși Musa-bei în părțile Macedoniei, și coborîndu-se la Diampoli, la muntele τὸς Βῆρλουκοῦς, s'a luptat (ἐπλημεληεν) cu Soliman și din cetate în cetate, omul emirului Soliman-bei nimic n'a isprăvit (ἐδιᾶθενεν). Auzind însă emirul Soliman-bei, viind cu mulțime de oaste și de domni la Adrianopol, a pornit să împartă (ἐκίνησεν κίραζεν) ρογαν la tabără ca iar să-l gonească. Emirul Soliman, ca unul ce căzuse la λεοτροῦς și bea vin prea mult (ἄν περιησοῦς), cu bucurie (γανεκτησας) domni și meghistanii au fugit din tabăra lui și s'au dus la Musa-bei. Ci, auzind emirul Soliman-bei, s'a temut și, plecînd în fugă (ἤς εντροπιν φηγίς), l-au prins în părțile τῆς Βρησις și l-au ucis, în luna Februar 17, ziua Marți.

E natural că la 6 Februar moartea lui Soliman nu se putea încă ști la Ragusa, și în scrisoarea de știri către suzeranul ungar² se vorbește numai de succesele Sultanului în Asia — am văzut din notele grecești că el lipsia la noua pogorîre de la Munteni a lui Musa—; de încercările de împăcare între dînșii și de noua permisie de trecere dată de Grecii vechiului Sultan. La 16 ale lunii, se știa la Veneția de «noua discordie între frații Turci». La 3 April se aflase în acest oraș moartea lui Soliman, și poate că a trecut oare-care timp între prinderea lui, la 17 Februar — e în adevăr o Marți —, și

¹ Aici cronicile sîrbești, atribuind omorul lui Musa și — cea tradusă în latinește — fixîndu-l în ziua de Înviere, greșesc în parte. Tot așa și Constantin Filsoful. Cf. Gelcich, p. 123.

² Gelcich, *l. c.*

moarte. Căci în analele sîrbești găsim și o dată de Iunie sau Iulie pentru sfîrșitul lui Soliman.

Așa s'a întemeiat tronul prietenului lui Mircea-Vodă¹.

* * *

VII. Venim acum iarăși la cronică sîrbească.

Cea d'întăiu notiță cu privire la noi, după moartea lui Mircea, e aceasta :

În anul 6929 [versiune : 6927], August 15, Sultanul Chirișgi a cunoscut Țara-Românească.

Aici trebuie să alegem poate o dată mijlocie. În 1419 Turcii au pătruns în Țara-Românească, în adevăr, și au pus pe Dan, dar luptele pentru tronul muntean, cu Mihail și patronii săi Ungurii, continua. Numai în 1420 — și tocmai prin August — se dădură luptele hotărîtoare, și Mihail fu ucis.

Nu va fi fără folos să reproducem aici mențiunile din cronicile venețiene relative la campania din 1419.

a) *Cronica Dolfin*, III, fol. 749 : Se aude de la Dunăre că Turcii luptă cu Ungurii supt Pippo de Florența. Turcii sînt întăi bătuti ; mulți prinși, 15.000 morți, înecați 1600. Dar ei revin și bat pe Unguri, după știri din Segna : « e fono malmenadi » peste 12.000.

b) *Cronica Zancaruoia*, fol. 341 V^o : La 2 Septembre se află de lupta « de la Dunăre » a lui Pippo cu Turcii. Întăi, el iea 12.000 de robi, apoi Turcii cîștigă 7.000 și înneacă mulți dușmani.

c) *Cronica din Viena*, N° 6208*, pe care o reproduce Sanudo în secolul următor [col. 928 D-E] : « La rota che ave i Hongari dai Turchi e la battaia che fo frà lor sora la Donoia. Del 1419, adl 2 de setenbrio, el vene nuova a Venetia chome, siando vegnudi una grandisima quantitate de Turchi in Hongaria e fin suso la Donoia, el rè d'Ongaria li mandò molti zente al inchoontro per hoviarli li pasi ; de la qual fò chapetanio Pipo. E, siando ale man, una gram quantitate ne fono morti, de una parte e de l'altra, e ale fin el romase prixonu plui de dodexe milia Turchi ; e dapoi li Turchi se ingaiardi e fone de chavo ale man. E schonfise li Hongari e prexene plui 7.000, e molti sene anega nel Danubio. »

¹ Notele se află pe un ms. miscelaneu de la începutul secolului al XV-lea. S'au tipărit în Papadopulos Kerameus, *Ἱεροσωλομυτικὴ Βιβλιοθήκη*, IV, pp. 32-3.

VIII. Analele sîrbești dau apoi această știre :

În anul 6940 a mers Țarul Murad la Unguri, supt Brașov.

Expediția aceasta o menționează și Cronica din biserica Brașovului¹, adăugînd că Sultanul a luat cu sine pe senatorii orașului, iar locuitorii ceilalți s'a'u refugiat în cetate.

Domn era atunci Vlad Dracul. El urmase lui Dan al III-lea, sacrificat prin pacea ungaro-turcă din toamna lui 1429², dar găsi un concurent în persoana lui Alexandru, fiul lui Mircea, de la care Cronologia tabelară³ citează acte din 17 Novembre 1431 și 15 Mart 1432 (greșit 1433). Vlad merse la Nürnberg să cîștige sprijinul Împăratului Sigismund, și era acolo în Februar 1431. În Ianuar 1432 îl aflăm însă întors la Tîrgoviște⁴.

Dar la această dată el fusese acum la Poartă — tocmai la Brusa⁵ — și se împăcase cu Turcii. Aceștia-i deveniră oaspeți în curînd, căci trecură Dunărea «la începutul lui Iunie». Oastea se împărți în două, după știri sosite la Ragusa, din Serbia, Bosnia, Zenta și Belgrad. Parte merse în Moldova, «in Modua», unde trăia încă Alexandru-cel-Bun, și fu învinsă acolo cu totul, la 22 Iunie, scăpînd numai puțin. Se vorbește aiurea de o ciocnire a lor cu Svidrigailo, atunci patronul Moldovei⁶. Iar alta, cu beglerbegul Anatoliei, luă calea munților. La 11 Iunie, oastea se afla la o milă de Tîrgoviște⁷. Ea se presintă, în adevăr, la Brașov, dar fără succes, prădă trei zile țara Bîrsei și suferi pierderi, la întors, în munți. Ca un învins se întoarse beglerbegul la Adrianopol în ziua de 22 Iulie.

¹ În *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV (supt pre-ă).

² V. *Notes et extraits*, seria a 2^a.

³ În *Operele lui Constantin Stolnicul Cantacuzino*, ce am tipărit.

⁴ V. vol. I din această carte, p. LXXXV.

⁵ După Ducas.

⁶ O raportează Windecke, biograful Împăratului Sigismund; *Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit*, Lieferung 79 (Leipzig, 1886). V. și mai departe.

⁷ Știri inedite din Brașov, în arhivele aceluși oraș; copie la Bibl. Ac. Rom.: «in Synta, uno miliari a Tergovista, erant constituti». Cf. Gelcich, *l. c.*

Sultanul n'a condus decî pe ai săi, dar plecarea lui era așa de probabilă, încît Ragusaniî se gîndiau la 17 April 1432, cu privire la o lipsă a Sultanului, în rîndul întăiu la «Valachia», și luau măsuri pentru casul strămutării lui la Sofia¹.

IX. În 1437, analele sîrbești pomenesc expediția făcută de Turci la Sibiu, «cu Romîniî».

Această expediție a avut loc, de fapt, în 1438, și am tipărit aiurea un extras din opusculul care o povestește. Vlad Dracul, Domnul de atunci, jucă un rol de împăciuitoar. Și despre aceasta asigura pe Brașoveni încă din Februar regele Ungariei, care, prin confirmarea sa de privilegii, dăduse lui Vlad dreptul de a se întitula și «Domn pe laturile plaiului, al Almașului și Făgărășului»². Comandantul trupelor osmane era Mezet-beg, pe care cronica bisericii din Brașov îl califică greșit de beglerbeg al Rumeliei. Biruitorii se întoarseră, arzînd, prin Țara Birsei.

Campania n'a făcut mare zgomot, de și pierderile suferite de cetățile și cîmpiile ardelene au fost mari. O singură mențiune în Bizantinî: la Ducas.

Probabil însă la această năvălire se raporta povestirea cronicarului turc Neșri, care o pune în 1435-6. O reproduc, pentru însemnătatea ei, după traducerea d-lui I. Moisil, profesor³.

Se spune că, voind Sultanul Murad să treacă în Ungaria, a trimis mai întăiu oameni la Vulc-Oglu [Despotul Serbiei] vestindu-l: «Trec pe la Semendria în Țara Ungurească. Gătește-te». Lui Iflac-Oglu [Domnul muntean], Dracula, de asemenea i-a trimis vorba: «Strînge-ți răpede toată armata și ieși-mă înainte». Dracula răspunse: «Sînt gata să te slujesc, Sultane; gata sînt să-ți dau calul mieu, cîinii de vînătoare».

Așa dar stăpînitorul, plecînd cu o armată mare, a mers spre Vidin. Călăuzit de Laz-Oglu [Despotul Serbiei], a trecut la Vidin. Trecut-au și toți achingii, luînd mai multe cetăți de-ale Ungariei... Călînd

¹ *Notes et extraits*, seria a 2^a.

² Scrisoarea-regală în Hurmuzaki, I².

³ După versiunea unguească dată de Thury, în *Torök történetirök*, publicați de Academia maghiară; I, p. 54

și sfărîmînd Țara Ungurească patru-zeci și cinci de zile, s'a uî încărcat cu tot felul de prăzi, — așa de multe, încît mulțimea lor numai Dumnezeu o știe.

Apoi, luînd pe Dracula de călăuz, a u intrat nevătămați în Țara-Românească, unde Iflac-Oglu i-a dăruit cu nenumărate daruri, și li-a dat ospețe mari. Nicî un ghiaur nu s'a pus în potriua stăpînului: cu toții s'a u supus. Iar el era biruitor și izbînditor. *Apoi a vidit cetatea Giurgiului, a pus ostașii într'însa, și s'a întors la Adrianopol. Această campanie s'a făcut în anul Hegirei 839.*

X. Cronica sîrbească mai notează:

La anul 6950 a bătut Iancu Voevod pe Mezet-beg în Țara-Românească.

Data e 25 Mart, după o versiune, 20 după alta, 29 după o a treia. Spuindu-se că lupta s'a dat într'o Duminecă, cea d'întăiu dată trebuie primită.

Să urmărim această luptă în izvoare ce n'a u stat pînă acum la dispoziția cercetătorilor.

Izvoarele turcești vorbesc de o scoatere din Scaun a lui Vlad Dracul de către Turci, pe la 1438. Sultanul s'ar fi găsit la Scopie, și:

Isac-beg îi spune: «Mărite Sultane, cît timp Volc-Oglu [Despotul Serbiei] va fi în Semendria, atîta timp nicî Caraman-Oglu, nicî Ungurul nu vor fi liniștiți, și nicî pe Dracula să nu și-l crezi prieten, căci e fățarnic. Murad răspunse: «Să ieșim numai din iarna aceasta, și nădăjduiesc că la primăvară vom isprăvi cu amîndoî». Apoi, mergînd la Adrianopol, petrecu acolo iarna.

Cum s'a desprimăvărat, vesti pe Dracula și pe Vuc-Oglu să vie la Poartă. Vuc-Oglu nu s'a dus, Dracula însă s'a dus, cu cei doi fii ai săi. Și i-au închis în cetatea Galipoli.

La această povestire a lui Neșri, Seadedin, care scrie pe vremea lui Mihai Viteazul, adaugă că fiii lui Vlad: adecă Vlad și Radu, a u fost închiși și ei, însă la Egrigöz, în Caramania.

Că Domnul muntean a fost prins, e un fapt. Îi găsim confirmarea și într'o scrisoare francesă pe vremea cînd visurî de cruciată făceau pe Apusenî să se gîndească la lucrurile orientale, precum și în cronica burgundă a lui Wavrin. Această

prindere s'ar părea că a trebuit să se întâmple după 1438, cînd am văzut că Vlad era colaboratorul credincios al Turcilor. Și scriitorul bizantin Ducas pune prinderea lui Vlad în legătură cu campania ardeleană.

În 1439 constatăm că el era în Scaun, la 8 Septembrie 1439, după un document solemn «dat în Argeș, iară scris în Țîrgoviște»¹. Însă campania contra Semendriei și pedepsirea familiei lui Brancovici se întîmplară în primăvara aceluiași an. Care ar fi explicația?

Aceia că prinsoarea lui Vlad a durat foarte puțină vreme și că, lăsîndu-și ca ostateci fiii, el putu să părăsească îndată închi-soarea sa din Galipoli, — ar părea plausibilă. Dar propun alta, care se întemeiază pe alt ceva decît logica singură a faptelor.

De la 1431 până la sfîrșit, Domnia lui Vlad Dracul a fost vrednică de porecla lui. Un zbcium pe care nu-l putem cunoaște în de ajuns, obscure frămîntări pentru neatîrnare, o ocupă întreagă. Întors abia din Nürnberg, el asistă la luptele purtate de Moldoveni contra Turcilor, pentru soarta țerii sale. La 2 Iulie din acest an o scrisoare ardeleană spune că abia se poate furișa cineva din Moldova, că niște fugari vestesc că Domnul Moldovei a adunat foarte multă oaste și Marele *Provisor* al său cu trupe din bielșug, a venit spre Putna. «Se zice însă că merge spre Țara-Românească; dar alții pretind că spre Ardeal»².

Ce sens are această expediție moldovenească în Muntenia? Am arătat în altă carte³ cele ce avu să le sufere Alexandru-cel-Bun de la vecinul său muntean în 1429. Regele Sigismund, la care se adresă protectorul Moldovei, Vladislav al Poloniei, refusă să deie orî-ce fel de satisfacție. Atunci Alexandru se uni cu Litvani și, sprijinindu-se pe acești noi

¹ *Arch. istorică*, I¹, p. 84.

² «Narrant ut Vaivoda moldaviensis summi cum multitudine congregatu est et igitur magnus provisor cum suis multiplicibus versus Putnam venit. Tamen fama viget ut versus Transalpinas suos exercitus moveret, aliqua vero ut nostros aggredereetur.» Cîpii de documente ardeleni, în *Bibl. Ac. Rom.*

³ *Chilia și Cetatea-Albă*.

aliați, el își va fi căutat răzbunarea contra lui Dan și se uni pentru aceasta un moment și cu Turcii, cărora ni se spune că li-ar fi închinat chiar Statele sale. Poate cu acest prilej căzu Dan, luptându-se mai mult cu Moldovenii decât cu Turcii.

Cred că el va fi stabilit un nou Domn, precum era natural, în preponderanța pe care o câștigase acum Moldova asupra țărilor vecine. Cine să fi fost acest Domn?

Nu Vlad Dracul. Acesta era un pribeag în Februar 1431. Un pribeag în suita rătăcitorului Cesar Sigismund, de la care căutase însă a fugi cu câțva timp înaintea, pentru a căuta un sprijin în Polonia, atunci când regele acestei țări ajută pe Alexandru contra lui Dan. Căci el e «Laico fiul lui Mircea Voevod», care fu oprit cu de-asila, în fuga lui, aproape de graniță¹.

Erau pe atunci doi puternici boierii muntenii: «jupîn Albul» și un Aldea. Despre Aldea ni spune o scrisoare fără dată a lui Vlad, înainte de stabilirea lui pe tron, că mersese la Turci și li cerea ajutor pentru a ataca din nou Brașovul. Din altă scrisoare a lui Vlad îl vedem, împreună cu Albul, bucurându-se de sprijinul moldovenesc, pe când Dracul e dușmănit de Voevodul celui alt principat. Există o mențiune a jurământului făcut de «Io Albu» regelui polon la 1403, ceia ce trebuie să se prefacă, de sigur, în 1430².

Nu poate fi Albu, ci *Alde*. Albu, împăcat cu Vlad, ca unul ce era mai puțin compromis, se află în Divanul acestuia la 1437³. Însă ca Domn nu se putea numi cineva Alde; trebuia alt nume. Cele consacrate prin obicei erau Basarab, Mircea, Vlad, Dan. Aldea era însă omul lui Alexandru-cel-Bun, și Muntenii avură și ei un Alexandru-Vodă, acela pe care l-am constatat domnind în 1431-2.

În 1432 l-am văzut pe Vlad silit să meargă cu Turcii la Brașov.

În 1433 se păzesc pasurile ardelene.

¹ Hurmuzaki, I², p. 566.

² În Inventariul din Cracovia tipărit de Rykaczewski sau în Jablonowski, *Źródła dziejowe*, IX (1878).

³ Venelin, *Documente daco-bulgare*, pp. 78-80. O scrisoare slavonă de la «Aldea Voevod», în Brașov.

În anul 1434, pe la jumătatea lui Maiu, se semnalează «Turci în părțile muntene».

În ultima zi a lui August 1436 însă vedem o oaste ardeleană, cu episcopul, Voevodul și vicevoevodul la satul Bod de lângă graniță, gata «pentru ajutorul lui Vlad, Domnul muntean»¹. La 5 ale lunii, Voevodul era «în lagărul de la Boia», și-l vedem trimițând un sol la Brașoveni, al căror «frate și prieten» se declară². În Novembre, vestitul Ioan de Ragusa, fiind în Constantinopol, vorbește despre răscoala Țerii-Românești, care plătia înaintea tribut, despre «nimicirea» ei de către Turci, «de puține săptămîni», și despre vînzarea și chinuirea supt ochii săi a prinșilor³.

Să nu fi fost prins atunce și Domnul, a cărui închisoare și liberare numai în schimb pentru scumpi ostateci ar avea un înțeles? Nu cunosc nici un document original de la Vlad-Vodă în 1437. Dar în 1437 se știa în Ardeal de «sosirea înfricoșătorilor Turci»⁴. În anul următor, reconciliat, Vlad conducea pe foștii săi temniceri în Ardeal, pe care nu putea acum decît să-l cruce, și nu să-l apere sau să-l ajute în apărare.

Despre vre-o înlocuire a lui Vlad din partea Ungurilor nu vorbește nimic anonimul din 1486 sau Neșri, ci numai amplificatorul târziu, Seadeddin. În 1441, din potrivă, vedem pe Voevozii ardeleni luînd partea Domnului într'o neînțelegere cu Brașovenii⁵,

Campania lui Mezet-beg, un comandant de graniță, e expusă destul de pe scurt de cel d'întăiu. Begul intră «prin Valachia» în Ungaria, și e bătut. Înfloririle cu lenea comandantului s'aû adaus pe urmă la narațiune. Dar putem primi din Seadeddin notița că «Voevodul Valachiei a sărit și el cu o armată de rătăciți, din munții înalți și nestrăbătuți ce-i slujiau de cetate». Aceasta cînd oastea învinsă se întoarce,

¹ «Pro succursu d. Wlaad Vaivodae partium transalpinarum.» *Ibid.*

² *Ibid.*

³ *Acte și fragmente*, III, Anexe.

⁴ «Adventus sevissimorum Turcorum.» Copiile citate.

⁵ *Ibid.*

căci lupta lui Mezet cu Hunyady, fostul apărător, în 1439, al Banatului temeșan și al Olteniei vecine, se dădu lângă Poarta de fier.

În această d'întăiū campanie s'aū dat două lupte în Ardeal. Învinșii aū fost Ungurii în lupta de lângă Alba-Iulia (nu Sibiu), în Sint-Imre, și episcopul provinciei, Lépes, a căzut, în ziua de 18 Mart, precum spune epitaful lui. Turcii s'aū revărsat de acolo mai departe, apucînd către pasușile care duceau în șesul unguresc. Aici, la Poarta de fier, s'a dat lupta a doua, și dovada o găsim în privilegiul dat de rege la 1444 nobilului român Chendriș, din suita lui Hunyady. În el se numără astfel succesele Corvinului: «cel d'întăiū la Belgrad, al doilea în Transilvania, lângă locul Kapu, al treilea în părțile Țerii-Românești». Și mai explicit în confirmarea din 1462 a actului: «În locul zis Waskapu», și apoi «în părțile muntene»¹. Se știe că până și Huber, care nu avea cunoștință de aceste documente, pusese greșit lupta din *Septembre* la Poarta-de-fier, lăsînd nehotărît punctul: de care Poartă se vorbește².

Aceasta e întăia campanie, și ea înseamnă încă o schimbare în politica lui Vlad.

Contra lui și patronului său, pleacă atunci eunucul Șehabeddin, beglerbegul Rumeliei, cu oastea sa, cu achingii și Ienicerii. Fiind că era vorba acum să se pedepsească, nu numai «vagabondul» de Hunyady, ci și vasalul trădător al Sultanului, trupele pătrunseră iarăși în Muntenia. Ostașii țerii se retraseră la munți, pe Ialomița în sus, Aici veni să-î găsească pe Turcii Hunyady, și-î zdrobi.

Victoria Ungurilor și Muntenilor a fost desăvîrșită. Și cea mai bună dovadă o avem în faptul că, după obiceiū, generalul turc învins își pierdu situația ce o avuse până acum. La 12 Ianuar 1443, Ragusaniū trimiteaū o ambasadă la Turcii,

¹ Hurmuzaki, I², II², la aceste date. În ultimul (p. 139), se vorbește de o luptă la «Vulcan» cu Turcii.

² *Archiv für österreichische Geschichte*, LXVIII (1886), unde și indicația izvoarelor.

care trebuia să viziteze pe «Șehabeddin, fost beglerbeg» și pe «Hasan-beg, noul beglerbeg» al Rumeliei¹.

Cronicile sîrbești stabilesc pentru lupta de la Ialomița, care e și a noastră, dacă nu mai mult a noastră, data de 6 Septembrie (în alte versiuni, 2, 25). Dar cele ce se spun despre înlocuirea lui Vlad cu Mircea, despre tăierea capului acestuia de un «Basarab», despre răzburarea exercitată de Turci, despre prădarea țerii și arderea Tîrgoviștei — fără dată de lună și zi — par că se referă la evenimente trecute, și nu la cele din 1442.

Aș înțelege astfel mențiunea. Scoțind pe Vlad în 1436, Turcii ar fi pus, nu pe *fiul* acestuia Mircea, care se întîm-pină și în 1439, ci pe un alt pretendent cu acest nume, din neamul lui Mircea cel vechi. Basarab ar fi «Basarab cel Bătrîn» de mai târziu. Din Cronologia tabelară, știm că el era fiul lui Dan al II-lea și fratele lui Danciul. Iar arderea Tîrgoviștei e cu puțință, în înaintarea către munți a Turcilor.

Acum, iată mențiunile cronicilor italiene inedite asupra campaniei.

Cronica Zancaruola, fol. 472 V^o - 3. Notto per memoria de presenti [e] quelli che xe à de vegnir, aziò che tuti se regrazia el Nostro Signior messer Yhesu Christo, che tante grazie luy se à degniado de far et chonzieder ali ssoy christianny, chome antigamente lluy feva alj soy popoli, i qual chombateva vigoroxamente per la fede et per lo ssuo sancto nome.

El vene nuova quà in Venetia, adì xxviii^o de hotubrio, per le tere et messy che manda lo Serenisimo prinziyo miser... (*sic*), rè di Ongaria he di Polonia, he da ttuti quel prinziyo et barony de Rosya, chome el gran Vaivoda delo exerszito de Turchy, el qual se chiamava Almorato-bey, chon tuto el forzio delj Turchy, che jera per numero hominy 80^m, senzia lj soy chareazy et ganbelj et vituarje, loro aveva pasado el Danubio et la Sava, et jera andadi in uno paexe che se chiama Taraselvana. Et, siando andady per tuto quello paixe schorzyziando et robando. chome zià moltj anny pasadj loro aveva fato, et

¹ *Notes et extraits*, seria a 2-a.

avea prexo una grandenisima preda et robaria, et menava zià quella via in (?) preda, et, sapiando questo el dito Vaivoda di Hongari, se messe in ponto chon zircha chavali xxv m et, armandose del seguio dela Santa Croce, loro andò a trovar li diti Turchy. Et questo fò adì ij de setembrio. E prinzipia la dita bataia dâ ora di terzia, e dura infina note. E fo una durjsima bataia, per modo che, con lo autorio dell hony-potente Dio, li christiany romaxe vensentori; et fono rechovradi tuta la preda, et oltra di siò el fò morto et schonfito pluy de 70 m. Turchy. Et fò tanta la quantità di morti chei Danubio tuto choreva saugue. Et fono trovadi mortì la masior parte di soy chapetany; et have paviony V^m he cbavaj vivj et ganbelj et mulj innumerabeli quantità, per modo che apena el non se podeva insir fuora de chorpy morty. E questa sè insina quì stada la setima schonfita che abia abudi in Tturchy. E zertamente questo se puo dir esser stado solamente myracholo del Nostro Signior misser Yhesu Christo; el qual sia semper laudado et exaltado *in sechula sechulorum, amen.*

Fol. 473 V^o :

Adì xvj dezembrio el se have nuova per dele parte di Ragussy chome, adì viij novembrio siando andato uno notabel chapetanio del Tturcho, el qual domynava la Blachya apresso le marane, he jera quello che novelamente lo aveva abudo Stines, lo qual se chiamava Ttorabey, con xv^m Turchy, luy passa la famera (*sic*). E, voziando andar a trovar llj christiany despervezudj e, chome volse el nostro Signior Djo, lo lj fo fato a suvir (?), per modo che lj diti christiany, sapiando che li aveva pasado la Sava, loro lor j dà adoso; et femde mortj quassyo tutj de quelj Tturchy; el dito chapetanio he uno ssuo fiol he quellj che scampava, loro se anega voiando pasar a guazo, et altrj si afoga in la nave; et la mazor parte dj loro sè morti et disfatj; che Djo de abia belaridj (*sic!*)¹.

b) *Cronica F* 160 din Dresda, fol. 193, povestește pe scurt în același chip. Numărul Turcilor uciși e însă aici de 80.000 și se specifică: «vr^o gambelj», șese cămile!

c) *Cronica* adausă la ms. 6208 din Viena*, fol: 460: «da 500 pavioni et 500 gambeli et muli».

d) Sanudo, ms. autograf din Bibl. Sf. Marc la Veneția: întocmai ca în *Zancaruola*, pentru întâia știre. Pentru a doua: «Scrive eciam come, adì 6 del ditto messe, el capitaneo di Ongari sora il fiume del Danubio

¹ Cf. versiunea de la Milan: «Ancora per lo ditto gardenal fuò schritto come adì vij del ditto mexe el capitano de li Ongari e Valachi passò el fiume del Danubio e fuo ale man con Turchi. E, come piaque a Dio, li li rompe. Se have morti vij^m IIIj^c. E molti ne son stà menadi prexonì per i christianì sopradetti» (fol. 583). Cum se vede, în Novembre a mai fost o ciocnire, la Sava sau Dunăre.

fo alle man con Turchi et li rupe, et ne haveva morti 8400 di loro, et molti è stà fatti presoni.» Cf. ediția din Muratori, col. 1106. A.

Celelalte cronicî, de mai târziu, n'au nimic nou.

În divergența izvoarelor, e de o mare însemnătate scrisoarea lui Bartolomei de Genova, călugăr latin din Constantinopol, datată din 3 Februar 1443. În ea lucruri adevărate se amestecă cu lucruri false (Curtea Sultanului era pe atunci la Adrianopol).

Scrisoarea menționează întâiu expediția lui Mezet, arătînd că ea s'a făcut «ou quaresme l'an M III^c et XLII». La întors, prădătorii turci sînt atacați de Unguri, «et en occirent xxxvi mille». Lupta s'a dat «ou dimence de la Passion», adică la 18 Mart. O dată apropiată de a cronicii sirbești, dar poate că înnădins călugărul a căutat să facă o sărbătoare creștină din ziua biruinții¹.

Cele ce urmează ni se par greșite. Sultanul, bănuind că Vlad-Vodă ar fi fost amestecat în lupta din Mart — *disant qu'il estoit sachant de la desconfiture faicte par les chrestiens* —, îl chiamă să se îndreptățească. I se dă la sosire un ospăț, și apoi e prins și ucis. Moșiile boierilor sînt date la spahii, și un beglerbeg cu 12.000 de oameni e trimis să cîrmuiască țara. Dar Romîni și Unguri îl înving și pe acesta.

Scrisoarea are dată, și autorul ei era în situație să poată bine observa evenimentele, dar această parte din povestire n'o putem admite. În adevăr, e sigur că Vlad a luptat contra fugarilor lui Mezet. O diplomă acordată lui Hunyady ni spune apoi că în urma succesului biruitorul Voevod ardelean a făcut alianță cu cele două principate românești din vecinătate. Cît de naiv trebuie să admitem pe acel care a fost totuși poreclit Dracul, ca să credem că el s'a grăbit să primească invitația Sultanului după cîte făcuse?

Omorul lui Vlad e o greșeală a călugărului. După închinarea sa turcească, Voevodul a fost restabilit pe tron. Dacă s'ar admite data de 1442 pentru prindere, cînd să se fi făcut restituția? Înainte de 1444, de sigur, cînd Vlad se

¹ Scrisoarea se află în ediția Dupont («Société de l'histoire de France») a Cronicii lui Wavrin, II.

vede iarăși domnind. Atunci ar trebui să credem că Turcii, la rîndul lor, erau așa de naivi, încît să stabilească într'un loc hotărîtor, la un pas către provinciile lor, un cm suspect, un iertat pentru vinovăția de trădare, și aceasta în anii cînd vitejia lui Hunyady cutremura neconținut Împărăția!

Pe lîngă Vlad Dracul și Turcii de la 1442, istoricul modern ar trebui să fie el însuși destul de naiv.

Iar că aproape aceleași lucruri se spun și în cronica Burgundului Wavrin, aceasta nu dovedește că asemenea lucruri trebuie crezute. Jean de Wavrin scrie tîrziu istoria luptelor dunărene, după spusele nepotului său Valerand, care de sigur că nu-și luase note, cînd, în 1445, naviga pe Dunăre luptîndu-se cu Turcii. De altmintrelea, *această* povestire e plină de greșeli și neconsecvențe, și e înflorită de imaginație de la un capăt pînă la altul. Domnul ar fi avut un singur fiu, în vîrstă de 13-14 ani și Turcii ar fi lăsat țara în voia lui. Vlad avea trei fii: doi, Vlad și Radu, erau la Turci din 1436 măcar, ostateci. Cel mai mare, Mircea, poate va fi fost în țară. Dar nu lui i-ar fi dat Sultanul moștenirea părintească¹...

Ar fi fost 100.000 Turcii beglerbegului și ar fi căzut 80.000! La întoarcere, capul lui Șehabeddin ar fi plătit înfrîngerea, și pe acest Pașă l-am găsit în viață la 1443, de și mazil. Locul de beglerbeg ar fi fost suprimat, ceia ce e absurd. Un «Caragab» (Carageà-beg) ar fi succedat de fapt — fără titlu — învinsului, și nici vorbă nu e de un Pașă cu acest nume pînă în 1444.

Tot ce urmează asupra Ungurilor: calitatea de guvernator acordată prin anticipație lui Hunyady, încoronarea lui Vladislav de Polonia ca rege ungar strămutată de la 1440 la 1442, asistența unor Romîni la dietă, — totul e fals. Abia dela misiunea lui Karystino în Apus încep, ici și colo, știri utilizabile.

Totuși ceva a trebuit să se întîmple în vara anului 1442 pentru a face ca Vlad să se căiască de schimbarea a

¹ Bertrandon de la Brocquière (ed. Ch. Schéfer) menționează în 1433 «XX gentilzhommes de Walaquie, lesquelz estoient ostages pour ledit pays de Walaquie» (p. 190).

la față. Dar nu va fi fost alt ceva decît închiderea celor doi principii ce stăteau în Turcia ca ostateci. Tinereța lor și frumuseța lui Radu, unul din ei, vor fi oprit luarea de măsuri mai aspre în potriva lor.

XI. În 1443, cronica sîrbească menționează ciocnirea, de la 3 Novembre, a lui Hunyady și a Despotului Gheorghe Brancovici cu Turcii, fără a pomeni o participare a Romînilor la lupta de la Zlatița. Data e însă a luptei de lîngă Niș.

Totuși Muntenii au luat parte la «lunga campanie». În Iulie, oînd era vorba să pornească oștile, cardinalul de Sant' Angelo, legat pontifical, pomenește, între cei ce se vor reuni cu eroul Hunyady, și pe «Voevodul bășărăbesc» cu 20.000 de oameni¹.

După Wavrin, Vlad ar fi fost liberat din Galipoli mai tîrziu, după pierderile Turcilor, și ar fi cîștigat tronul în schimbul unor îndatoriri. Dar Domnul muntean era, cum am văzut, Vlad Dracul — și nu un presupus Dan Voevod —, și el își va fi trimis contingentul. De un ajutor muntean nu vorbește, ce e dreptul, Hunyady, în cunoscuta-î scrisoare din 8 Novembre 1443, dar aceasta nu enumeră decît forțele dușmanilor. Fusesse chiar propusă de Iulian Cesarini, legatul, calea prin Țara-Românească pentru expediție, și vedem pe cancelariul Boemiei recomandînd-o. Și în Octombrie credeau Ragusanii că regele ar putea să fie acolo.

XII. În 1444, — lupta de la Varna, fără mențiunea concursului românesc.

Ajutorul muntean a fost condus — acest punct e acum stabilit — de însuși Vlad Dracul. La 7 August, trei zile după proclamația prin care regele Vladislav declara că începe iarăși războiul, Domnul era la Tîrgoviște și întăria tratatul de comerț încheiat odinioară de «Mircea Voevod răposatul, părintele nostru», și reînnoit acum, din parte-î, de «domnul Ioan de Hunyad, Voevodul ardelean»².

¹ Cronicile citate mai sus și aceia din *Acte și fragmente*, III, p. 11.

² Copiile citate.

Peste puțin, expediția începu. Vlad o urmă, reunindu-se la Nicopol, cu mai multe mii de soldați, și se luptă vitejește la Varna, nu fără să se gîndească, el sau țeranii săi, în rîndul întâiu la prada turcească, din care ni se spune că se îndulcise din bielșug la 1442 ¹.

Merită să fie semnalate însă două locuri din cronicile venețiene inedite. Cel d'întăiu vorbește de pregătirile de trecere la Nicopol (trecerea grosului armatei se făcu la Orșova însă) :

Nota per memoria chelj che xè ad pervegnir per honor dj christianj, chome lo exserzito di christianj e gera andadj per pasar la Đanoja, adj XVIIj de setenbrio i se mese tuti in ponto e aprexe[n]tase suxo la riva dela Donoja, ad uno logo che se quiamava . . . (*sic*), che xè per mezo Nicho(sto)polj; dove li aveva fato far una grandinissima quantitate de navilj d'ogni sorta. E, siando apariade tute chose che lj feva de mestier, chon el nome de spirito santo, li se mese a pasar; dove là li fò al'incontro molti Turquj; e quì di fo morti asaisisimi da una parte e dal altra. Pur ale perfin el rè de Ongaria con li soj christianj vigoroxamente hodenne la soa intenzion, zoè quì pasa tutj. E, adj XXIj del dito mexe, tutj fono pasadj, e vene conquistando tuto el piaxe, e in fina quello zorno haveva abudo tre grosi luogi. E vâ seguando la vitorja. Pregando Idio che sia semper con loro. E quello segirà, di tempo in tempo jo ve ne faro nota. Nota che la zente cristiana fò persone xx^m e holtra.

(*Cronica F 160* din Dresda.)

Poate că e vorba aici de trecerea Romînilor, cari luară, cum s'a văzut, acest drum al Nicopolei.

În alt pasagiu, ce am publicat înainte ², ni se descrie o luptă la Dunăre, pentru o cetate, care, la prima vedere, nu se poate identifica. Aș pune-o bucuros și pe aceasta în sama luptătorilor noștri, pentru că de vre-o ciocnire la Dunăre a oștilor regale cu Turcii nu știe nici un izvor. Dar în realitate e vorba de lucruri petrecute în 1445, cînd, în adevăr, în Septembrie, «șapte corăbii», cu legatul și căpitanul burgund, Wavrin, erau pe Dunăre, atacînd cetățile turcești.

XIII. Se spune că după luptă Vlad Dracul ar fi oprit în cale pe Ioan Corvin și nu i-ar fi dat drumul decît cu sila și că de

¹ Cf. Köhler, *Die Schlachten von Nikopolis und Varna*, Bresslau, 1882.

² *Acte și fragm.*, I. c.

aici ar fi rezultat între cei doi oameni o dușmănie care nu se mîntuie decît prin moartea celui mai slab. Aceasta o afirmă Chalkokondylas, un scriitor bine informat despre noi, și Thuróc, iar, cu oare-care modificare, Dlugosz, după care Hunyady ar fi fost oprit de «aî săi» (aî lui Vlad) și liberat cu cinste de Voevod.

Să vedem ce argumente aduce Bizantinul.

Vlad ar fi fost furios pe Hunyady că i-a prădat în cale cetățile. Dar știm prin cel mai bun povestitor al campaniei, Andrei de Palatio¹, că Ungurii n'aŭ trecut prin Țara-Românească și că s'aŭ întîlnit numai la Nicopol cu Vlad.

Hunyady ar fi pîrît pe Domn că ține cu Turcii, și ar fi fost o mare ceartă între dinșii. Și Palatio afirmă că la Nicopol Vlad s'ar fi dezvinovățit pentru că se închinase Turcilor, prin frica de aceștia și lipsa de ajutor din Ungaria. Dar de o asemenea închinare și de o puțtare favorabilă Turcilor a lui Vlad în 1442-4 nu e nici o dovadă. Din potrivă, în 1442 el se declarase nu se poate mai lămurit pentru creștinii

Dar să ne mai oprim asupra lucrului.

Palatio nu spune nimic de prindere, ci arată că aŭ scăpat bine numai aceia pe cari i-aŭ călăuzit Muntenii².

În Maiu 1445, Hunyady, vorbind Papei despre catastrofa de la Varna, acasă pe dinaștii vecini, aî Țerii-Românești, Moldovei, Serbiei, etc., că l-aŭ îndemnat la luptă fără a-l sprijini. Dar el nu zice nimic despre oprirea sa de Vlad. Pe cînd în 1448, arestat de Despotul sîrbesc Gheorghe Brancovici, el nu s'a sfiit să proclame public lipsa de credință și nerecunoștința acestuia.

Actul de violență al lui Gheorghe se explică prin faptul că în adevăr țara acestuia fusese prădată de cruciați în cale. Gheorghe se închinase de fapt Turcilor înaintea de campanie. Nimic din aceste motive nu intervine la Vlad.

Corvin se întoarce apoi îndată în Ardeal, și despre el nu

¹ Un tratat al lui și în anexă la ediția citată a lui B. de la Brocquiere.

² Palatio a fost tipărit și în Lewicki, *Codex epistolaris*, II (în *Mon. medii aevi Poloniae*).

s'a auzit nici un zvon fabulos ca despre ceilalți șefi creștini. Și, în fine, în 1445, Papa scrie direct lui Vlad, întrebând dacă nu e la el legatul și îndemnându-l la luptă¹. Ar fi făcut-o dacă, informat, cum trebuia să fie, de Hunyady, ar fi știut despre trădarea Voevodului?

Explicația e aceea că s'a strămutat în 1444 ceia ce se întâmplă în 1448, atribuind lui Vlad rolul lui Gheorghe. Nimic mai ușor decât aceasta pentru cronicari cari nu scriu despre lucruri apropiate și imediat după săvârșirea lor.

XIV. S'a pretins după bătălia de la Varna, multă vreme, că regele Vladislav ar fi scăpat de moarte și s'ar fi refugiat cu cardinalul Iulian — care și el, de fapt, murise în luptă — «în părțile Țerii-Românești»². Pentru a-l căuta acolo porniră prin gurile Dunării, pe la Chilia, prin cursul inferior al râului, pe la Brăila, două din corăbiile trimise în Orient, pentru triumful credinței, de ducele Burgundiei.

Un sol fu expedit în Ungaria, și se luă o înțelegere cu baronii rămași fără stăpîn și cu Vlad Dracul pentru o expediție, pe uscat și pe mare, la Nicopol, după strînsul grîului. Știri în această privință se dădură comandantului flotei, cardinalul de Veneția, nepotul Papei, și el veni, cu toate puterile, aducînd cu sine și pe pretendentul turc Saugî. Ca loc de întîlnire se dăduse Brăila.

Înnainte chiar de a sosi flota întreagă, Wavrin, «căpitanul» burgund, merse cu tînărul Mircea-Vodă la Vlad și, fiind acolo și delegați unguri, un tratat se încheie pe la sfîrșitul lui Iulie 1445. Se hotărî întâiu un atac în potriua Silistrei, pe care odinioară o dărimase Romîni. Știm că aceasta s'a întîmplat în cursul marilor biruinți, din 1423, ale lui Dan al II-lea contra Turcilor³.

Sosirea lui Hunyady, la care se trimisese Saugî, fu însă zăbovită până în Septembrie. Până atunci flota rămase să

¹ Lewicki, *l. c.*

² V. *Notes et extraits*, seria I, I.

³ Cf. *Chilia și Celatea Albă și Notes et extraits, l. c.*, la această dată.

facă o expediție contra cetăților dunărene, cu ajutorul singur al Rominilor. Ea plecă din adăpostul de la Brăila la 16 August. Silistra, înaintea căreia se înfățișă întâi, era foarte bine apărată, și gândul de a o ataca fu părăsit.

Corăbiile burgunde pleacă spre Nicopol, urmate de tînărul Mircea, pe o luntre. Ele se opriră din nou la Turtucaia, garnisonată numai de o sută cinci-zeci de Turci. Opt tunuri, cite erau pe corăbi, ajungeau ca să iea castelul pătrat și turnul cetății. Totuși, acesta fiind masiv, numai focul putu să scoată, în ziua de 30 August, pe apărători, în fruntea lor cu un subași. Învingătorii se luară la ceartă apoi pentru cîștig, în dauna prinșilor, cari fură măcelăriți. Aceasta nu-î împacă însă, și Voievodul se despărți supărat de comandantul frances, pe cînd, pe malul bulgar, Turtucaia ardea în bruma nopții «ca un cărbune, așa de roșii îi erau zidurile». «Et disoient les compaignons de Pybardie que, pour une nuit Saint Jehan, ils n'avoiient jamais veu plus beau feu.»

După cîteva neplăceri cu cardinalul, care fusese oprit în cale și nu se luptase la Turtucaia, cruciații și Romîni plecară spre Giurgiu, unde credea, iarăși că aș putea face numai cu vre-o trei sute de Turci, pe cînd oamenii lui Vlad singuri erau 5.000, cu două tunuri mari (bombarde). Domnul însuși venise să vadă cum se iea cetatea, pe care tatăl său, adevărat Mircea, o zidise în insulă.

Tunurile făcură aici mai multe daune decît folos. Dar, cînd mijlocul de constrîngere al focului fu întrebuițat, comandantul, care era, — cum vedem din Cronica venețiană, — iarăși fiul vestitului Turacan-bei, se predete lui Vlad Dracul, care luă ast-fel în stăpînire cetatea Giurgiu, «la Georgie» pentru Wavrin, iar, pentru bail, informatorul Venețienilor, *Fusia* (de unde *Tusia*). Cu acest prilej, Vlad ar fi explicat aliaților săi ce ușor pot pătrunde Turcii la dînsul și în Ardeal prin acest pas întărit și ce lesne îi poate el face a-i răsplăti paguba la întors. El asigurase că nu era piatră din cetate care să nu fi costat o *piatră de sare* pe Mircea și că, avînd Giurgiul, femeile din țara lui ar lua Țara Turcească numai cu fusele.

Turcii din cetate se dăduse în schimbul asigurărilor celor mai sfinte. Dar șeful lor ar fi fost acela care prinsese oarecînd pe Vlad; și, cum se obișnuia în acele timpuri aspre, ei fură uciși, prin trădare, de tînărul Voevod Mircea, după ordinul «drăcescului» său tată.

După cererea lui Vlad, căruia-î venise ziua răsplătirii, creștinii meraseră la Rusciuc. Aici Turcii fug, arzînd tot în urmă. Bulgarii, bucuroși de isprăvile coreligionarilor lor, alergară să se dea în mîinile Domnului. Opriți în cale de Turci, încunjuțați pe un deal, ei fură liberați de Voevod cu 4.000 din ai săi. Ei trecură «trei zile și trei nopți», și ar fi fost «de sigur 12.000 de oameni». «Și ziceau cei ce i-au văzut că erau așa cum sînt Țiganiii.»

Trecînd supt bătaia tunurilor înnaintea Nicopolei, bine apărute, corăbiile se opriră la Turnu: «turn rotund, încunjuțat cu ziduri *en manière de braves*», ocupat de Turci, cu pagubă mare a lui Vlad. Aici, la 12 Septembre, veni trimisul din Ungaria cu vestea că sosesc Ūngurii. Ei și sosiră în adevăr, cu Hunyady în fruntea lor.

Expediția munteană a guvernatorului, făcută pe uscat, fi-rește, era cunoscută pînă mai dăunăzi numai prin scrisoarea lui cătră Papă, cu data de 29 Novembre 1445¹. Amănuntele asupra ei se pot afla numai din izvorul frances, de o extraordinară bogăție.

Vedem pe Hunyady visitînd pe legat și pe Wavrin bolnav de reumatism, încercînd a lecu-l pe acesta din urmă. El participă la asediul «Turnului». Acesta fiind rotund, flacăra se prelinge numai pe lingă el; sfărîmarea apărărilor exterioare nu înspăimîntă nici ea pe Turci. Așa se pierd în zădar cincisprezece zile și, pentru a nu se zăbovi prea mult campania proiectată, creștinii merg la gura Jiului, unde așteptaū luntre muntene pentru trecere. O oaste turcească, în cincî cete, îi urmă pe cellalt mal. În cale, Ungaro-Romîniî se opriaū în cîmp pentru noapte, chiuind de trei orî sara — «à l'heure que on sonne les pardons parmy le pays de France» — și

¹ În Schwandtner, *Scriptores*, II (Scrisorile lui Ioan de Zredna)

dimineața, și chiar une ori noaptea, pentru a speria pe dușman și a face să nu li se depărteze caii.

Abia în șese zile se suiră corăbiile în susul apei până la gura Jiului, nu fără să sperie în cale pe Turci prin chiuiturile al căror secret îl aflase de curînd cruciații. Aici văzură Rahova dărimată în 1396, cu desăvîrșire, de Ungurii lui Sigismund regele.

Ruinele fură întărite cu tunuri și arcași, cari ținură în loc pe vrăjmaș. Timp de «două zile și două nopți» trecură apoi oștile. Lupta fu oferită, dar Turcii se retraseră arzînd. Hunyady-și aducea aminte de Varna și, observînd că n'are nici provisiî, el porunci întoarcerea. Iar aliaților apusenî li dădu sfatul caritabil să plece cît mai iute din Dunăre, unde în curînd i-ar prinde ghiața și corăbiile ar fi arse de Turci. Cruciații ascultară, și la 2 Novembre ei erau la Constantinopol. Firește că ei nu se gîndiră a se amesteca în afacerile ungurești, recomandînd un prinț burgund pentru tronul vacant¹.

Deci, în 1445, Domn în Muntenia era tot Vlad Dracul, și fixarea la această dată a scoaterii lui prin Hunyady e o greșală. Schimbarea s'a făcut numai după cîtva timp, și în alte împrejurări decît cum se crede de obicei.

XXV. În 1446 toți făcură pace cu Turcii. Burgunzii se întoarseră; Veneția reînnoi tratatele sale cu Sultanul. Afacerile interioare ocupaū Ungaria, unde în Iunie Hunyady fu ales formal ca regent. Vlad crezu că-i e iertat și lui să se împace cu Turcii, cari făceau pregătiri, al căror scop nu-l cunoaștem, în April al acestui an. El împacă pe Sultan, probabil prin daruri.

Ceva care nu e bine lămurit interveni însă în relațiile dintre guvernatorul ungar și Voevodul muntean, de vreme ce Hunyady crezu că Vlad nu mai poate fi tolerat. Se pare că Vlad restituî Sultanului pe Bulgarii ce se refugiaseră la

¹ Cum s'a pretins. V. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, II. Cele povestite de noi se razimă exclusiv pe Cronica lui Wavrin.

dînsul : aceștia ar fi «cele patru mii de suflete creștine liberate de la Turci în războaie anterioare și pe care, făcînd pace, le-a dat iar robie», după o scrisoare contemporană¹. De Crăciun în anul 1446 Hunyady nu era la Buda, ci plecase în Ardeal și Țara-Românească. În Ianuar, el se luptă aici cu «rebelul» Coroanei ungurești. La 15 ale lunii încă, se știa că el e acolo, că «Țara-Românească a fost supusă iarăși Ungurilor», că e un bun început, dar că pentru a-l desăvîrși mai trebuie lucru și prezența personală a biruitorului. Altfel s'ar aduce de peste munți o «praecaria pax», și învinșii erau încă de temut. Ceia ce arată că la această dată Vlad era încă viu și se afla în fruntea partizanilor săi.

Dar Corvin nu-l mai voiă pe dînsul. El avea cu sine un Domn mai sigur. Să ne ocupăm de acesta.

Ar fi fost, după Chalkokondylas, «Dan fiul lui Basarab»; după Thurócz, «alt Voevod»; după Dlugosz, un anume «Stanciul». Istoricii noștri se știe că au făcut din el un «Dan al III^{lea}», admis de toată lumea. I se atribuia chiar o Domnie anterioară, care am văzut că nu se dovedește *prin nimic*.

Însă nici un document de la acest Dan nu s'a păstrat. În 1448, la 31 Octombrie, ca Domn se constată un Vlad, care scrie Brașovenilor, în timpul lipsei lui Hunyady, atunci în luptă cu Turcii².

Acest Vlad e «Vladislav, fiul lui Dan», și se admite că el ar fi fost moștenitorul lui «Dan al III^{lea}», atunci în lagărul unguresc. Fiul ar fi administrat țara în lipsa tatălui.

Dar tonul scrisorii e al unui de-sine-stăpînitor. Vlad, chemat la o sfătuire în Ardeal, refuză, până la întoarcerea din războiu, nu a tatălui său, ci a lui Hunyady. El descrie scurt și energic lupta de la Cossovo, și, iarăși, e vorba de Hunyady, dar nu de tată. «Dubium est de vita ipsius», spune el de viața lui Hunyady, iar de viața tatălui său n'are nici o grijă. Revenind guvernatorul, spune Vlad, «vom face» —

¹ În Schwandtner, II; scrisorile citate, 15 Ianuar 1447.

² Copiile citate. Analisată în I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, pp. 67-8.

adecă *eș* — «pace cu dînsul». Nu scrie așa un ispravnic de Scaun.

Deci Vlad era Domnul din 1448. Ce loc rămîne pentru Dan? Cine l-a scos? Cînd a murit? Cum? Nicî un răspuns.

Un «Dan fiul lui Basarab» nu se poate, Basarab fiind nume de botez, și singurul Basarab *ce s'ar putea presupune* că trăia pe atunci, fiind cu totul tînăr. Se poate însă «fiul lui Dan», și acesta ar fi Vladislav, care nu uita să pomească numele tatălui său.

Maî e o greutate însă. Thuróczi spune că, venind asupra lui Vlad Dracul, Hunyady prinse pe acesta și pe fiul său; Mircea, cari, cum știm pe maî multe căi, fură tăiați la Tîrșor. Și adaugă: «Fiului răposatului Dan Voevod i-au scos ochii». Și Dlugosz afirmă și el că pe Stanciu-Dan, «pe care avea de gînd a-l face Domn, l-a orbit».

E o șaradă curată. Ce căuta «fiul lui Dan» — notați: *fiul* lui Dan — la Curtea dușmanului familiei sale: la Vlad Dracul? Sau, dacă-l adusese Corvin, de ce să-î scoată ochii? Și, dacă i-a scos ochii *lui*, pe cine a pus Domn, pe altul? Și, maî sînt exemple de scoaterea ochilor în Ungaria secolului al XV^{lea}?

A fost însă vorba aici de «Ioan» (Iw) fiul lui Danciul Voevod, care rătăcia în peninsula balcanică la începutul secolului al XV^{lea}. Acesta, ni se afirmă, era *orb*.

Dan Voevod din 1429, ni spune Cronologia tabelară, a avut «doi feciori, pe Danciul i Basarabă». Basarab de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare era fiul lui Dan al III^{lea}.

Aceasta — pe la 1470-80 — e vremea cînd se manifestă fiii acestui Domn mort tînăr, probabil. Vladislav Dan și frațele lui, Dan, rămîn deci să fie fiii lui Iw Dan orbul, fiul lui Dan¹.

¹ În documentele din Brașov tipărite de Miletici în *Sbornicul bulgar*, XIII, sînt maî multe scrisori atribuite lui Dan al III^{lea}. Aceia de la «Dan fiul lui Dan Marele-Voevod», menționînd pe «Împăratul rege» (Sigismund) e de la al II^{lea}. Aceia în care se presintă plîngerî contra lui «Dracul» și aceia în care «Dan» iea titlul de «*ѡсправникъ*» (cf. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 10, n. 1) sînt de la *pretendentul* Dan, omorît de Țepeș (v. articolul mieu asupra acestuia, în *Convorbiri literare* pe 1901).

XVI. Aŭ luat parte Rominiŭ la lupta de la Cossovo din 1448, în care — cum spun, dînd ziua, și cronicile sîrbești — a fost învins marele Hunyady? Bizantiniŭ afirmă lucrul, menționînd pe «Dan» și numărul trupelor lui.

Hunyady nu pomenește nimic despre Munteni, cari n'aŭ dat decît poate vre-un contingent fără însemnătate. Am văzut cum Vladislav, Domnul real din 1448, considera expediția ca un lucru cu totul străin de dînsul. Și aceasta într'o scrisoare către Brașoveniŭ lui Hunyady, nu într'o îndreptărire către Turci.

Dar iată că, în cronicile turcești chiar, la Neșri, se vorbește de un atac muntean în 1448, înnaintea luptei decisive:

De ceialaltă parte, Valahii, cari erau cu Unguriŭ, și-aŭ făcut planul să treacă Dunărea și să prade cu foc și sabie Ținutul Nicopolei. Dar Pașii acelor margini: Mehmed-beg, fiul lui Firuz-beg, și Hasan-beg, și alții, luînd cu sine citeva mii de achingii, aŭ plecat să alunge îndărăt și să împrăștie pe Valahii; care plan reușindu-li bine, creștinii aŭ fost împrăștiați și aŭ suferit o mare înfrîngere.

Însă povestirea se aplică la alt ceva. Examinînd-o bine, se vede că ea caută a traduce pe turcește realitatea expediției de pe Dunăre, din 1445.

Rolul lui Vladislav în războiul turco-unguresc fu altul: el negociè pacea și fu cuprins într'însa.

XVII. Expediția lui Mohammed al II-lea contra lui Țepeș e și ea pomenită în analele sîrbești, și se înseamnă înlocuirea Voevodului revoltat prin fratele său credincios Radu.

Una din cele mai vechi cronică turcești, anonimul de la 1486, povestește lucrul astfel:

După aceia Sultanul Mohammed a făcut expediție în potriua Țerii-Românești și a ajuns până la Dunăre. Dracul-Oglu Kazikli, necutezînd să se măsoare pe față cu Sultanul Mohammed, a plănuit un atac de noapte, dar a fost bătut și a fugit. Fiindu-î oștirea din nou bătută, a rămas singur și, părăsindu-și țara, s'a dus în Ungaria. Dar regele Ungariei a ucis pe Kazikli Voevod. După aceasta Sultanul Mohammed a pus Domn al Muntenilor pe fratele lui Kazikli.

Ne oprim puțin aici pentru a discuta cunoscuta scrisoare care a fost cauza întemnițării lui Țepeș refugiat la regele Ungariei. Iată-î întâi cuprinsul ¹:

Imperatorum imperatori et dominorum domino qui sub sole sunt, magno admirato et magno Sultano Mahumeti, in ozanibus fortunato Ioannes Voivoda et dominus Valachiae humilem subiectionem. Servus ego magni imperii tui, certiore me facio me hodie ad terram meam proficisci cum exercitu, et confido in Deo obtenturum me illam, nisi tuo praepediari imperio. Ideo Magnitudinem Tuam supplex oro ne meum errorem et peccatum magnum meum inspicias, quoniam imprudenter in te peccavi et malum feci in terra tua, sed misereatur mei tua clementia atque indulgeat ut legatos ad te mittere possim. Mihi nota est omnis transylvana regio et omnis Hungaria et conditiones locorum rerumque calleo. Si placuerit imperii tui Magnitudini, possum pro redemptione delicti mei totam regionem transylvanam tuis manibus tradere. Cuius possessionem adeptus, poteris omnem Hungariam Tuae potestati subiicere. Legati mei plura ad te deferent. Ego, quoad vixero, tuus ero inconcussae fidei servus. Deus magni imperii tui multos faciat annos. Scriptum in Kotheľ, VII° idus novembris 1462. Fuerunt et aliae binae litterae, eiusdem fere sententiae: unae ad Bassam, alterae ad Thoenonae [Moldaviae] dominum, ut pro se intercederent apud Magnum Imperatorem.

Se spune și aceia că scrisoarea a fost tradusă în latinește din bulgărește.

Să-î vedem acum sensul.

La 11 Iulie Sultanul era în Adrianopol, iar flota nu i se întoarce de la Chilia decît mai tîrziu. Sultanul «instalase» pe Radu, fratele lui Vlad, numai de formă, căci locuitorii țerii nu se vedeau nicăiri. Bailul scrie: «Mohammed a lăsat pe la hotarele țerii (*circa i confini*) pe fratele lui Dracul cu cîteva cete de Turci, pentru ca să ispitească pe Munteni ca să lase pe Dracul și să vie la cestăalt».

Se auzi în Iulie că Radu ar fi fost prins de Vlad și tras în țapă cu «aproape 4.000 de Turci». Vestea porni de la Constantinopol, ajunse la Veneția și se răspîndi pretutindenî ².

Dar era o zădarnică înșelare a creștinilor, și lucrurile stăteau altfel. Radu izbuti a pune mîna pe familiile boierilor

¹ *Commentarii*, ed. din 1614, pp. 296-7. Despre amănuntele ce se dau acolo asupra vieții și cruzimii lui Țepeș, voiî vorbi aiurea.

² Cf. *Chilia și Cetatea Albă*, unde se dau izvoarele; *Acte și fragmente*, III.

adăpostite undeva pe la munte. Pe de altă parte, poate în urma unei ciocniri cu Ștefan, oastea rămasă cu Vlad se *împrăștiă*. Acesta e cuvîntul: «dispercio Velladi», spune un izvor contemporan¹.

Știrea aceasta sosi la Caffa abia la 21 August, multă vreme după ce plecase Sultanul, și chiar flota. Iar la 19 solii lui Vlad, probabil înștiințați că nu mai represintă pe nimeni, plecau din oraș.

Deci, atunci Domnul fără noroc trecu munții în Ungaria.

De aici avea drept să aștepte ajutor. Regele veni în Ardeal; la 17 Septembrie, el era la Turda. Planul său era să facă o mare expediție în principate, de care să se asigure. În locul lui Rađu s'ar fi întors Vlad, iar alt aliat turcesc, Ștefan al Moldovei, ar fi fost scos în folosul lui Petru Aron, predecesorul său. Vedem în adevăr că Matei îl cere dela Voievodul Ardealului în 1462.

La 20 Novembre, regele era în Brașov și se pregătia, de sigur, să treacă munții pentru a pune iarăși în Scaun pe Vlad. Acesta din urmă plecă împreună cu avangarda, pe care o comandă cineva împăcat de curînd cu Matei, Giskra, temutul șef de bande².

La 26 Novembre însă, Tommasi, ambasadorul venețian, care se afla în lagăr, trimitea acum guvernului său vestea că Dracul a fost oprit (*casus retentionis Draguli*), și regele adăugea o scrisoare a sa, cuprinzînd, pe lângă lămuriri în această privință, fără îndoială și scrisoarea de trădare a lui Vlad. Ea fu comunicată și Papei, pe atunci Piu al II-lea, în memoriile căruia, redactate mai târziu, ni s'a și păstrat. Iar, la 15 Ianuar 1463, Veneția mulțămia lui Matei pentru scrisorile în care i se comunica acest *infestus casus* al «Domnului de odinioară al Țerii-Românești, care a încercat să facă o astfel de crimă în potriva persoanei regale și a regatului»³.

¹ Socotelile Caffei, în *Acte și fragmente*, III.

² Cf. Fessler, *Gesch. v. Ungarn*, Hurmuzaki, II și II²; cronica austriacă din München, în Bogdan, *Vlad Țepeș*.

³ *Acta extera*, la această dată.

Se poate spune în ce împrejurări a fost scrisă, expedită și prinsă scrisoarea? Credem că da. «Rothel», de unde e datată, este «Rochel, Ruchel», cum se numește și în corespondența brașoveană *Rucărul*. «Azi plec în țara mea cu oastea», spune Vlad, și aceasta se potrivește cu prezența sa la pasul de trecere.

Data de 7 Novembre a scrisorii e și ea potrivită cu izvoarele și, ca și stilul, se poate aduce în sprijinul netăgăduitei autenticități a misivei.

Vlad venia cu Ungurii, dar el știa bine că numai cu dînșii nu poate să rămîie. În lumea turcească se minția mult și se primiaū multe minciuni, până la ceasul potrivit pentru răz-bunare. Învinsul din Iunie se făcu a uita întreaga campanie care-î zdrobise tronul, și el vorbește numai, cerînd iertare, despre prădăciunile ce făcuse în anii precedenți. Și, ca să înduplece și mai mult pe Sultan, îi făgăduia să-l călăuzească în Ardeal, ca odinioară Vlad Dracul pe Murad.

Dacă scrisoarea ar fi mers unde trebuia, Vlad ar fi domnit în liniște despre toate părțile. Dar era fratele său Radu pe aproape, și erau Sașii, cari încheiase încă din August o pace cu noul Domn¹. Cineva prinse scrisoarea și o dădu regelui. Acesta întrerupse imediat expediția, și trimise lui Giskra porunca de a opri pe Vlad și de a-l trimite la Buda, unde să se pocăiască în temniță.

XVIII. Cronica sîrbească înseamnă la anul 1472 moartea lui Radu-cel-Frumos. Apoi o campanie fără succes a lui Mehmed-Pașa înotriva lui Ștefan-Vodă, în același an 1472. După aceasta, luptele în Albania ale beglerbegului, pe care tot atuncî, în 1474, l-ar fi bătut și ucis Voevodul moldovean. O iarnă aspră. Apoi, în 1474 încă, uciderea lui «Țepeș Vlad» de către «Basarab». În sfîrșit, campania din 1475 și lupta de la Racova.

¹ «Cum Illustri principe Radul, nunc Vaivoda partium transalpinarum» Còpii de documente brașovene la Ac. Rom.

Să vedem ce e adevărat și ce e fals în această încurcătură.

Un timp, Radu trăi în bune relații cu Ungurii. În 1463, Februar, el dă știri în Ardeal despre pregătirile Turcilor contra acestei provincii. În Chilia lui stăteau probabil încă Ungurii aduși de Ioan Corvin, tatăl regelui Matei.

Dar în 1465 cetatea fu cucerită de Ștefan-cel-Mare, care, înainte de a face acest pas, se închinase Polonilor.

Aceasta însemna lupta cu Ungurii. Ea nu se întâmplă încă în 1466, când vedem în Septembrie pe Turci, supt vestitul sangeac Ali-beg, apărind la Vidin, cu 10.000 de oameni. Dar regele putu să treacă în Moldova la 1467, — pentru a fi învins și gonit.

În 1468, din Suceava, toți boierii Moldovei, așa cum îi găsim și aiurea, scriu Brașovenilor, la 27 Iulie, trimițând la dînșii pe un anume Iliș, căruia să-i spuie ce doresc, în toată încrederea. Era, probabil, vorba de negocierii de pace¹.

Iar această pace nu se încheie decât foarte târziu. Abia era vorba de dînsa în acest an 1468, când se zvonia în primăvară de pregătirea unei năvăliri turcești și se numia chiar acela care ar fi să-i stea în frunte: Ali-beg, blestemul dumnezeiesc asupra țărilor vecine.

Turcii nu par să fi venit însă, nicăieri. Dar în anul următor, 1469, lupta izbucni între Moldova polonă și Țara-Românească închinată Ungurilor, cari o sprijiniau mai mult decât chiar Sultanul. La 10 Mart se știa în Ardeal că «cei doi Domni se gătesc cu oștile». În Februar însă, la început, Radu era la București, și nu spunea nimic de așa ceva. Și iarăși, în Novembre, Vornicul Neagu nu spune nimic despre ce s'ar fi întâmplat.

E de crezut că, deocamdată, dușmanii se ținură numai la pregătiri și amenințări.

Dar la 27 Februar 1470 se menționează de Cronica moldovenească luarea Brăilei, care fu distrusă. A doua zi-l gă-

¹ Tot ce s'a spus până aici se razimă pe copiile de documente ardelen, în Bibl. Ac. Rom.

sim pe Radu la Buzău, plîngîndu-se Brașovenilor că vînd arme lui Ștefan.

Radu va fi fost acela care a îndemnat pe Tatarî în po-triva Moldovei, în vara aceluiași an, — cea d'intăiū năvălire a lor. Dar oștile nu se întîlniră încă în cîmp deschis.

În 1471, primăvara aduce pe Ștefan. Acum se dă o luptă, la Socî, în ziua de 7 Martie. Radu e bătut; i se iea sceptrul; i se prind boierii, din cari numai doi sînt iertați. Fugarul chiamă pe Turci, și-î vedem veniți în țară. El întărește o cetate la hotare, Crăciuna, și Ștefan e silit a cere mijlocirea Polonilor¹.

Acuma Domnul Moldovei se gîndia la stabilirea unui om al său în Scaunul muntean, și-l și avea la îndămină, pe Basarab, fiul lui Dan, căruia i se dădea porecla de Laiotă, însă numai de dușmanî. El trăise și în Ardeal, pe la Sighișoara, cu fiul care-î purta numele².

În vre-o zi de primăvară din 1472, vedem pe Radu «în tabără», așteptînd. El scrie Brașovenilor, «într'o Duminecă». Ce face regele? S'a împăcat cu Casimir din Polonia (Nu încă, Măria Ta!)? E la rege «fratele Pongrác, Voievodul Ardealului»? «Și, mai ales, ce face Ștefan, dușmanul nostru, și Laiotă? Tot vreaū să vie cu oaste să prade țara noastră?» Îi mai dau dijmă (ca să nu-î prăde și pe dînșii) Secuîi din Scaunele Odorheiului și Cicului? «Și să-mî mai spuneți despre Secuîi celor două Scaune, adecă Odorheiul și Cicul, precum și din alte Scaune, dacā aū dat dijma oamenilor către dușmanul nostru, în ce parte-î va duce³?»

¹ Cronicile Moldovei.

² Scrisoare fără dată, între copiile de documente ardeleno din Bibl. Ac. Rom.

³ «Ex castro thabor... Frater Pongracz Vaivoda transilvanus... Item etiam de statu Stephani Vaivodæ hostili nostro et de Layota, si voluerint exercituali venire ad desolandum regni nostri... Tum etiam de Siculis duorum sedis videlicet Odwarhel et Cykh, item etiam de aliis sedibus, si decimam homines suorum dederunt hosti nostro, qua parte voluerint eisdem transferre.» Documentele ardeleno citate.

În neputința de a se apăra a lui Matei, ocupat aiurea cu Podiebrad al Boemiei, cu Casimir, — Ștefan ajunsese pe tăcștele stăpînului de fapt al Secuilor. Și se știe cum, nefind el încă pe deplin împăcat cu regele, ei îl ajutau în 1475 la lupta dela Podul Înalt, — adevărat însă că și cu știrea acestuia.

În 1472 n'a fost vre-o ciocnire cu Radu. Și nici în primăvara următoare.

Dar catastrofa lui Radu se întîmplă în acest an, 1473. Cronica Moldovei e foarte îmbielșugată și precisă. La 8 Novembre se împart steagurile la Milcov, *care era acum al lui Ștefan*. La 18 începe lupta la «Cursul Apei». În noaptea de 20 tocmai fuge Radu în Cetatea Dîmboviței, în «Scaunul său», Bucureștii. La 23 Ștefan ajunge aici: Radu fuge din nou. A doua zi cetatea cade, și biruitorul ia averile fugărului și familia acestuia: Doamna, Domnița. La 25, întorsul spre Suceava.

Radu se duse la «Turci», la Giurgiu adecă, pe drumul drept ce ducea acolo. Trebui o lună ca din cetățile vecine să se adune cîți trebuiau ca să-l restituie: în ajunul Crăciunului însă, Basarab nu se mai găsia în București, ci fugia spre Moldova, cu Turci după dînsul. În sara anului nou, dușmanul ajunsese până la Birlad și azapii porniau în sus, arzînd cu foc țara aceluî ce provocase pe Sultan¹.

Radu rămase el Domn, după campanie? Nu mai avem nici o dovadă despre aceasta. Nici un document de la el, nici o mențiune despre el. Ni aducem atunci aminte de mențiunea cronicii sîrbești că el a murit în «1472».

Basarab se întoarse atunci în București, dar el se supuse Turcilor. În 1474, aceștia se luptau în Asia, cu Uzun Hasan, și el merse acolo². Acum el devenia dușmanul.

Cu Ungurii nu se împăcase pe deplin Ștefan la această dată. Se știa însă de pe la începutul lui 1474 că beglerbegul,

¹ Cronicile Moldovei.

² Cronică italiană, în *Chilia și Cetatea Albă*.

ce luptă în Albania, va veni asupra Moldovei. Ardealul era amenințat deci. O înțelegere se va fi făcut între Voievodul moldovean și Voievodul Ardealului Ștefan Báthory. Vechiul dușman veni întâi la Munteni. La 1-iulie Octombrie, el iea cetatea Teleajenului și o arde, Báthory se coboară în țară, dar, de-o camdată, la 5 ale lunii, e bătut. Cronica Moldovei pomeneste lupta Ungurilor cu Muntenii și adaugă că în fruntea Ungurilor se găsea Țepeluș. Acesta era Basarab cel Tânăr, fiul Domnului muntean, și el trebuie să fi rămas în Ardeal. «Și au fost bătuți Ungurii.» În schimb, la 20 ale lunii, «aū bătut și pe Basarab», adecă Ungurii ¹.

Dar Turcii, cari se gătiau să se arunce asupra lui Ștefan, veniră atunci. Ei ocupară toată Țara-Românească și o întăriră. Domnul Moldovei se refugiă în smîrcurile păduroase de la Vaslui, unde se întări. Aici îl găsim în Novembre.

Laiot luă parte la lupta din 1475, în care Ștefan izbuti să învingă pe Turci. La 11 Iulie era la Țirgoviște, în Scaun². El veni în Moldova și în 1476, căci biruitorul n'avu timp să-l scoată. După aceasta însă îi sosi și lui ceasul de pedeapsă: Unguri și Moldoveni împreună îi intrară în țară, cuceriră Țirgoviștea, ridicînd acolo un castel, și veniră la București. În ziua de Crăciun pîrcălabul noului Vlad-Vodă, Țepeș, putea să anunțe cucerirea cetății.

La 5 Ianuar 1477 însă, Ștefan era cuprins de grijă pentru soarta lui Țepeș. Auzise, de bună samă, că Turcii, întorcîndu-se, îl ucisese, dînd iarăși Domnia lui Basarab. El întreba din Hirălău, ce se știe «despre Măria Sa Vlad, fratele nostru, în Țara-Românească» și bănuia ceva rău³.

XIX. Basarab rămăsese deci, dar nu pentru mult timp. În primăvara sau vara anului 1477 îl găsim la Florești, recunoscut îndată de Unguri. Dar în 1479 Domn era fiul lui, Basarab

¹ Aceleași cronici.

² Miletici, Documentele din Brașov (*Sbornicul bulgar*, XIII), p. 81.

³ Căpîi de documente ardelen; la Ac. Rom.: «De facto magnifici Ladislai, fratris nostri, in Magna Walachya..., aliquod malum».

cel Tânăr, iar tatăl pribegia în Ardeal. Aș admite că el fu scos de Turci, cari năvăliră în acest an peste munți într-o vestită expediție. La jumătatea lui August, guvernul Ardealului se îngrijia «dacă sînt Turci în părțile muntene și dacă Basarab are ceva oaste»¹. Tânărul Basarab merse cu dînsii în acest război, dar, cînd el se mîntui prin victoria creștinilor, nu se dădu Scaunul înapoi bătrînului. El fu însărcinat să apere Sibiiul de cetele prădătoare, și se poruncia hotărît orășenilor să nu-l ajute în gîndurile de Domnie ce ar putea să aibă. Îl vedem pe dînsul însuși vorbind de invasia ce pregătește «Țepeluș»². Fugind din Scaun, el luase cu sine pe soția acestui fiu al său. Muri prin 1480, căci în acest an se pomenește, către sfîrșit, de «Romîni și oștenii răposatului Basarab cel Bătrîn, cari staū fără nici o treabă în părțile Ardealului»³.

Domnia lui Basarab cel Tânăr se întinde între campania din 1479 și moartea Sultanului Mohammed.

Dacă acesta ar mai fi trăit, ar fi trecut vreme mai puțină până la sfărîmarea Ungariei și supunerea desăvîrșită a țărilor dunărene. Ce amenințați de peire vor fi aflat cu o nespusă hucurie sfîrșitul cuceritorului Constantinoplei.

Încă din 1481 auzim iarăși numele unui pretendent adăpostit de multă vreme în Ungaria, Vlad, fiul lui Vlad Dracul și fratele, de la altă mamă, al lui Țepeș. Saū, mai bine, Vlad i-a fost numele Domnesc, căci nu putem ști acel pe care l-a purtat mai înnainte, cînd i se zice numai *Călugărul*. E un fapt însă că era un fiu nelegitim.

Basarab Țepeluș voi să-și omoare concurentul, dar acesta era sortit să-l învingă. Prevăzînd ce-l așteaptă, el chemă Turci în ajutor, și aceștia veniră încă din timpul iernii: regele Matei se temu pentru Ardeal, iar Ștefan pentru Chilia.

Poate că s'ar fi întîmplat una saū alta dacă ar fi trăit Sultanul: sangeacii dunăreni nu puteau sta multă vreme degeaba.

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

³ *Ibid.*: «Walachy et gentes quondam Bozorab Maioris in partibus vestris otiosi sunt»

Dar la 3 Maiü Mohammed își încheia zilele glorioase, și abia la 20 sosia urmașul său în Constantinopol.

Pe atuncî se și pusese în mișcare oștile lui Ștefan și ale omonimului său, Voevodul Ardealului. Pe la 20 Iunie ele se găsea în Muntenia, în șesul Rîmnicului Sărat. Voevodul Moldovei comandă în persoană expediția. El învinse, ca totdeauna cînd n'avea înaintea sa oști strivitor de numeroase. Turcii și Muntenii fură zdrobiți, și Țepeluș luă fuga, avînd abia cîțiva tovarăși de nenorocire pe lîngă dînsul. Lupta se dădu la 8 Iulie, într'o Duminecă.

Expediția e povestită de cronicî, amintită de inscripția pusă de învingător în biserica comemorativă¹ și descrisă cu amănunte într'o scrisoare a regelui Matei, unul din manifestele pe care obișnuia să le trimeată în lume, chiar cînd alt cineva îi cîștiga o victorie.

Scrisoarea aceasta se poate apropia de două scrisori adresate rudelor sale din Modena de regina Beatricea a Ungariei². E vorba în ele de o întîlnire a lui Ștefan cu Basarab, dintre cari cel d'întăiu avea la 60.000 de Moldoveni și Unguri, iar al doilea 20.000 de Turci și Munteni. Neprevăzătorul Basarab ar fi atacat întăiu. Dar neprevederea-i se dovedi îndată, cînd pierdu 8.000 dintre ai săi și scăpă abia cu «patru oameni».

Dar Beatricea ar fi scriind la 9 Iulie 1480, și lupta de la Rîmnic se dete la 8 Iulie 1481. Sint două date de îndreptat, dintre care, țiiindu-se samă că *I* se scria la sfîrșit *j* și că un copist putea să uite ușor acest *j*, una se poate îndrepta lesne. Pentru a doua, mi se răspunde de la Modena că e așa în original: bănuiesc totuși că a trebuit să fie 19 (XVIII, nu VIII).

Căci e văzut că regele și regina povestesc aceleași lucruri și că e cu totul imposibilă o mare campanie din 1480, pe care n'o mai menționează nici un izvor, și o zdrobire completă a lui Basarab, care s'ar fi ridicat pentru a fi zdrobit din nou, în tocmai aceleași condiții, cu un an mai târziu.

Ce s'a făcut învinsul? Îl găsim la Argeș, apoi, într'o scri-

¹ În *Archiva* din Iași, VI, pp. 475-6.

² V. *Chilia și Cetatea-Albă*.

soare cu dată de lună, la Pitești, la 6 August¹. Apoi dispăru, înecat în nenorocirea lui².

«Călugărul» domni atunci, devenind Vlad-Vodă. Să vedem ce lucruri nouă se desfac din acțiunea lui politică. Cetim în Cronica Moldovei, la data de 10 Mart 1482: «Luat-ău Ștefan-Vodă cetatea Crăciunei, și așezat într'însa pîrcălabi pe Vilcea și Ivanco».

Crăciuna era cetatea de la Milcov, pentru clădirea căreia — o nouă Chile! — se vărsase atîta sînge supt Radu-cel-Frumos și urmașul acestuia, Basarab. Ștefan o ceruse probabil de la omul său, noul Domn, și, acesta refuzînd, el o luase cu de-a-sila.

Răspunsul veni mai tîrziu, în 1484, fiind-că pînă atunci Turcii n'aură răgaz să se gîndească la lucrurile de la Dunăre și Marea-Neagră. Sultanul cet nou, Baiazid al II-lea, veni în persoană să ia Chilia și Cetatea-Albă, și lîngă dînsul apăru, cum era de așteptat, Vlad Călugărul. Făcuse, spune melancolic cronicarul moldovean, «ca și ceilalți Domni muntești, de nu se lepădase de Turci».

La o nouă pedeapsă a unui nou Domn muntean, nu era degîndit. Ungurii trăiau în pace cu Turcii și, multă vreme, aceștia nu lăsară liniștită Moldova. Poloniș erau prea departe și prea Poloni...

Dar nici piciorul Călugărului nu mai călcă în Moldova, cum și era de așteptat cît timp Sultanul nu făcea o expediție personală sau nu trimitea pe un fiu al său cu oastea. În 1486, anul luptei de la Șcheia, Turcii *trecură* numai pe la Munteni.

În 1490 muri regele Matei, și tot atunci expiră pacea ungaro-turcă. Zilele de năvălire se întorceau. Războiul reîncepu în 1491 încă, și se credea că Turcii vor trece și pe la Brăila.

În 1492, toamna, pe un timp cînd și Ștefan-cel-Mare plătia tribut Sultanului, 5.000 de Turci *trecură* pe la Nicopol și intrară în Turnu, pe care Ungurii îl asediase la 1481. De aici, străbătînd țara, pătrunseră în Bîrsa, dar fără Vlad. El stătea

¹ Agură și Miletici, Documente romine (*Sbornicul* bulgar, IX), p. 340.

² Copii de documente ardelenene, la Ac. Rom.

cu mîinile încrucișate, pe cînd o ceată mare turcească tăbărise la Slatina și negustorii și oamenii cu stare căutau un adăpost în Ardeal.

Dar, la întors, țeranii. — cei de o parte, ca și cei de alta —, prinseră pe Turcii încarcați cu pradă, în pasul Tur-nuluî-Roșu, și-i nimiciră. Noii sangiaci, Ali-beg din Semendria și Malcoci din Vidin, comandase trupele¹.

În 1493 intrarea «Călugăruului» cu Turcii în Ardeal se credea iminentă.

În 1494, iarăși frică de Turci, cari stăteau la Vidin, la pîndă.

În definitiv, Călugărul nu era pe placul nimăruî, nici al Ungurilor, cari nu se încredea în el, nici al Turcilor, cărora nu li se părea om de ispravă, nici pe placul boierilor. În 1494 venia în țară un «fiu de Domn» cu scrisori de la pretendentul Mihnea, care se intitula «fiul Dracului» și era, el singur putea să știe ce. Emisariul își pierdu nasul, iar, în anul următor, acel care i-l tăiase, tronul.

Bietul călugăr răspopit și Domn mazil, prin voia țerii, trecu munții, sperînd să trăiască în feodele ardelenale ale Domnilor muntenii, până-și va căpăta iarăși Scaunul. Acest din urmă lucru încercă să-l facă, ba încă, într'un singur an, de cîteva ori, — însă în zădar. La urmă, în toamnă, regele-i porunci din nou să plece din feode și să se ducă la Voievodul Ardealului, care-i știe destinația.

Cronica noastră pomenește și ea aceste lucruri, dar ea pune în 1495 chiar moartea lui Vlad, care nu se întîmplă decît prin 1509.

XX. Urmașul Călugăruului fu «fiul său» Radu. Ungurii răspund la solia lui în 1496 prin alta. În anul următor, ei opresc pe Mihnea de a-și cerca norocul, și el se duse la Turci, de la cari putea nădăjdui mai mult.

În 1498, Radu protesta că nu e «nici un Turc» la dînsul, și avea dreptate. Îndemnați de Ștefan-cel-Mare, sangiacii du-

¹ Cf. Fessler și documentele ardelenale citate.

năreni găsisse un alt câmp de activitate în Polonia; și Podolia, Galiția plătiaș pentru liniștea Birsei și Ardealului. În părțile muntene era în sfârșit liniștea pe care o doria și evlaviosul Domn, care începuse gonind pe tatăl său din Scaun.

De la 1500 la 1503 se formară iarăși planuri de luptă contra Turcilor, în toată Europa. Ștefan se manifestă din nou în acest sens, pe când Radu era bănuț în 1500 că și-a adus păgîni în țară¹.

La 1503 însă, din nou Ungurii se împăcară cu Sultanul; în 1504, muri Ștefan-cel-Mare.

Atunci veniră patru ani grei pentru Radu. În 1504 încă, vara, el fu chemat la Poartă, precum a fost chemat de sigur și noul Domn moldovean, Bogdan. Acesta putea să refuze, dar bietul Radu — cel Mare numai pentru popi — se duse.

În 1505, după ce revenise, Turcii trec Dunărea și fac un lagăr la Turnu. În 1507, ei ocupă din țară «unele vaduri cu vămi», afară de Giurgiu și Turnu, pe care le aveau, de Severin, care era de mult al Ungurilor, și de Brăila, care era să mai rămîie țerii cîtva timp. Ei cer nenorocitului Domn 4-5.000 de Bulgari, ce ar fi fugit în țara lui. Pentru aceștia din urmă, Radu se răscumpără cu bani, dar la Constantinopol trebui să meargă încă odată. Aceasta-i era răsplata pentru că se încumetase a cere la 1504 de la Poloni locul lui Ștefan-cel-Mare și pentru că, în Octombrie 1507, se încurcase într'un război zădarnic cu Moldova².

De aici se întoarse zdrobit, și muri la începutul anului următor. Ceia ce știe și cronica sîrbească.

XXI. Ungurii, cari încheiasse abia, pentru Ardeal, un tratat cu Radu, voiaș pe fiul lui Basarab cel Tânăr, pe Danciu, dar Turcii aduseră îndată pe Mihnea, prin Maiu. La 21 ale lunii el era în Argeș și declara că a cîștigat cetățile și boierii, iar de Turci să n'aibă grijă Ardealul. Pornind din Tîrgoviște, el supusese Poienarii.

¹ Còpîi de documente ardelenne, la Bibl. Ac. Rom.

² *Ibid.*

³ *Acta Tomiciana* și cronicile moldovene.

Dacă nu era fiul lui Țepeș, Mihnea ar fi meritat să fie. El se cufundă răpede în voluptăți diabolice. Un sărac îi ceru să-i scutească de bir sărăcia. — Ați nevastă? — Am. — Atunci cum nu poți plăti birul? — Las nevasta! — Dar nu te voi lăsa eu pe tine!... Și nenorocitul fu omorât¹.

În ultimele zile din 1509, când regele-l primise acum ca vecin, el își toca boierii.

Vestea acestui omor, pe care-l făcu cunoscut în Ardeal o scrisoare din 1-iulie Ianuar 1510, se răspîndi pretutindeni, și pe un mineiu păstrat la Biblioteca din Sofia se cetește: «S'a scris în anul 7017 . . . Și în acest an a ucis Mihnea-Voevod pe boierii munteni»².

Era un timp când cei mici își puteau permite orîce. Trebui o mișcare a țerii pentru ca Mihnea să fugă în Ardeal. Ca un credincios al regelui, el fu primit foarte bine aici, și Sibiul se bucură de prezența acestui oaspete bogat. Se știe că aici a fost el ucis de Danciu Voevod și de Sîrbul Dimitrie Iacșici, un om important, adese ori trimis în solii (13 Mart 1510).

Moartea lui Mihnea e menționată de cronica noastră, cu atît mai mult cu cît Iacșici era o foarte mare familie sîrbească. Ioan Despot, mort în 1502, ținuse pe Elena Iacșici, și el era fiul pretendentului Ștefan și nepotul de fiu al Despotului Georghe Brancovici. Dimitrie Iacșici cel bătrîn, mort în lupta de la Semendria și tatăl ucigașului lui Mihnea, poate, avuse și o fată, pe care Radu-cel-Mare o mărită în 1504 cu Pîrvu, nepotul său de soră³.

XXII. Vlad-Vodă, urmașul lui Mihnea, era fiul lui Vlad Călugărul. Într'un act din 1510, el vorbește de «răposatul său tată și de Rădu Voevod», pe care nu-l numește însă frațele său, de și era⁴. Cronica sîrbească știe și ea de suirea pe tron a lui

¹ Documentele ardelene citate.

² V. *Spomenik*, xxxvii (1900), p. 304.

³ Engel, *Geschichte v. Serbien* și documentele ardelene.

⁴ Documentele citate. O scrisoare a Iacșicilor, din 1500, în Archiva de Stat din Budapesta, documente slavone.

«Vlad Călugărovici», dar nu în versiunea noastră. Ea face pe Vlad să urmeze îndată după moartea «fratelui său».

Vlad (Vlăduț) fusese stabilit de Turci, și anume de sangeacul de Nicopol. Acesta se numia Mehmed-beg și era, după cronica sîrbească, fiul lui Ali-beg, cel din 1462 și 1479; Ali-beg Mihaloglu. Ali avuse un frate, Iskender, și familia era o familie vestită.

El aduse pe Vlad, îl puse să jure și-l aduse în Scaun, împreună cu Moldovenii. Dar acei cari vorbise la Constantinopol fusese alții: niște boieri de țară, dușmani ai lui Mihnea, Pîrvuleștii.

Cine erau ei, acești schimbători ai Domnilor? Cronica munteană li știe numai numele, iar Viața lui Neagoe adaugă și aceia că se chemau după «moșie» «Banovții adecă Băsărăbeștii».

Știm pe un Pîrvu, fiul lui Staico și ruda după mamă a lui Radu-cel-Mare. Pîrvu, care a fost Vornic și Ban, avea un frate, Barbu, și acesta era *Ban* al Craiovei încă din 1499. Un al treilea frate, Danciu, tot Vornic, se întîmpină în 1507. Mai era și un al patrulea, Radu. Neagoe, care a ajuns Domn în locul lui Vlăduț, era fiul lui Basarab (cel Tînăr) și al unei femei cu numele de Neaga¹. În aceasta aș vedea o soră a lui Pîrvu, Barbu, Danciu și Radu, cei patru Craiovești. Partida — o partidă locală, de separatism oltean — era a Pîrvuleștilor prin Pîrvu, a Banovților prin Barbu și Pîrvu, ambii Bani, și a Băsărăbeștilor prin înrudirea cu neamul lui Basarab *cel Tînăr*. Preda, fratele lui Neagoe, avuse un fiu, care se chema tot Barbu și a fost Ban, iar Neagoe însuși ar fi avut un fiu cu acest nume de Barbu².

Vlăduță, sfătuit rău, se îndușmăni cu Pîrvuleștii. Ei, cari-l ajutaseră a învinge pe Ungurii lui Mircea, fiul lui Mihnea, se revoltară și aduseră contra lui pe Mehmed. Acesta învinse pe boierii lui Vlad, ucizînd pe un anume Datco «și pe ceilalți boieri ai Voevodului, cu 4—5.000 de oameni». Biruitorul

¹ *Spomennik*, XXXVII, p. 44 (ms. din Sofia).

² Pentru acesta din urmă, v. *Pretendenții domnești*, la art. *Nicolae Basarab*. Cf. și *Rechnungen aus d. Archiv d. Stadt Hermannstadt*, I, 1880.

alergă în spre capitală și, pe neprevestite, prinse pe Domn și-tăie în București «supt un păr», în 1512 ¹.

Cronica sîrbească dă data. Alibegovići și Barbu au tăiat pe Vlad la 25 Ianuar. Și Cronica țerii pune la 8 Februar începutul Domniei lui Basarab-Vodă Neagoe.

XXIII. Pe vremea lui Neagoe, Țara-Românească avea legături foarte multe și strînse cu Serbia, supusă Turcilor. Din Serbia aduse Barbu moaștele Sfîntului Grigore Decapolitul în Bistrița întemeiată de dînsul, la 1497, împreună cu frații săi Pîrvu, Danciu și Radu ². Fratele Despotului Ioan Ștefanovici, Gheorghe, în călugărie Maxim, fiul Anghelinei lui Arianit Comnen, venise la Munteni supt Radu. Am văzut că acesta măritase cu unul din Craioveștii pe fata lui Dimitrie Iacșici cel bătrîn. Maxim împacă pe Radu cu adversariul lui, Bogdan-Vodă, și căpătă ca răsplată Mitropolia Ungrovlachiei. Supt Mihnea el făcu să fie trimis la regele Ungariei pentru încheierea păcii. Dar nu se mai întoarse, ci trecu iarăși în Serbia, unde Marco și Ștefan Iacșici îl așezară la Cruședol ³.

Cînd veni în Țara-Românească, Maxim aduse cu sine, ni se spune, oasele părinților. Dar poate și pe fata lui Iacșici și două alte rude feminine: pe Milița, fata lui Lazăr, unchiul său, și a Elenei Paleologhina, și pe o fată a fratelui său propriu Ioan: Elena, zisă și Ecaterina. Decî: o vară și o nepoată.

Vara se mărită întâi, înainte de suirea pe tron a lui Neagoe, cu acesta.

Una din fetele Miliței și ale lui Neagoe poartă un nume sîrbesc ce amintește pe un membru al familiei Brancovici; e Anghelina: așa se chema și mama lui Maxim.

Alte două fete ale lui Neagoe se chemaș Stana și Ruxanda. Aceasta din urmă se mărită la 21 Ianuar 1526 cu Radu de la Afumați, iar cea mai mare, Stana, deveni soția lui Ștefăniță-

¹ Din documentele ardeleni vedem pe Vlad gătîndu-se contra Turcilor în 1511.

² Tocilescu. în *An. Ac. Rom.*, VIII: Mănăstirea Bistrița.

³ Cf. Engel, *l. c.* și Viața publicată în *Arch. istorică*.

Vodă al Moldovei¹. Cu Doamna Stana, fata cea mai mare a lui Neagoe, merse, de sigur, în Moldova și nepoată-sa Elena. Trecu foarte puțină vreme și Stana-și omorî bărbatul. Cel ce veni Domn în loc, era însurat, dar nevasta lui muri în 1529. Atunci Petru Rareș luă de soție pe fata lui «Ioan Despot». Urmașii ei domniră peste Moldova.

Totuși abia dacă-și aduc aminte cronicile sîrbești de persoana lui Rareș. Domniî mîntenî din acest timp li sînt necunoscuți. După alte izvoare neîntrebuințate încă, vom face legătura până la Mihai Viteazul.

XXIV. În Septembrie 1521 moare Neagoe², ruda și favoritul partidei Pîrvuleștilor. El lasă ca moștenitor pe fiul său în vrîstă de șapte ani, Teodosie, iar ca tutori pe Basărăbeasă, văduva lui, și pe frate-său, Preda. Acesta urmase ca Ban lui Barbu.

Muntenia Mare nu era însă mulțămîtită cu predominarea olteană. În regiunile Buzăului — cam aproape de Moldova! — se ridică Voevodul Vlad, zis și el Vlăduță (*Vladissa*), care fusese înainte Dragomir Călugărul. Lupta se dădu la Tirgoviște, și învinsul fu Preda, care căzu în luptă. Pîrvu Craiovescul îi urmă ca Ban.

În «ajutorul» lui Teodosie veni Mehemed, care se întorcea prin Țara-Severinului de la cucerirea Belgradului de Solimancel-Mare, ceia ce-l zăbovisе până atunci. În Octombrie încă, se dă lupta. Socotelî contemporane scriu: «Teodosie fu res-tabilit, iar dușmanul lui, Vlad, ucis». Turcii pătrunseră până în Secuime, înainte de a se întoarce la Nicopol. Teodosie rămase în București.

Dar în Ianuar erau iarăș doi Voevozi, și Mehemed trecea din nou Dunărea. Boierii de țară proclamase un nou Domn: Radu de la Afumați, un Muntean, pe cînd Oltenii încunjură încă pe copilul Domn. Ei cerură de la Poartă întărirea lui, dar solii fură gîtuiți sau ciunțiți. Mehemed fu

¹ Documente ardelenе la Bibl. Ac. Rom.; *Curtea-de-Argeș*, publicație festivă.

² Zvonuri de năvăliri muntene în 1513 și 1515 în documentele ardelenе.

învins întâi de Radu, care era un bun oștean, — la Glubavî și Ștefeni, se întoarse iarăși, și fu învins a doua oară, la Clejanî. Clejanii se află în drumul de la Giurgiu la București și, ca și Mihaî Viteazul mai târziu, Radu stătuse în calea dușmanului. Însă, după cea d'întăiu ciocnire, Mehemed, care voiă, se zice, Domnia, născut fiind din vre-o Domniță de harem, — luase la dînsul pe Teodosie. Copilul fu dus la Constantinopole, unde muri.

Dar, de la Clejanî, Turcul nu mai trecu înapoi Dunărea. El răspinse pe Radu într'o nouă întîlnire. Boierul Benga — începătorul Bengeștilor — căzu. Doamna văduvă, apoi Radu-Vodă, pribegiră în Ardeal, în April. Înnainte de a se face acest pas, el se încercase de mai multe ori cu Turcii: «la Ciocănești, la București, la Tîrgoviște», și apoi, în Argeș, la Argeșel, Plata (?) și Alimănești.

În Iunie, Zapolya, care guverna Ardealul aproape după plăcul lui¹, îi dădu oăste. În marea luptă de la Grumazî pe Teleorman, el învinse. Biruitorii ajunseră până la Nicopol și Siștov.

Dar, cînd Ardelenii plecară, Mehemed se întoarse. Se bătură la Gherghița, la București de două ori, la Slatina. Încă o ciocnire la Poienari, cu «locuitorii din munți»², și Radu se adăpostî în Ardeal iarăși (August).

Toamna (Octombre), Zapolya în persoană vine cu dînsul. Se dă luptă, la Rucăr. Viitorul rege ungar înnaintă însă numai până la Pitești, și nu stătu decît puține săptămîni. Un Domn fusese tăiat, altul prins, Mehemed aruncat peste Dunăre. Creștinii pătrunseră până la vadul de la «Didrih»³. Radu fu gonit însă din nou, în Februar 1523. Întors, el se gîndi că trebuie să facă pace. Dar soliî săi veniră cu știrea că Poarta a numit Domn pe un Vladislav-Vodă. Radu se retrage decî, în April (pe la 25).

¹ Fessler, *l. c.*

² Acolo și în Argeș erau trupe ungurești, cu un Nicolae Tomory, castelan de Făgăraș (documentele citate).

³ D. Hasdeu l-a identificat, în *Arch. ist.*, cu Giurgiul.

Vladislav e primit bine. I se închină la urmă și Pîrvuleștii. Dar el face Postelnic, degradîndu-l, pe puternicul Ban Pîrvu. Acesta fuge și, ridicînd oaste, gonește pe Vladislav.

În locu-î se ridică un fiu al lui Radu-cel-Mare, boierul Bădica, în Domnie, Radu. La 30 Novembre 1523 el era instalat.

Dar nu domni mult, de și ținea și cu Turcii și cu Ungurii. Aceștia trimiseră contra lui, omul «boierilor bătrîni», pe cavalerescul Radu, care ajunsese, în Ianuar 1524, la Tîrgoviște. Pe de altă parte, Turcii se făcură a confirma pe Bădica, și-l uciseră, în aceeași lună Ianuar, prin aducătorul steagului.

Parte din boierii lui periră odată cu el. Pîrvu însă rămase în viață. Radu de la Afumați nu se lăsă înșelat prin chemarea la Giurgiu, pentru a i se face cîinste.

Rămase Vladislav, în luptă cu Radu. Radu fu gonit în Mart, de Turci. În Maiu, Vladislav cere pace Ardelenilor, cari o primiră. La urmă, acesta găsi sprijin la unii Turci dunăreni, și-și bătă concurentul. Ambiî fură chemați pe la Novembre la Poartă. Vladislav căpătă o pensie, iar Radu Domnia. La 28 Februar 1525, el era instalat în Tîrgoviște¹. Datoriă tronul său lui Balibeg, sangeacul din Belgrad, care luă în 1524 Severinul unguresc. Dar el se răzima și pe Pîrvulești: Pîrvu Banul înlocui pe Banul Tatul al lui Vladislav.

Era în ajunul luptei de la Mohács, care a sfărîmat regatul Ungariei.

XXV. Radu nu se dovedi ca Domn ceia ce fusese ca pretendent. În 1525, anul ce precedă marea bătălie, el primi solî de la Ardeleni și Poloni, pentru fericita sa instalare. Protegiatul lui Balibeg făcu oferte la toată lumea. În 1526, el se însură, în Ianuar, cu aceia din fetele lui Băsarab, firește cea mai mică, pe care voia s'o ieie și Ștefăniță al Moldovei. Se mai adăugi adăpostirea de pribegi moldoveni la Radu. Ștefăniță năvăli în

¹ E curios că documentul lui Vladislav - Vodă din 1524, 24 Iulie, are între boieri și pe Bădica Comis (*Arch. ist.*, I¹). Trebuie să fie o greșeală de dată. — Toată povestirea se razimă pe Socolile ardeleni (ale Brașovului, în *Quellen*, I; ale Sibiului, în *Hurmuzaki*, XI) și pe inscripția lui Radu de Afumați, în *Curtea-de-Argeș*.

țara vecinului său, și nu mai găsi nici un sfânt Mitropolit care să-i stea în cale. Se dădu o luptă la Tîrșor (5 Februar), în urma căreia Radu se supuse¹.

În August își cercară pentru cea din urmă oară puterile Turcii și Ungurii regelui Ludovic. Radu promisese în toate părțile și scăpase să nu fie amestecat, cu toate proiectele făcute, în lupta celor doi puternici². Dar nu scăpă de o nouă năvălire a Moldovenilor, în toamnă. Iar, la întors, nici Ștefăniță nu scăpă de otrava noii sale soții.

După lupta de la Mohács, cearta începu între Zapolya și arhiducele austriac Ferdinand pentru coroana ungurească, și în această luptă un rol de căpetenie era rezervat Domnilor noștri.

La începutul anului 1528, Radu era foarte rău informat asupra celor ce se petreceau în jurul lui, deosebindu-se într'aceasta de agerul și șiretul om ce se suise de curînd pe tronul moldovenesc. Zapolya fugia peste graniță și el îl credea stăpîn pe situație. Îl vedem la 23-4 Februar gilcevindu-se cu Brașovenii și Sibienii pentru afaceri de negoț și pentru adăpostirea a doi pribegi, dintre cari unul e numit — ce fel de pretendent?! — Sigismund Sasul³. El amenința cu Sultanul și cu «Craiul Ioan care a intrat în Buda». Vedem, puțin după aceasta, pe Voievodul Ardealului dindu-î lămuriri foarte pe larg, care vor fi potolit pe bietul creștin. Se pare chiar că i se dădură ca răsplată posesiile ardelenene «Alwyncz [Vințul] și Borberek».

Hotărît că Radu n'avea noroc. Fusesse cu Zapolya cînd îi mergea rău și, cînd puterea începea să-i crească, înlăturînd pe Ferdinand, el se dădu cu acesta. Și ordinele de la Poartă erau limpezî: «Ioan Voievodul» trebuie pus pe tronul unguresc.

Erau printre boierii nemulțămîți și de aceia cari știaū ce se petrece pe lume. Era, aproape, Rareș, care era gata să-i lămurească și mai bine. Trăiau încă dușmăniile vechi între Mun-

¹ Cronicile Moldovei.

² V. și *Acte și fragmente*, I: Documente din Berlin, I.

³ Se plînsese contra lui încă din 1526 (Documentele citate). De aici înainte întrebuițăm și nouăle documente tipărite de d. Schuller, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, XXVI, XXVIII și an. 1901.

teni și Olteni, pe cari se răzima Munteanul Radu. Pe la sfârșitul anului acestuia 1528, boierii de opoziție se adunară în tabără la Slatina și porniră în sus către reședința Domnească¹.

Radu nu era pregătit. El luă fuga în spre Craiova, unde cîrmuia puternicul Pîrvu. Dar călăreții dușmanii se luară după dînsul. Fu ajuns la Rîmnicul Vilcei și prins, împreună cu fiul și tovarășul său de Domnie, Vlad. Sosind îndată și capiî răscoalei, Neagoe Vornicul și Postelnicul Drăgan, ei puseră să se taie capul Voevoților, la 2 Ianuar 1529.

XXVI. În locul lui Radu fu ales un «Basarab, fiul celui din urmă cu acest nume de Basarab». Dar el nu se putu ținea în Scaun, față cu mulții dușmanii ai alegerii sale. Il vor fi tăiat Oltenii, căci a fost tăiat îndată. Din partea lor, Turcii țineau la Radu. Mehemed, care fu bănuț că a întetșit pe conspiratori pentru a da un tron «fiului său», fu mazilit și trimis pe moșiile sale, la Plevna.

Un moment, țara rămase fără Domn. Dar se află că o oaste împărătească se apropie de Dunăre și, în Mart, noul Domn, Moise, fiul lui Vladislav, care trăise cu tatăl său la Constantinopol încă din 1525, se găsia la Giurgiu. Dintru întăi, boierii refusară să-l primească cu oastea-î de Turci, amenințînd că fug în Ardeal. Dar, la urmă, trebuiă să se supue. În April, Moise se afla în Scaun.

Se arătă un Domn prudent. El cruță pe șefii revoltei și, cînd, după ce în zădar ceruse și el feodele ardelene, Vinț și Borberek, trupele muntene intrară în Ardeal (Septembrie), le comandau Neagu și Drăgan. Se știe că ele făcură mai multă pradă decît altă ispravă și că în zădar asediă, timp de mai multe săptămîni, Logofătul Lăudat cetatea Branului.

Puterea lui Drăgan, care nu se sfia să calce pacea cu Ardeleni, pe care o încheiase Voevodul, alte motive, necunoscute nouă, hotărîră pe Moise să-și schimbe îndreptarea. De unde făcuse Ban după moartea lui Pîrvu, la 28 April 1529², pe un Radu, el se împăcă cu Barbu II și-î dădu pe sora sa de nevastă.

¹ Socotelile Sibiului.

² Tocilescu, Raportul citat, p. 193.

La nuntă tăie pe boierii, în ziua de 13 Februar 1530¹, și, fiind-că Drăgan singur, scăpase, îl ispitii, și-l tăie și pe dînsul.

Resultatul fu că ceilalți boierii se duseră la Poartă cu plîngere. Și de aici se trimise un nou Domn, Vlad.

Moise făcuse poate promisiuni Imperialilor. De nu, — le făcu după nenorocirea sa. Întăiu oamenii lui Marc Pemflinger, care se plîngea că Rareș i-a usurpat cetatea Ungurașul și care cerea, în cas de biruință, Nicopol, Turnu, Giurgiu și Plevna, pătrunseră în Țara-Românească și biruiră pe Vlad: acesta oferii pace, făgăduind 3.000 de florini și 1000 de oameni. Apoi, la 18 August, trecu prin Turnu-Roș o nouă și mare oaste ardeleană. Erau în ea oamenii episcopului de Ardeal, era Gașpar Horváth și Ștefan Majláth. Ei aduceau pe Moise, pe care-l întovărășia și cumnatul său Banul.

Lupta se dădu la Viișoara, și oastea fu nimicită. Periră Moise și Barbu; iar Majláth căzu în minile biruitorilor.

XXVI. Despre acest Vlad, care domni până la 1532, știm puține. Că a fost și el om al Turcilor și al lui Zapolya, că a luat în 1531 pe fata lui Rareș și că «s'au înecat în Dimbovița la Popești». În Brașov vestea morții lui ajunse la 8 Octombrie 1532. Gritti, care trecuse în acest an pe la Tirgoviște, poate să nu fi fost străin de acest accident.

Un «Vintilă-Vodă din oraș de la Slatina» fu ales în locul lui, de țară, și luă iarăși numele de Vlad. El își primi abia în Maiu următor steagul.

Vlad cel nou tăie «mulți boierii». Și, după cît se pare, maș mult din Craiovești. Cînd Gritti, care avea totdeauna o mie de planuri, trecu prin țară și ajunse, cu Voeyodul împreună, la Pitești, nemulțămiiții veniră în lagăr pentru a cere acestui om puternic la Împărăție «un alt Voeyod» (1534).

Dar Vlad află, prin mijlocirea aliatului său Majláth, căruia-i făcu multe îndatoriri, în 1536 și 1537. Strîngînd oaste,

¹ Cronica ardeleană reprodusă în anexele la Hurmuzaki, II. Notele la sotelile sibiene, în vol. XI al publicației.

el, fără a se gândi la răspundere, încunjură pe Italian. Acesta trebui să permită a i se căuta în tabără. Numai din cortul lui se scoaseră șapte fruntași ai boierimii, dintre acei cari aveau înnalte relații și aduseseră servicii însemnate. Prinșii fură de toți șapte-zeci și cinci, și cei mai greu bănuiți fură închiși, în cetatea Poienarilor. La mulți li se tăiașe nasul și buzele.

După această lovitură, Vlad mai zăbovi cîtva timp. Apoi în Iunie 1537 el porni «să vîneze preste Jiū cerbi», de aceia cari ridicau coroana țerii în coarne. Era iarăși un sfat de măcel, între Vodă și boierii lui. Dar ceilalți îi apucară în nainte și-l tăiară pe dînsul,

Așa ajunse Domn Radu Paisie, cu care începe o nouă epocă.

XXVII. Iată acum — în relație cu știrile bogate ce cuprinde asupra lui Mihaï Viteazul cronica noastră — o scrisoare nouă a lui Mihnea-Vodă Turcitul, care trebuie să se adauge la acelea ce le-am tipărit în *Analele Academiei Romîne*, XVIII. Am găsit-o la Veneția, între hîrțile grecești din Candia.

Cum se vede, e scrisă în Iunie 1595, dar Radu n'a venit în Ragusa decît în Ianuar 1596.

ΑΛΛΑ

Τημιωτατε και ηγαπημενε μου ηγειωνη Ρατουλ Βοηβοτην. Αφεντηα σου πολα χερετο, ωμως και την μιτηραν της αφεντηα σο χερετο και την τιμιωτατην και εγιενεστατη μου μιτερα κира Μαργιωραν πολα χερετο. ωμος διδο ηδισι την αφεντηα σας το προς ηλθεν ω Φραντζεσκος στην Νηκοπολη, και εγο εβρησκομουω στο Πουτουνη, και μετε (sic) εγο ηχα θελημα να παγο στο σπιτη μου, μιτε αφτος εμπορεν να ελθί'ς εμενα με ταβιας, με ελεωσ Θεου εδοσα μας θελημα να παγι σπιτην του, αμε μιε εκαμαμε κατα που εμπορεσαμε, και ηληθαμε: περι τουτο αργισεν ω Φραντζεσκος, αμε τορι ακου' ωποι ερχετε, και στελνω κε τον Κιριαζην να σας δοσι ηδισι: το προτον προς απαρριασατο φλαμπουρω μονε δια την δοληα του Ρατουλ Βοδα, δεφτερων με την βοηθίαν του Θεου και με την βουλην τον καλον αρχοντον και φηλη μας βαλαμε να'ρχι να δολεθομε και να σπουδαζομε δια τημίν και καλοσινη του πεδιου, το ωπιων ω Θεός να το φερι εφχολα και με χαρα. Ωμος το πεδι μας ηνε μακρια, και ηνε στο μεσο και θαλασα, και ηνε και αφτες η μαχη με τους χριστηανους, και εμис απεδοκαν, και καμομεν καμιαν καλην δουληαν, και μας χριαστη δια της ωρας. τοτε φοβομε 'ς τη να μιν εχομε εμποδιων η απο την μακρα στρατα τα, η απο την θαλασαν, η

απο αλο τηποτες' δια τ'αφτο εβαλαμε'ς το νου μας να ελθι η αφεντηα του με την μανα του στο Ραγουζη, και να γραψης η αφεντηα σου, κира Μαργιωρα, αν εχις τηποτες φηλους στο Ραγουζη να κιταξουν 'να καλον τοπον να εβρισκοντε εως να δυσι ω Θεος καλοσινη. Δια τ'αφτο, ηε μου Ρατουλ Βοτα, και εσι, μιτερα του, Βησα, την ωραν ωπου να ελθι ω Κιριαζη και ω Φραντζεσκος, να σικοθιτε να ελθιτε στο Ραγουζη, και να καθεστε φρωνημα να μιν εβγαλετε λογια πος εχετε τηποτε, βαρων ωτη η Ραγουζεη εγινε πραγματεφταδες και εβρησκουντε πολη στην Βλαχιαν, και εχουν και ασπρα θανησμενα τον αφεντη της Βλαχίας, και να μιν απικασουν τηποτες ιδιωτης: ωσαν απικαστουν τετρες θολες, δεν γιενετε η θοληα, και βαζουν χηρι να προσεχοντε' δια τα αφτο να μιν' ξαν ηχι τη τετηνος τηποτε. Και απο εξοδον, απερνατε ωσαν καμποσοστηνα, ωτη ετζη ημεστην και εμис, διωτης εξο- διασασμε'ς αφτα τα φουσατα περिसα. και αλα εχασαμε ωταν επολεμισαμε με τους Ουγγρους και εστηλαμε τον Γικκου: μι να μας φερι καπιων εξοδο' και θελης μαθι: απο τον Κιριαζην πος εγινεν και παλε, απο αλο μερος, ωπου ηχαμε θαρως και εμис και η αφεντηα σας, δεν μας εστηλαν τηποτες, και επηχιριστηκα- με καπια σπιτια' και τορι θαβμαζομεσтен πος να τα καμομεν' και τορι παλε 'ς το σεφери μας χριαζουντε αλες εξοδες, και εγο ασπ. ετημα ηξευρετε στη δεν εχο, και ηθελα στηλη να πουλησο τηποτες πραμα στην Πολην, και το ενα μερος εστοντας, και δεν γιμε εγω εκι τοχητηπουνατου (sic) απο την τημιν του' και αλω παλε εδο ω κοσμος γινε ωλω απανου στα ποδαρια και απο την πολη εως το Πουτουρι και στρατες και καμπι ηνε ωλω γιματη απο τα φουσατα, και φοβουμεσтен να μιν κακο πεσι το πραμα' αμε πρως το χινο- πορω αν δοκι ω Θεος ηγισ, απο ητη 'μπορεσεμε θελωμε καμι. Αμε εχομε θαρως προς τον Θεον, εως τοτες να γιενη η δουλια μας καθος θελομε. Αλο ητη μας εστηλες η αφεντηα σας, ηλθαν σοστα και' βχουριστουμε την αφεν- τηα σου, ηγιε μου, και δεν πρεπι να στηλης η αφεντηα σου, ωπου ησες εξενον σοπον, αμε πρεπι εμис να στηλομε την αφεντηα σου' αμε μαρτηραν εχο τον Θεον ωτη ορι δια της ωρας δεν εδινηκα να στηλο τηποτες την αφεντηα σου, αμε εχο στελμενους ανθρωπους σε τοπους να μας εβρουν ασπ. θανηκα και εχο θαρως να μιν ελθουν αδιη: και τους παντεχενο καθι ημερα, και τοτε ητη σιντηχομε, με τον ποληχρωνον τον πασια, δια την αφεντηα σου, και πος εχι να γιενη ηποθεσι, θελης εχι λογον, παλε με τους ανθρωπους μας, και, απο ητη εμπορεσομε θελομε, στηλη της αφεντηα σου. Ηπες μας να στη- λομε βουλα και εδο να καμουν εμορφη βουλα, αμε εκαμα μια ης εναν κατζηβελο απο την Βλαχιαν, και τορι μας χριαζετε αφτου' παλε δια την δουληα της αφεντηα σου και τα αδελφηα της αφεντηα σου, ω Ηπραχιμι πεγис και ω Μουσταφα πεγис, και η αδελφε σου, Ηχουμα κατην και Καησε- κατην, πολα χερετουν την αφεντηα σου, και φιλον του χερι σου εως μεγαλι- τερως τους αδελφον, και απο την φαμιλια μας πολα σας χερετουν και ηδιωτην αφετηα σου και την μιτερα σου και την κира Μαργιωρα. Και η αφεντηα σου, κира Μαργιωρα, ωταν στελος τη γραφην, γραψε με το χερι σου ρομενηκα δια να εμπορεσο να αναγνοσο. Και η χρονη της αφεντια σας πολη και καλη, αμι. Ηουνηου α'

La margine: Αλω, με εγγραφες να σε τηλο το καπινη σου, και εγω ποτε δε ηχαμε καπίνη, και με λεγεις ετζη αλω, η τη σας ηπη ω Κιριαζης, να τον πηστεβεστε. Αλω, κυρα Μαργιωρα, παρακαλο σε να βαλης κοπον να παης στον αφεντη τον Καπελω, μαζη με τον Ρατουλ, και στον Πεμπο, να τους δοσε τες γραφες μου, και να πα (sic) πασχισεις, μπορι θελης ββαλη κανενα κατερηω να φερουν τον αφεντη εως το Ραγουζη, και να τον κταξης, καθος και εως ορα, και ωσαν πεδιν σου ηγιων.

Του τημιατατο και ηγαπιμενω μου ηγιω και ης την τιμιατατην μου μιτερα κυρα Μαργιωρα τημιας δοβι το.

Iată și traducerea scrisorii, pe care am tipărit-o păstrînd ortografia, fără accente, a originalului:

Prea-cinstite și iubite fiule Radu Voevod. Mult mă închin Domniei Tale și mamei Domniei Tale mă închin, și mă închin mult și prea-cinstitei și de neam bun mamei mele, doamna Mărioara. Ci îți dau de știre Domniei Tale cum că a venit Francesco la Nicopol; și eă sînt la Vidin, și nici eă n'am avut voie să merg acasă la mine, nici el n'a putut să vie la mine, cu tabăra (?); cu mila lui Dumnezeu ni s'a dat voie să vie acasă la el, dar am făcut cum am putut și am venit. De aceia a zăbovit Francesco, dar acuma aud că vine, și trimit și pe Chiriazî să-ți dea de știre: întăiu, cum s'a zăbovit steagul numai pentru slujba lui Radu-Vodă, al doilea, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu voia domnilor celor bunî și prietenî ai mei, ne-am pus să slujim și să sîrguim pentru cîntea și binele copilului, pe care Dumnezeu să-l aducă bine și bucuros. Ci copilul micu este departe, și e la mijloc și marea, și este și chiar războiul acesta cu creștiniî. Și ne-au trimis și pe noi și facem oareșî-ce treabă bună, și au nevoie de noi acuma. Acuma aița frică avem să nu fim împiedecați sau de drumul cel lung sau de mare sau de alt ceva. De aceia mi-am pus în gînd să vii Domnia Ta cu mama ta la Ragusa; și să scrii Domnia Ta, doamnă Marioară, dacă ai ceva prietenî la Ragusa, să caute un loc bun să stea pănă ce va da Dumnezeu bine. Pentru aceia, fiule al micu, Radu-Vodă, și tu, mama lui, Vișo, în ceasul ce va veni Chiriazî și Francesco, să ieșiți să veniți la Ragusa, și să stați cuminte, să nu scoateți vorbă că aveți ceva, gîndindu-vă bine că Ragusaniî sînt negustori și se gălesc mulți în Țara-Romănescă, și au și bani împrumutați la Domnul Țerî-Romănești; și să nu afe cineva de pe acolo: cînd se află de aceste slujbe, nu să mai face slujba și sînt cari caută să o împiedece (?). Pentru aceia să nu afe nimenî nimic. Și, despre cheltuială, așteptați pușin, căci și eă acum stați tot așa, căci am cheltuit cu oștile foarte mult, și altele le-am pierdut cînd ne-am bătut cu Ungurî și am trimis pe Iancu. Nu-mî mai faceți nici o cheltuială. Și veți afla de la Chiriazî cum a fost și iarăși, din altă parte, de unde aveam nădejde și noi și Domnia Ta, nu ni-aș trimis nimic, și ne-am apucat de niște case, și acuma ne mirăm cum să le facem, și acum, iar, la Sefer, ni se cer alte cheltuieli. Și eă bani gata știți că n'am, și am vrut să trimit să vînd ceva lucruri la Stambul și o parte simșind, și nu sînt eă aici... (?) din cîntea lui. Și iarăși, alta, aici lumea e toată în picioare, și de la

Stambul până la Vidin și drumurile și câmpiile sint toate pline de oști, și ne temem să nu ajungă lucrurile la un sfârșit rău. Dar la începutul iernii (?), dacă va da Dumnezeu sănătate, din ce voiți putea, voiți face, dar avem credință în Dumnezeu ca până atunci afacerea mea să fie sfârșită, după cum mi este voia. Alta, dacă mi-ai trimis ceva Domnia Ta, au venit toate în bună stare, și-ți mulțămim Domniei Tale, fiul meu; și nu trebuie să trimiți Domnia Ta, care ești în loc străin, ci se cade ca noi să-ți trimitem Domniei Tale. Dar martur am pe Dumnezeu că acum în acest ceas, n'am putut să-ți trimit ceva Domniei Tale, dar am trimis oamenii în anume locuri sa-mi caute bani cu împrumut, și nădăduiesc să nu vie fără ispravă, și-l aștept în fie-țe zi. Și atunci, dacă vom fi făcut ceva cu Vizirul, care să trăiască întru mulți ani, pentru Domnia Ta și cum are să fie lucrul, îți voiți da socoteală, iar cu oamenii mei; și, din ce voiți putea, îți voiți trimite Domniei Tale. Mi-ai spus să trimit pecetea și acolo să facă alta ca aceia, dar am făcut una la un Țigan muntenesc. Și acum a de nevoie să fiu aici. Iarăș-i, pentru slujba Domniei Tale, și frații Domniei Tale, Ibrahim-beg și Mustafă-beg, și surorile tale, Ihuma-Catun și Caise-Catun, mult se închină Domniei Tale și-ți sărută minile, ca unul mai mare frate al lor. Și din familia mea [haremul], mult și se închină și Domniei Tale însuși și mamei tale, și doamnei Mărioarei. Și Dumneata, doamnă Mărioară, cind trimiți vre-o scrisoare, scrie-mi cu mila Domniei Tale grecește, ca să pot să cetesc. Și anii Domniei Tale fie-ți mulți și buni. Amin. 1-iu Iunie.

Alta, mi-ai scris, să-ți trimit καρίνη (cal?) al tău și eu n'am καρίνη. Și-mi mai spuți alta, despre care, dacă-ți va vorbi Chiriazii, să-l crezi. Alta, doamnă Mărioara, mă rog Domniei Tale să faci chip să mergi la domnul Capello împreună cu Radu, și la Bembo, să li dai scrisorile mele și să cerci, poate să scoți vre-o corabie să ducă pe Domn la Ragusa. Și să-l îngrijești ca și până acum, și ca pe un fiu al Dumitale.

Prea-cinstului și iubit fiu al meu și prea-cinstitei mele mame, doamna Mărioara, — să se dea cu cinste.

II.

Cronicile sîrbești au fost întrebuițate până acum la noi în două lucrări. Una s'a scris în secolul al XVII-lea pentru a servi ambiția nobiliară a familiei Brancovici, cealaltă e opera Grecului Fotinò.

Să examinăm în legătură știrile bune sau rele, aducătoare de lumină sau de încurcătură, pe care le cuprind aceste două scrieri.

Fotinò conține întâiu, după un izvor sîrbesc, știrea că în războiul dintre «Mihail Craiul Bulgariei» și «Sișman Domnul Sîrbiei» a fost chemat de Bulgari Dan Voevod al Țerii-Românești și că el a perit în luptă, la 1298. Se știe înțelesul pe

care l-a dat d. Hasdeu¹ acestei mențiuni, pentru a întări existența lungului șir de Domni cu care doria să înzestreze istoria poporului nostru.

Un Sișman pe la 1298 a existat, dar era principe bulgăresc la Vidin. Dar pe acest timp domniă în Bulgaria Sviatoslav fiul lui Terteres, și nu Mihaî. Încercarea de a-l identifica pre Mihaî cu un pretendent ce apare un singur moment, sprijinit de Bizantinî, și dispare, — nu e serioasă.

Pe urmă, de această luptă nu știe nici un izvor bun și contemporan: nici sîrbesc, nici grecesc, cu toate că se povestesc foarte pe larg lucrurile dunărene. Și nici un istoric până acuma n'a descoperit extraordinarul eveniment.

Avem, prin urmare, la Fotinò, o confuție între lupta de la 1330 a lui Mihail Bulgarul cu Sirbiî, luptă la care participară Munteniî, și între știrea morții unui Dan Voevod, ucis de către Sișman, știre care circula, cu data nesigură, prin cronicile țerii și cele străine.

A doua știre e aceia despre o căsătorie între «Craiu Mihaî» și fata lui Dan. Nu putem ști în ce formă lucrul era afirmat de cronica sîrbească, «a lui Simion», pe care a avut-o la îndămină Fotinò, dar e, evident, vorba de încuscrirea știută dintre fiul lui Mihaî, Alexandru, și fata lui Basarab. Restul e închipuire zădarnică.

Și, fiind-că e vorba de căsătoriile dinaștilor vecinî cu principese romîne, — nu se poate admite că acel ἄρχων τῆς Βλαχίας, pe a căruia fată ar fi luat-o, după Gregoras, regele sîrbesc Milutin, era un Domn muntean. Pentru Bizantinî, până tîrziu, este o singură Βλαχία, cea din Tesalia². Cînd vrea să vorbească de Romîniî din Dacia, ei nu găsesc cuvinte potrivite și culeg la întîmplare în vocabulariul archeologic. Ungurii sînt la Cantacuzino Οὔγγροι, Rușii Ῥώς, Tatarii Sciți. Dar cînd, la povestirea luptei de la Rusciuc, între Bizantinî și Țarul Alexandru, cronicarul trebuie să facă deosebire între Tatarii păgîni, autentici, și Romîniî de supt stăpînirea lor,

¹ În *Negru-Vodă*.

² Cf. Ioan Cantacuzino, I, p. 320 și urm ; III, p. 94.

carî și ei sună din buciume, «trîmbița scitică», cu «sunetul sălbatec», cari și ei năvălesc călări și aruncă săgeți din goana calului, el nu găsește altă expresie decît «Geții de dincolo de Istru».

Terteres, țarul bulgar, luptă cu Bizantinii fiind ajutat de «Alanî», și, așa cum ni-l descrie Gregoras pe aceștia, am recunoaște în ei iarăși Romîni. Cînd în 1330 începe războiul dintre țarul Mihaî și vecinul său al Serbiei, cel d'întăiu trece prin «Panonia», și nu ne putem opri de a vedea în această țară pe a noastră¹. O singură dată Cantacuzino întrebunțează termenul de Ungrovlahî — necunoscut lui Gregoras, lui Pachymeres, — pentru a fixa o deosebire necesară. Știm că în relațiile lor cu Slavii și Grecii din peninsula balcanică, Domniî noștri adoptară același termen. Dar el nu veni de la dinșii, precum nu a venit nici termenul de «Transalpina», întrebunțat de Domni în relațiile lor cu Ungaria. Unora și altora, vecinilor de la Nord și Sud, li se vorbea pur și simplu limba lor.

N'avem prin urmare nici un motiv pentru a înlătura mărturia altui Bizantin, că soția lui Milutin era fiica Despotului tesaliot. Știm că acesta era Ioan Angelos și că lua și titlul de stăpînitor al Vlachiei².

În 1298 Cronica lui Fotinò ar fi pus ca Domn muntean pe Ștefan Mailat, care a întemeiat Făgărașul. Știrea se află, la 1300, și în Cronica lui Brancovici, care dă și ea titlul fără sens de «Voevod muntean» lui Mailat. Ar fi greu de explicat în ce chip această notiță ardeleană, explicabilă la scriitorul brancovicesc, se găsea și în cronica sîrbească a lui Fotinò.

«După cronicile ungurești și sîrbești», mai spune Fotinò, s'ar vedea cum «Ioan Basarab, Ban al Craiovei», a ajuns Domn în țara de dincoace de Olt. Nici un izvor cu înțeles și însemnătate n'a putut da istoricului grec această știre.

¹ Gregoras, I, pp 173, 428, 431, 459, 465-6; II, pp. 19-20, 303.

² Pentru deosebirea de sucoteală în ordinea femeilor lui Milutin, între primul și al doilea izvor, v. Onciul, *Originile principatelor*.

Tot de la «Simion» al său, pretinde a fi luat Fotinò și amănuntul că lupta ungaro-munteană din 1330 a fost provocată de intrigile călugărilor catolici, cari ar fi fost pedepsiți apoi — «lupi turbai» — pentru această acțiune a lor. Acest amănunt lipsește în «Cronica lui Brancovici», care, totuși, pomenește lupta. Cum e și ușor de văzut, această știre se raportează, nu la războiul din 1330, ci la luptele de mai târziu pentru stăpînirea Vidinului.

Cronica brancovicească amintește de prezența timp de doi ani a Tatarilor în «Transilvania» la 1330. Fotinò are în această privință o povestire întreagă. Pe la 1342, Vlad-Vodă (Laic), avînd frică de regele Ludovic și de Tatarî, chiamă pe «socrul» său, Ștefan al Bosniei. Cu acesta bate pe Tatarî, cari stătuse doi ani în Ardeal, dar nu pe Ungurî. Vlad e supus de aceștia, iar Ștefan alungat.

În 1342, Banul nici nu s'a mișcat din Bosnia. Ștefan a avut o singură fată, care s'a măritat cu Ludovic de Ungaria, în 1353 însă. În fine, la 1342 nici nu domniă Vlad-Vodă.

Explicația ar fi aceasta. Ludovic, care a fost mai târziu ginerele Banului Ștefan, avu în oastea sa contra Tatarilor trupe bosniace. Și, poate cu acest prilej, Vlad-Vodă, făcînd cauză comună cu aceștia, se va fi ciocnit cu Ungurii, cărora știm că le oferi pacea tot în 1342.

Știrea falsă despre căsătoria unei fete a lui Lazăr cu un Domn muntean se găsește și aici, dar Domnului nu i se zice Radu, ci Dan.

În lupta din 1371 a creștinilor cu Turcii, Romîni n'ar fi luat parte, pentru că ajutorul muntean, cu fiul de Domn Dan, ar fi sosit prea târziu. Și totuși —, cu Dan său fără, — Muntenii s'aû luptat acolo¹.

Cele ce urmează: marele război al lui Hunyady, ajutat

¹ Cf. studiul meu asupra *Luptelor pentru stăpînirea Vidinului*, în *Convorbirile* pe 1900.

și de Vlad Dracul, cu Turcii înainte de 1443, reocuparea de Vlad în 1448 a locurilor ce-î fusese luate înainte de guvernatorul ungar, luptele lui Țepeș cu Hadim, visita lui Basarab cel Tânăr la Sultan în 1470, — sînt toate greșeli, și dovedesc, saŭ că versiunea cronicii sîrbești pe care o avea Fotinò era foarte tîrzie și desfigurată, — cum sînt multe pe care învățați romîni le-aŭ întrebuițat pentru a «luminà» timpurile obscure ale istoriei noastre, saŭ că el n'a știut ce să facă din materialul ce-î stătea la dispoziție.

Cît despre «Cronica lui Brancovici», ea dă, cu cea mai mare încurcătură în date — Radu-cel-Mare domnește la 6980! —, data «morții» lui Vlad Călugărul, a lui «Basarab-Vodă al doilea» (Neagoe) și a lui «Ștefan Voevodul de la Volosca» (Ștefan-cel-Mare!).

Venim acum la Luccari.

Ar trebui să am alt material la îndămină decît acela ce se află la București pentru a schița biografia acestui cronicar.

Era dintr'o mare familie ragusană, care a avut dese relații cu țerile noastre. În secolul al XV^{lea}, cînd găsim la Tîrgoviște negustori din Ragusa, ca Bogdan Vlagievici, Racaț Boghisici și frații Iurcevic: Maroe și Marin, un Vucsiți, un Bosniovici, — în acest secol nu întîlnim pe nici un Luccari, cum s'ar putea crede¹. În veacul următor, către sfîrșit (1583), un Secondo de' Luccari ținea bancă la Silistra, *sărăfie* adecă, împreună cu fratele său Ioan, și făcea afaceri cu Curtea munteană²,

Iacob, fiul lui Petru Luccari, autorul Cronicii Ragusei saŭ Analelor ei pe scurt, petrecuse, cum ni spune însuși, mai multă vreme în Bosnia, în calitate de ambasador. El stătu un timp la Constantinopol, unde făcu cunoștința unui Marocan venit ca să învețe matematica și filosofia. La Sofia, el avu prilej să vadă adesea moaștele unui mare Țar sîrbesc. Trecuse poate și prin Polonia, de vreme ce vorbește, ca un cunoscător, de țeraniî de acolo: «hlopzi». Știe că la Samocov, în Bulgaria, sînt mine de fier. Vede un chip «nel

¹ V. anexa la această Prefață.

² V. *Contribuțiunile mele la Istoria Munteniei*, în *An. Ac. Rom.*, XVIII.

monasterio di Santa Maria nella giurisdizione di Stanimacca, città di Tracia».

Cronica și-o scrisese în 1601, cum iarăși singur ni spune: «în anul 1601, cînd scriu această carte». Se știe că ea apărură în 1605.

Luccari, care a fost învinovățit de neexactitate și pe care nu l-a urmărit, nici nu l-a urmărit măcar în samă scriitorii ragusanii ulterioari, era un om foarte învățat și adunase lămuriri din tot felul de izvoare pentru istoria sa. Afară de cele apusene său de o natură mai generală, el citează documente din Archivele Republicii, cronică de familie ale nobililor ragusanii, cronică sîrbești, bulgărești, bosniace, armenestii, persane, povestiri despre Hrvoe și despre Ștefan Dușan, tratatul Armeanului Haython, călătoriile lui Marco Polo, scrierile lui Paul Giovio.

Între ce spune el și între analele anterioare¹, din care o parte a fost atribuită unui strămoș al lui, Piero di Giacomo, care a fost ambasador la Neapole pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, nu e nici o asemănare. Între altele, în acelea lipsesc orii ce lămuriri privitoare la noi. Căci ele urmăresc numai dezvoltarea Ragusei, pe cînd Luccari spune tot ce știe despre felurite lucruri, îndată ce i se oferă ocazia. El crede că trebuie să-și lămurească publicul asupra tuturor țerilor a căror istorie o atinge.

Ce spune despre noi?

El începe cu războiul din 1330. Pretinde că un străbun al lui, Nicolae, fiul lui Marco de' Luccari, a fost la Vlaico Voevod, pentru a-l îndupleca să nu se amestece în războiul dintre Sîrbi și Bulgari, său, dacă se poate, să ajute pe «Dușan». În schimb, soli bulgari cereau alianța Domnului. La urmă, Vlaico s'ar fi hotărît să rămîie neutru. Lupta s'ar fi dat fără de dînsul. După izbîndă, Ștefan ar fi pus un nou Țar în Bulgaria, în loc s'o anexeze, numai pentru «a nu așîta împotriva sa ura Ungurilor și Muntenilor».

¹ Publicate în două volume, în *Monumenta Slavorum meridionalum, Scriptores* (Analele scurte, Ragnina, Resti și Gondola).

Acest Vlaico ar fi fost fiul lui «Negru-Vodă», care în 1310 ar fi luat în stăpînire țara — aici se plasează ceva erudiție arheologică, după izvoare proaste și amestecate, și o descriere a regiunilor —, făcînd cetate în Cîmpulung și ceva «cortine di mattoni cotti», ziduri de cărămidă, la București, Tîrgoviște, Floci și Buzău, fără a mai pomeni Argeșul, unde e îngropat. Vlaico ar fi făcut cetatea Giurgiului și o alta lângă Bran. Apoi iarăși, descripție și arheologie, cea din urmă, — proastă.

Maî departe, Vlaico și-ar fi măritat fata după Uroș al Serbiei, și negociator al căsătoriei ar fi fost același Nicolae Luccari. Fata ar fi purtat numele de Slava.

Înainte de a trece la alte notițe, să ne oprim asupra acestora.

Engel citează un «rodoslov sîrbesc» care vorbește la 1368 de ridicarea în potruva usurpatorului Vucașin a unei oștiri de Turci și a lui Strașimir de Vidin, din partea Voevodului Vlaico, socrul lui Uroș, victima lui Vucașin¹.

În toate aceste lucruri, e un sîmbure de adevăr și împrejur multă încurcătură. Dar să urmărim asemenea știri sîrbești despre «Vlaico» într'un al treilea izvor.

Prin liberalitatea aceluiași nobil ragusan, care tipărise Cronica lui Luccari, apăru în 1601 cartea, marele in folio al lui Mauro Orbini despre «Regatul Slavilor». Ambele lucrări stau, evident, în legătură.

În cea din urmă se află două știri relative la noi, și amîndouă privesc pe Vlaico, cuceritorul Vidinului, cel maî popular peste Dunăre dintre Voevozii munteni ai secolului al XIV-lea.

Pe la 1350, ni se spune, Craiul sîrbesc peți și luă în căsătorie pe «fata principelui muntean». E Slava lui Luccari.

Maî departe, Orbini atinge luarea Vidinului de Ludovic, care lasă acolo soldați unguri. «Sau pentru că aceștia prădați în țara sa, sau din altă pricină», Vlaico vine cu oaste mare și ia Vidinul. Orașul fu ars, iar Ungurii se retraseră «în cas-

¹ *Gesch. von Serbien*, p. 321.

telele vecine». Locuitorii fură strămutați de cealaltă parte a Dunării, iar Voevodul rămase la asediul castelelor pomenite. Dar în ele, care erau tari de felul lor, se găseau 400 de ostași unguri și șezeci de balestrieri genovesi. Rezistența dură până la întoarcerea regelui: atunci, mai slab fiind, Vlaico se întoarce în țara sa. «Apoi făcură pace»: Vlaico dă înapoi pe Vidineni, iar Ludovic dă drumul lui Strașimir, fostul stăpîn al orașului. Dar îl supune la jurămint și-l oprește ca zălog cele două fete, dintre care una, Dorotea, ia pe Tvrtco al Bosniei. În fine, mai târziu Vidinul e atacat de Turci, cari pradă și în Muntenia. Însă Domnul de aici li ia luntrile, îi ucide și-i înneacă.

Mențiunea lui Nicolae Luccari, care, cum se vede din *Reformațiunile* ragusane, trăia în 1330, dar n'avu nici o misiune în Serbia sau la Munteni, — nu trebuie să ne înșele. Nu din cronica familiei sau din hîrțile acestui strămoș a luat scriitorul nostru știrile despre «Vlaico». Dacă ar fi avut acest izvor, nu ar fi confundat pe adevăratul Vlaico cu «Basarab Ivanco» din 1330. Avem a face mai ales cu o știre de proveniență sîrbească, cu un *rodoslov* necunoscut, de unde a luat și Orbini.

Vestea despre căsătorie e bună, și din apropierea lui Luccari cu Orbini și anonimul lui Engel se vede că Anca, sora lui Vladislav, a fost măritată cu Uroș, și nu cu Vucașin. O luptă a acestuia cu cei doi cumnați ai mortului e posibilă. Ea nu s'ar potrivi însă ca dată: în 1368, Strașimir era încă în castelul din Croația, închis. Va fi fost mai tîrziu.

Dar povestirea despre Vidin, în Orbini, se dovedește a fi absolut exactă și consună cum nu se poate mai bine cu izvoarele autentice, contemporane, cu scrisoarea regelui Ludovic din 29 August 1369. Așa a fost: cetățile au scăpat necucerite, regele a alergat în grabă, pacea s'a făcut fără vărsare de sînge *aici*, cele două principese au fost oprite ca ostatece, ciocniri cu Turci avură loc pe Dunăre. Până și mențiunea balistarilor genovesi trebuie să fie adevărată: Bertrandon de la Brocquière ni spune că în lupta de la Golubaci a Ungu-

rilor și a Muntenilor lui Dan al III^{lea} cu Turcii, ar fi fost de partea creștinilor și «II^c arbalestriers lombars et *jennevois*»¹.

Cît despre știrile despre începutul principatului munțean, e o singură presupunere de făcut. Luccari, în relație cu Muntenia, a cunoscut, direct sau indirect, acele anale slavone ale provinciei ce existaū pe acel timp². Și nu e fără însemnătate că ele vorbeaiū despre descălecatul lui Radu Negru, la o dată oare-care. Dar discutarea *acestui* punct ne-ar duce prea departe.

Și Luccari și Orbini vorbesc de lupta de la Rovine, după o versiune particulară, mult mai bogată decît cele ce ni s'au păstrat, a cronicii sîrbești. Sultanul ar fi trecut pe la Severin — ceia ce e mai puțin probabil, Severinul fiind pe atunci unguresc, — și lupta s'ar fi dat «supt orașul Craiova». Marcu Cralievici ar fi fost ucis, în această luptă, de un Munțean cu numele de Ratco. Trupul fu dus însă spre îngropare într'o mănăstire sîrbească.

Aici e poate ceva de cules, pe cînd cariera lui Musa e fals expusă. Protegiatul Voevodului român s'ar fi luptat «cu Grecii și Munteni», și ar fi fost ucis în fuga sa după înfrîngerea din urmă, de «șeranii regelui Mircea». Pe cînd tocmai el fugia către acel veșnic adăpost ce era țara lui Mircea!

Luccari știe cine a fost Vlad, «poreclit pentru ciudata sa purtare Dracul». El pretinde că înainte de abdicarea sa Murad ar fi făcut pace cu «Grecii și Munteni». La 1447, Ioan Hunyady ar fi fost ajutat de «Dan, Craiul munțean, și Daud, fiul lui Siavuș Turcul». Neorînduiala care aduse înfrîngerea la Kossovo ar fi fost produsă de Munteni.

Se știe că lupta s'a dat în 1448. Că Dan n'a fost la Kossovo, fiind-că nici n'a existat, — s'a arătat mai sus. În schimb, David Turcul, prieten al creștinilor, e o realitate. Așa se amestecă la scriitorul nostru ceia ce e nou și bun cu lucruri încurcate și greșite!

¹ Ed. Schéfer, p. 225.

² Ne gîndim și la poveștile despre originii pe care le-au spus lui della Valle călugării de la Dealu.

Luccari adaugă că pe urmă Dan a făcut pace cu bani, «precum totul se vede din memoriile lui Murgul, trimisul său». În Murgul, trimisul lui *Vladislav* Dan, trebuie să credem. Dar cine e Murgul, ce sînt memoriile sale și de unde a luat Luccari știrea?

Aceasta e și va fi, multă vreme măcar, o problemă. Să fi fost cîndva la Ragusa un Murgul, care să fi arătat în scris ce a făcut stăpînul său în aceste împrejurări din 1448? Ceva ca «expunerea la ambasadă» așa de interesantă, făcută la Veneția în 1477 de Caloiani Țamblac, «unchiul» lui Ștefan-cel-Mare? Să fi văzut Luccari în Țara-Românească oare-care însemnări slavone dintr'o vreme așa de îndepărtată? Din nenorocire nu se pot face decît presupuneri. Dar dintre ele trebuie înlăturată aceia că Murgul a fost un cronicar și că de la dînsul și-a luat Luccari știrile despre Radu-Negru și «descălecare».

Luccari pretinde că după 1453 «Tatarii din Moldova», trecînd Dunărea pe bășici umflate, ar fi prădat Plevna. «Tatarii din Moldova» sînt o noțiune din vremea lui Luccari, și ei nu existaū cu o sută de ani în urmă. Iar despre această prădăciune nu se știe nimic.

Acum întăiū, în întreaga lucrare, se menționează Moldova; deci, ca și pentru alte țeri, se dau generalități descriptive și archeologice. Vorbînd de prădăciunile Cazacilor în principat, Luccari arată cine sînt ei și pomenește ajutorul ce aū dat lui «Aron și Mihaī», cu cari aū dărîmat Silistra și alte «cetăți vecine». Prin ei ar fi scos «Imperialii» pe Sinan din Țara-Românească și pe Andrei Báthory din Ardeal.

După ce vorbește decî de «această minunată sămînță de soldați mercenari», Luccari se întoarce la Moldova. «Țara, după ieșirea Hunilor», spune el, «a fost mult timp goală de locuitori, dar Tatarii, intrînd de spre partea Niprului, aū împoporat o parte, lăsînd restul pentru tăinițele și peșterile fiarelor.» În 1358, «Dragusa saū Dragoie» — acesta e un nume ragusan —, «nobil din Hust, oraș din Ardeal», o sumpuse. Urmează Sas, «il quale ridusse la provincia a' particolari di Valachia». După el vine Bogdan, care a dat nu-

mele țerii «și a primit titlul de Craiū de la Împăratul Grecilor». Se enumeră : Lațco, «Mușatin», Roman, Ștefan, «care tîrmină Casa lui Dragoș». Iuga, Alexandru, Ilie, care se închină Polonilor, Roman al II-lea, Petru, Ciubăr, supt care s'ar fi făcut prădăciunea Plevnei, urmează.

Se știe că data întemeierii Moldovei se află și la Moxa, din al doilea deceniu al secolului al XVII-lea. Dar cea d'întăiu răspîndire mai departe a știrilor cuprinse în Analele moldovenești se găsește la Luccari.

Scriitorul ragusan menționează luarea Chilie și Cetății-Albe, cu concursul lui Vlad Călugăru, de Turci, și înseamnă că pe atunci era Domn moldovean «Ștefan cel Bătrîn» (*Batrin*), explicînd și ce înseamnă «batrin» în românește. Se menționează și pagubele suferite de Ragusanii cu acest prilej. La una din expedițiile de pradă ale Turcilor în contra Poloniei se spune că năvălitori ai fost distruși la întoarcere de Ștefan. E vorba, pentru secolul al XVI-lea, de prada Oceacovului și Benderului și de pagubele ce suferiră Ragusanii acolo. În fine se dau știri despre Petru Cercel și Petru Cazacul, din care se face un Ragusan.

Aceasta e cronica lui Luccari, și cu dînsa încheiem Prefața.

N. IORGA.

EXCURSURI.

Adun supt acest titlu un număr de informații care mi-aș ajuns la cunoștință în timpul tipăririi acestei Prefețe. Ele întregesc în unele părți expunerea dată pe baza materialului cunoscut.

I. Alexandru-Vodă, της Οβγγροβλαχίας, concurentul lui Vlad Dracul la tronul muntean, dă, la 9 Februar 1433, 3.000 de aspri mănăstirii Zografului la Atos. Regest, după Uspenski, în Miklosich, *Slavische Bibliothek*, I, 1851, p. 173 (citat întâi în colecția W. Schmidt, la Museul național din Budapesta).

II. Pentru relațiile lui Vlad Dracul cu Unguri și posesiunile lui peste munți pot aduce acum câteva lucruri nouă.

În vol. VI din «Analetele» lui Eder (Museul Național menționat, fol. germ. 288, VI) se menționează *un act slavon* al lui Vlad-Vodă pentru niște boierii ardeleni, din 1441.

Vidi etiam literas in pergamena exaratas et olim sigillo pendente e filis bombycinis fuscis rubris munitas, quod abest. Character est valachicus, sed voces nemo Valachorum intelligit. Vicarius Valachorum disunitorum ait esse lingua moscovitica exaratas anno 1441 per Vlad Vayvodam Valachiae continereque collationem immunitatum nobilitarium pro quodam Theodoro eiusque duobus fratribus; ad calcem litterarum occurrunt characteres onciales, qui, ut item characteres quidam minusculi in ipso contexti et initio literarum, rubro colore scripti sunt. Conatus sum imitari. Ad latus sinistrum legentis

Ad latus dextrum legentis :

În *Exercitationes diplomaticae* ale aceluiași (*ibid.*, fol. lat. 2242, p. 11) se întîmpină această notă despre actul din 1432 al lui Vlad-Vodă, ca stăpînitor al feudelor cisalpine :

In tabulario conventus quondam de Colosmonostro extant litterae Ioannis Vlad Vaivodae anno aerae constantinopolitanae 6940, id est aerae vulgaris 1432, exaratae, quibus se non modo Valachiae dominum, sed etiam ducem de Omlas et Fogaras profitetur et Stephano atque Romano Boër fratribus pagos quosdam districtus Fogaras, in his pagum Vajdafalva et quasdam portiones in Felső Szombathfalva donat.

Dacă acest act e cunoscut și tipărit acuma, nu e tot așa și cu cel ce urmează și se află tot în acel volum al lui Eder (p. 48) :

Prudentibus ac circumspectis viris iudicibus et iuratis, senioribus consulisque Septem Sedium Saxonicalium harum partium transilvanarum, amicis nostris honorandis.

Litterarum ipsarum summa haec est. Quaesti fuerant Saxones Stephano de Hederfaja incolas sedis Zeredahel a familiaribus Stephani arceri a glandium usu pro porcis suis in districtu Omlas. Respondet Stephanus sibi pro suis servitiis hunc districtum a Regia Maiestate cum iisdem iuribus collatum fuisse cum quibus eundem decessor ipsius a magnifico Vlad Vaivoda tenuerit, se vero ab hoc ipso priore possessore comperisse id semper moris fuisse ut incolas sedis Zeredahel et alii vicini, nonnisi obtenta ab officialibus districtus omlasiensis venia, silvis uti possent. Idem deinceps etiam fieri vult Stephanus. Datum in castro nostro Scharos vocato, feria secunda proxima post festum beati Francisci Confessoris, anno Domini, etc. LX-mo quarto. Praesentis vero, propter absentiam sigilli nostri, capellani sigillo fecimus consignari.

*Stephanus de
Hederfaja.*

Copia trebuie să fi fost luată de Eder după original, în Archiva națională a Sașilor, dar în colecțiile Academiei noastre nu se află altă copie.

III. Între izvoarele relative la campaniile din 1443 și 1444 ale creștinilor, nici unul nu se ocupă mai pe larg de rolul jucat de Vlad Dracul decît povestirea în versuri, tînguirea poetică a lui Michael Peheim sau Mihaï Bohemianul.

Autorul era un soldat rătăcitor, care-și vindea vitejia prin țerile Răsăritului, la el acasă sau în Ungaria, mulțămită și

strînsei legăturii de pe atunci între cele două țeri. A servit pe un magnat ungur și a plecat foarte nemulțămît, mormăind împrucațiuni versificate; s'a dus cu cruciații cerșitorî la lupta în potriva Turcilor și a avut durerea să-și vadă șeful, comitele de Cilly, jertfit de ambiția și invidia Hunyazîlor.

În «lunga campanie» și la Varna n'a fost, dar a găsit cine să-i spuie cum aũ fost lucrurile. Acel informator se numia «Hans Măgest», care se luptase poate în amîndouă expedițiile, dar de sigur în cea din urmă («der selb waz in dem Streite»). Fusese prins de Turcî și ținut rob timp de șeisprezece ani. După aceasta, decî pe la 1460, el povesti întîmplările din acelé răsboaie lui Beheim, care le puse în scris și în rimă, făcînd din ele un «Lietlin», un mic cîntec.

Un «Lietlin» de mai multe sute de versurî, care se chiamă: «Von dem Kung Pladislau wyder mit den Türken Strait». L-a tipărit Karajan, în «Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Litteratur und Kunst» (Viena, Braumüller, 1849), învățată lucrare, care pretinde a fi însă numai «ein Denkmahl des treuen Zusammentrinkens» din partea a doisprezece prietenî vienesî.

Ce valoare poate să aibă cîntecul Cehului se înțelege. După șeisprezece ani un om simplu, care nu-și lua note, cu greũ poate să povestească cu amănuntele de cronologie și topografie ce se întîmpină în izvorul nostru un lung și încurcat războiũ, prin locurî cu totul străine. Ce e mai slab, mai puțin demn de încredere e decî ceia ce ispitește mai mult la început: datele precise. Ceia ce are valoare e anecdota, incidentul.

Asupra însemnătății lui Beheim aũ scris Zeissberg, în *Analekten zur Geschichte des XV. Jahrhunderts. II. Erinnerungen an die Schlacht bei Warna* («Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien», 1871, pp. 81-114) și Huber, în «Arch. für öst. Gesch.», LXVIII. Ceia ce voiũ să fac aici, e numai să aleg și să retipăresc părțile ce ne privesc, fără o critică pe care cetitorîi o pot face singurî. Dar foarte puțînî dintre dînșîi numai ar putea să aibă la îndămină acest izvor, de care nici un istoric romîn nu s'a putut servi până astăzi.

Campania din 1443 se termină, și

Die Reczen bliben in Sirvei,
Die Walachen in Walachei. (p. 38.)

În cea nouă, când se ajunge la Vidin (cf. textul nostru și izvorul citat acolo):

Im kam zu Hilff in kurczer Stunt
Mit krefftiglicher Were
Trekle waz er genennet,
Der Gross-Waida von Walachei:
Siben tausent Man kam hyn pey, —
Da man dy Stat aussprennet. (vers. 325-30.)

Când se orînduiește armata, al șesele «banderiu», compus din acești 7.000 de oameni, rămîne să-l conducă Dracul:

Daz sehst Trakle waz füren,
Der Gross-Woida von Walachei. (vers. 350-1.)

La cetatea din stînci, «Petrus» turcește, «Peters Pürk» nemțește, când se așază scările de asediū, Dracul dă oameni de ai săi, dar ei sînt dați jos de pe ziduri și treizeci dintre ei pier; și soldații regelui cad, în număr de douăzeci și cinci, împreună cu o bucată de întăritură, de care se acășase. Când Turcii vreaū să fugă, Vlad, care știe locurile, îi așteaptă la ieșirea lor tăinuită și-î ucide:

Weil der Sturm waz am pesten,
Da kam Trakle von Walachei.
Sein Steig Leitern praht man hinpei,
Da stigans gen der Vesten.
Da daz dy Turken wurden gwar,
Sy eilten schnellighen dar
Un slugens von der Maure.
Fun disem Velsen dahiū dan
Vieln sich zu Tot wol dreisig Man:
Sy liten Laid und Traure.
Der Kunig mit den Seinen prach
Von der Maur ain vach vil drat,
Daz schlug funf und zwainzig zu Tat
Mit dem Kamer hincine.

Die selben Turken heten ain
 Verpargen Lach auss dysem Stain
 Haimleicher durch dy Erden.
 Da vor lag Trakle Waida nach,
 Wißt er nit umb daz selbig Lach,
 Dy Turken vil unwerden,
 Auch nit wisten da vane.
 Ir vil dy trungen in daz Hol
 Und mainten auss zu kumen wol,
 Daz waz Trakle verstande.
 Waz er der Turken her auss vant,
 Dy liss er täten allzuhant.
 Da daz die Turken sahen,
 Sy fluhen wider in daz Haus. (vers. 547 și urm.)

Fără să se dea cu tunurile, pentru a cruța femeii creștine prinse, ce apar pe ziduri, cetatea se iea și, firește, garnisona e omorîtă. Ca și în anul următor pe Dunăre, cum se vede. Nu se poate o asemănare mai mare: atîta doar că în 1445 Hunyady evită marea luptă de la urmă.

La Varna, Dracul face pe spionul și merge noaptea să vadă ce fac Turcii. Se întoarce în zori, aducînd la o sută de cai prinși și vestea că vine Sultanul, cu 300.000 de oameni:

Des Morgens kam gerennet
 Der Gross-Waida von Walachei:
 Wol hundert Pfert praht er hinpei
 Trakle waz er genennet.
 Der praht dem Kunig do dy Mer:
 Der Turkisch Kaiser Murat, — der
 Het auffprochen mit Mahte
 Und zeug mit seinem Her da her:
 Wol drei mal hundert Taussent wer
 Der Türken Ungeslahte ...

(vers. 627 și urm.)

Cînd Murad e grămădit în «stîncă», cu Ienicerii lui, el face apel la sentimentele de părinte ale lui Vlad, care avea la dînsul doi fii — nu «frați» — robi. Cuvintele-î de amenințare n'ar fi fost fără folos → cum se vede, e o legendă

ce se purta între luptători — și Vlad s'ar fi «dat de o parte», lăsînd pe creștinii soartei lor :

Sy slugen ir aber vil an Mass.
 Da wart dem Kaiser kunt wy grass
 Dy Seinen Schaden nemen :
 Do enpot er dem Trakle seit :
 Wolt er nit lassen von dem Streit
 Ee im mer Potschafft kemen,
 So welt er toten lassen
 Sein zwen Bruder, dy er dann het
 Gevangen an der waren Tet, —
 Wält er sich Streitz nit massen. —
 Dy Turken liessen sich vil drat
 Alsamen mit gemainem Rat
 Her van den Perg her nider.
 Weil sy erhuben da den Streit,
 Da zog der Grass-Waida peseit
 Und liess dy Kristen sider
 In den Nöten peleiben. (vers. 731 și urm.).

Ceia ce aflînd Sultanul, e îndemnat să atace din nou :

Ach hēt gehort sagen da pei
 Daz der Waida von Walachei
 Von dan gewichen were. (vers. 798-90.)

După care soarta lui Vlad nu mai preocupă pe poet.

IV. Memoriile lui Æneas Sylvius (Piu al II-lea) nu sînt însemnate pentru noi numai printr'aceia că dau scrisoarea lui Țepeș către Sultan, ci și prin știrile de istorie românească ce o preced și urmează.

Se spune întăiu de poporul român, care vorbește «italienește, dar stricat foarte», și se arată cum cu timpul coloniile romani aū devenit «mai barbari decît barbarii» — fără a uita de eponimul Flaccus.

Se trece apoi la istoria munteană mai nouă. Detronarea lui Vlad Dracul e expusă foarte bine: motivul dușmăniei cu Hunyady, «pentru că trecuse de partea Turcilor», lupta, prinderea Domnului și tăierea, «împreună cu un fiu al său». Singură data e greșită: 1456, care e aceia a schimbării Dom-

neștî următoare. Despre urmașul lui Vlad, Vladislav Dan, știe scriitorul, care-î dă numele de «Ladislaus quidam»; iar pe «Dan al III-lea» îl ignorează și el. «Ioan», Io Vlad, viitorul Țepeș, scoate pe Vladislav, îl ucide și începe cruzimile sale.

Piū al II-lea le enumeră, și multe nu se află, sau nu se află *în această formă*, aiurea. Dușmanii familiei sale sînt distruși. Regiunea Sibiiului e prădată. Se aduc robî în lanțuri, și mulți sînt trași în țapă. Negustorii sînt prădați și uciși. El aduce din Bîrsa («ex Vurcia») 400 de copii, «ca și cum ar fi să învețe românește» — am explicat în *Convorbiri literare* de unde vine această afirmare grosolan de ridiculă —, și-î arde într'un cuptor («in aestuario»). Rudele sale, boierii fruntași sînt uciși. Unii «domestici» ai săi sînt îngropați în pămînt pînă la mijloc — *umbilico tenus* — și săgetați. Altor li se ia pielea de vii.

Între victimele lui e și Dan fiul lui Dan, și iată cum i se descrie sfîrșitul:

Daym quendam, filium alterius Daym Vaivodae, in bello cepit viventique ac videnti sepulchrum erexit iussitque sacerdotes exequias decantare; quibus finitis, captivo caput amputavit.

Cincî-zeci și trei de soli ai «Ardelenilor și Secuilor» sînt aruncați în închisoare. Țara lor e atacată fără veste și ruinată cu fier și foc. Trage în țapă pe «Caeilinus, suarum copiarum ducem», ca neascultător al poruncilor lui crude: «eo quod immanitati suae non satisfaceret». Înțepă și șese sute de călători din aceiași Țară a Bîrsei. Pe un Țigan — «Zeganus» —, care refusase să spînzure pe un hoț, îl coace «in magno lebete», și-l dă de mîncare, — altor Țigani, firește («civibus suis»). Înnaintea mamelor, prunci de țiță sînt sfărmași de pietre. «Intrînd în Ardeal, chemă la sine ca pe niște prietenî pe toți (!) Romîniî cari locuiesc acolo și, stringîndu-î la un loc, pune ostași să-î ucidă, și li arde satele.» Jertfele lui ar întrece 30.000 de oameni.

Cînd, în 1462 (anul e greșit), Turcii îi cer tributul, el spune că-l va duce singur la Adrianopol și cere pasuri către san-

geacii vecinî, care se dau. Trecînd apoi Dunărea pe gheață, pradă, ucigînd peste 25.000 de oameni. «Între cari și fete foarte frumoase aū perit, cu toate că le cereaū Romîniî lui de neveste.» Mulți robi, aduși în țară, sînt jupuiți, arși, puși în frigări, fierți în uleiū, trași în țapă, formînd o întregă pădure. Un om avînd o cămașă cu mult prea scurtă, Domnul, ofensat în sentimentele sale de pudoare, chiamă la judecată pe femeia lui, care recunoaște că «meșteșugul ei este să coase» și o pune și pe ea în țapă, dînd bărbatului o alta, cu calitățile superioare în această privință.

Piū al II-lea știe — ceia ce ignorează Bonfiniu — că Țepeș a fost închis la Buda pentru scrisoarea lui de trădare către Sultan.

Și el termină așa, în 1463: «E tot la închisoare și acum; un om mare și frumos, care arată făcut pentru Domnie. Întru atita se deosebește adesea fața cuiva de sufletul lui!»

VI. Relativ la lupta de la Turnu-Roșu, Eder reproduce în vol. III al *Analectelor* sale citate, un privilegiu din 1-iū Septembrie 1494, al regelui Vladislav al II-lea, pentru un personagiū, Danes de origine: Carol Schaller de «Leventhal», fiul lui Sigismund, «Status regni Danie mediocris, dum viveret, supremi ministri». Privilegiul, care cuprinde arme, cu un cap de Turc, și moșii, e copiat după original și confirmat adese orî în timpurî mai târziî, dar Eder observă, nu fără dreptate, că sînt lucrurî ciudate într'însul.

Orî cum ar fi, actul menționează serviciî aduse de Carol regatului Ungariei, supt Matei Corvin ca și supt regele domnitor și

Signanter autem cum perpetui quoque fidei christianae hostes Turci, regnum nostrum invasissent, anno videlicet recenter praeterito, apud Rubram Turrim, in gremium illorum prodeundo, proprio Marte et viribus mirabiliter ultra triginta eorum fortiter trucidando.

Ar mai fi ucis, spune, în sfîrșit, documentul, «in caverna rupis praedii Kusma . . . praedonem ac multarum provinciarum spoliatorem, Podilan nominatum, in circulo civitatis nostre bistriciensis et comitatibus circumiacentibus, dum viveret, latitantem; cui frustra tot insidias feceramus».

VII. În 1522 Socotelile Sighișoarei pomenesc cheltuielile făcute cu expediția munteană a Voevodului Ardealului:

1522. Exactio pecuniarum pro solutione stipendiariorum et duorum milium florenorum domino Waywode deputatorum, dum circa festum S. Michaelis Archangeli proficiscebatur ad terram transalpinam et in civitate super quemlibet hospitem aspri 20 impositi et exacti.

Exactio secunda vice pecuniarum pro solutione stipendii, super quolibet stipendiario flor. 3, circa festum Omnium Sanctorum, dum stipendium transmitti debuit ad terram transalpinam . . .

Petro Lwtsch, eo quod fuit cum iudice sedis in terra Barcza in quadam expeditione circa festum Omnium Sanctorum . . .

Dominis magistro civium et duobus iudicibus certis vicibus ad Zenthagata, ad magnificum dominum Waywodam pro gentibus, pro expensis . . . Cyphus argenteus domino Waywode donatus . . . Iudici regio, dum discessit ad terram transalpinam . . . Pro duobus lerdis ad currum iudicis regii, dum ibatur ad terram transalpinam . . . Magnifico domino Waywoda in terra Barcza . . . Stipendiariis equestribus et pedestribus, dum discesserunt ad terram transalpinam . . . Ad dominum Waywodam ad Brassoviam . . . Stipendiariis, . . . dum reversi fuissent ex Transalpina . . .

VIII. În protocoalele sibiene, I, fol. 23 V^o, găsim la 1524 o oprire, din partea meșterului Celestin, argintarul (*aurifaber*) din Brașov, a unor vase prețioase, și adecă

nonnulla argenteria, utputa discum unum argenti et duas scutellas mediocres continentes marcas sex cum media, care se află la alt argintar, din Sibiiu acesta, Ludovic Rorer, și aparțin văduvei lui Basarab (Neagoe). Soțul ei, «condam Bazzarab Waywoda», era dator cu înscris suma de 57 fl. lui Celestin.

XI. Cu privire la istoria Românilor în întâia jumătate a secolului al XVI-lea se cuprind lămuriri nouă, de oare-care însemnătate, într'o operă, al cărui unic ms. cunoscut a intrat de puțin timp în stăpînirea Bibliotecii Museului Național din Budapesta.

Persoana lui Tranquillus Andronicus din Trau (Dalmația), agent diplomatic în serviciul celui d'întăiū Zapolya, nu e necunoscută. Se păstrează și opere latine ale lui¹. Dar nu se

¹ Oratio Tranquilli Andronici Dalmatae ad Germanos de bello suscipiendo contra Thurcos. Eiusdem Tranquilli de Caesaribus Romanorum invictissimis Carolo et Ferdinando — Extrase în ms. Hist. 4-to, 182 al Acad. maghiare.

știa până acum că acest servitor al regelui național unguresc, că acest tovarăș de nenorocire și sfătuitor credincios al lui Gritti a povestit pățaniile acestuia din urmă. Totuși de dînsul e manuscrisul latin intitulat «De rebus in Hungaria gestis a Ludovico Gritti», din care o copie îngrijită, cel puțin caligrafic, pe frumos pergament, a fost prezentată lui Albert Laski, vînătorul de glorie polon, de nepotul autorului, la 1578.

Andronicus, care scria la 1540 — din greșală ms. are «1530» («MDXXX») — vorbește și de Romîni în genere. El primește fabula lui Eneas Sylvius despre căpetenia romană Flaccus, și o împodobeste încă, făcînd din el un ocupator târziu al Daciei, cu colonii căreia se contopesc propriii săi tovarășii de cucerire. De la strămoșii lor li-ar fi rămas Romînilor de astăzi limba, amestecată cu elemente barbare însă, și obiceiul de a-și omorî Domniî, «tiraniî».

Nunc se Romanos vocant, sed nihil romani habent, praeter linguam, et ipsam quidem vehementer depravatam et aliquot barbaricis idiomatibus permixtam; fortasse traxerunt etiam a Romanis civiles discordias et tyrannicidia, quippe rari eorum Vayvodae (sic enim suos principes vocant) fato morbisque intereunt; inimicitiarum neque modus neque finis est; fratres et cognati principibus suspecti sunt, nec patiuntur eos in suo regno degere; capti occiduntur, aut, si viles sunt, truncantur naribus, quia deformitate non admittuntur postmodum ad principatum.

Și Dalmatinul, care avu să sufere de la noi, cu știrea Domnilor romîni său fără, adauge aceste cuvinte amare de ocară despre trîndăvia și necredința nemaîpomenită a Romînilor:

Nulla gens, nec ignavior, nec magis perfidiosa; vitio non datur apud eos periurio fallere: multa istiusmodi habent nefaria, quae omnia persequi non est huius temporis.

El mai dă și știri despre începuturile și hotarele celor două principate românești. Ele ar fi format la început unul singur — «priscis temporibus omnes Valachi sub uno principe agebant» —, și Țara-Românească s'ar întinde aproape până la Mare, fiind la mijloc spre Răsărit niște mlaștini foarte mari, pe care le face Dunărea («fere ad Pontum, interiectis ab ortu aestivo paludibus maximis, quas Ister efficit»).

Tranquillus, pe care, la ruina lui Gritti, în 1534, îl cereau și pe dînsul Moldovenii, se ocupă adesea de persoana lui

Rares, «nestatornicul», «perfidul», «cel mai ticălos dintre toate bipedele, tipul perfidiei mai mult decît punice», «criminalul hoț». Noi judecăm însă astăzi că minciunile și actele de trădare ale Voevodului erau provocate de minciunile și actele de trădare ale lui Gritti, care visa pentru el și familia sa un fel de mare regat dunărean, și scusăm întru cîtva pe acest strămoș, care avea să apere ceva mai scump decît capriciile și interesele personale, — țara și neamul său adecă.

Dar aici avem să ținem samă numai de ce ni se spune, în acest izvor nou, despre contemporanii în Muntenia ai lui Petru-Vodă.

La 29 Februar 1528 pleca din Constantinopol un ambasador zapolyan, Ieronim Łaski, care, mulțămită lui Gritti, izbutise să încheie cu Sultanul un tratat folositor pentru stăpînul său. El aducea ordine către Domnul de atunci al Țerii-Românești, Radu de la Afumați, «pentru ca acesta să năvălească în Ardeal cu o puternică oaste («cum valido exercitu») și să-l dea iarăși în stăpînirea Craiului Ioan».

Știm că, încă cu cîteva zile înaintea, Radu-Vodă manifestase, printr'o scrisoare ce ni s'a păstrat, preferința sa pentru așest «Craiu Ioan». Totuși, cînd Łaski se întilni în Muntenia, pe unde i se părea calea mai sigură, cu Tranquillus, ce se întorsese din Franța pe calea Ragusei, ei căzură, cu totul fără dreptate, în bănuiala că Radu ar fi înțeles cu Ferdinand. «Paznicii» ce se dăduse celui dintăi sînt calificați de sentinele menite să împiedece o fugă, și se atribuie bietului Domn nevinovat gîndul nelegiuit de a prinde pe acela ce iscălise abia un tratat cu Sultanul. El ar fi stat astfel alături cu Rareș care, «urmînd norocul, se depărtase de prietenia Craiului Ioan».

Destul că vremurile erau rele pentru aderenții lui Zapolya și că se găsi cineva pentru a da de știre lui Łaski, îndemîndu-l să fugă în singura direcție unde lucrul era cu putință, în Turcia: «altfel se va sfîrși cu dînsul» («alioqui de ipso transactum esse»). Tranquillus, care-și reunise soarta cu a celui alt agent zapolyan, fugi și el tot într'acolo, cu călăuzul său, care știa țara și limba. Aveau cai de schimbat, și erau stăpîniți

de o frică ce li dădea aripă. «Printre străjile ce se află în multe locuri», ei se furișară, în patru zile de alergare, până la Nicopol. Și, mergînd de aici spre Constantinopol, ei întîlniră pe trufașii, pompoșii soli ai lui Ferdinand, cari credeaă, ni spune Tranquillus, că Radu-și îndeplinise acum îndatorirea ce luase.

*

Cînd, peste cîțiva ani, în 1534, Gritti străbătu valea Dunării, în a doua călătoria sa militară — despre întăia lipsesc în acest povestitor orî-ce amănunte —, el găsi alt Domn, pe Vlad-Vintilă. Am văzut ce urzi Gritti, în trecerea sa, contra Voevodului și cu cîtă energie știa acesta să-și apere troțul și viața.

Tranquillus povestește lucrurile ast-fel. Vinovatul pentru relele relații dintre oaspete și ospătat ar fi fost tot Czibak, victima peste puțin a lui Gritti, vice-voevodul, urît de acesta din urmă, al Ardealului. Prin «desse solii» («assiduis nunciis»), Vlad ar fi fost cîștigat de Czibak, «atras în facțiunea lui, mințindu-l că altfel va fi despoiat de tron, de oare ce guvernatorul [Gritti] vrea să puie Domn Muntenilor pe propriul lui fiu și că ar sta în înțelegere cu mai mulți boieri cari erau dușmani Voevodului».

Firește că povestitorul nostru știe ce s'a petrecut, dar nu-i vine la socoteală să spuie lucrurile așa cum au fost. El insistă asupra faptului că tovarășii lui Gritti erau nepregătiți de dușmănie în aceste părți; el presintă oastea lui Vodă ca «enormă», un «ingens exercitus»; mărturisind că tabăra guvernatorului «a fost încunjurată zi și noapte, în cîmp deschis», el nu știe de vre-o dare a boierilor de opoziție în minile Domnului mînios. Ci lucrul se termină așa la dînsul: «Pentru care faptă, e știut că Vlad s'a pocăit și a dat vina pe Czibak, de care a fost împins cu minciuni la această crimă... Și apoi, făcîndu-se bună pace (*gratia*) între guvernator și Voevod, noi am venit în Ardeal». Totuși și mai departe el spune că, din parte-î, privia pe Vlad reconciliatul ca pe un «hostis publicus», întocmai ca și pe Rareș, al cărui Mare-Logofăt întimpinase pe Gritti în Muntenia și-l întovărășise peste munți.

Tranquillus afirmă chiar că Domnul ar fi fost în stare să oprească pe Turci, dacă ar fi venit în ajutorul guvernatorului, asediat în Mediaș.

Locurile p̄vitoare la Munteni se află în ms., care poartă signatura: lat. fol. 3760, pe fol. 5 V°, 15-5V°, 21 V°-2. El n'a fost întrebuintat decît în noua ediție, ungurească, a studiului lui H. Kretschmayr asupra lui Gritti (în «Colecția de biografii», maghiară, 2 vol.)¹, dar mi s'a spus, că se pregătește o ediție a opusculului. Până atunci cetitorului român îi vor ajunge cele spuse mai sus.

X. Între niște còpiî de documente, făcute în sec. al XVIII-lea, aflăm următoarea scrisoare, foarte interesantă, de la Vlad (Vintilă)-Vodă (Bibl. Academiei maghiare, Hist. fol. 110).

Spectabilis ac magnifice domine, domine frater, amice vicineque charissime... Noverit... quomodo sepius conquesti sumus... ex parte Stephani Zevorrhey quanta damna in alpibus nostris cum suis maleficiis intulit, quod usque huc nihil restituere voluit, nec vult. Recordetur etiam Vestra Spectabilis et Magnifica Dominacio dum et quando potentissimus Caesar Turcorum Austriam invaserat, praedecessor, videlicet Vlad, Vajvoda Transalpinensis, tributum regni nostri transalpinensis ipsi Cesari Turcorum, medio nonnullorum boyaronum nostrorum, videlicet Theodoro supremo logotheto et Sárban Udvarnyk, per Hungariam mittere decreverat. Cum vero ad civitatem Regiae Maiestatis Karansebesch pervenissent, tunc temporis civitatenses mille florenos ab iis assumpserunt, sub eo colore quod ipsos comitari velint quousque cum tributo illo ad Cesarem pervenire possint. Ferunt etiam eos dixisse quod sine eorum comitiva nullo modo usque ad loca illa pervenire valebunt securi. Ex tunc comitati sunt eos usque ad aliqua loca, feceruntque inter eos tales rumores quod Cesar ipse per Germanos profligatus esset et, sic coacti terga vertore [*orig.*: versus], usque ad predictam civitatem devenisse cum magno pudore. Ibique ab iis equos accepisse. Tandem etiam servitores Sarban Udvarnyk unum ex Karansebiensibus interfecerant, pro quo coactus dari est quadringentos florenos. Et ipsi Sebesienses unum ex servitoribus Sárban Udvarnyk interfecerant, et nihil pro eo solvere voluerunt. Et, quando exercitus Hamza Bani atque aliorum bojarorum nostrorum, qui per totam aestatem in servitiis Regiae Maiestatis Budam Estergoniumque venerant servituri, in reditu eorum ad Transalpinam [*erant*], etiam equos et alias res in potentiam [*orig.*: potentiaque] eorum acceperunt. — Quapropter rogamus ut, secundum mandatum Regiae Maiestatis, omnem communem iustitiam, quam [*orig.*: que] iubet dare omnibus gentibus

¹ Întăia ediție a ieșit în «Archiv für österr. Geschichte» pe 1896.

[*orig.*: quod suum], administrare digneris. Quod si secus, scandalum erga bojarones nostros factum atque «damna impensa nullatenus mittere volumus [*orig.*: volumus], sed alias de re negotioque excogitabitur isto. Deinde quoque bojaro noster nomine Mailath Spothar atque egregius Petrus Pithar, secretarius noster, nomine nostro . . . dicent: fidem indubiam eis praestare volueritis sicut et nobis. . . Datum in domo nostra Bucuresti [*orig.*: Turrest.], vigesima secunda die iunii, anno Domini 1533¹.

Vlad, Dei gratia dominus verusque heres Wayvodaque regni transalpinensis.
[Stefano Bathory de Zomlio.]

XI. Ca un «biv călugăr» ce era, Radu-Vodă, fost Petru boierul și Paisie monahul, luă de la început apărarea călugărilor. La 20 August 1537 vedem pe regele Poloniei răspunzînd lui «Io Radul Voevod și hospodar al Țerii-Românești, prietenul nostru iubit», în privința unor Sfetagoreți de la mănăstirea Sf. Pantelimon. cari se plînsese fostului lor coleg că aū fost despoiați peste Nistru (Jablonowski, *Sprawy*, pp. 132-3).

XII. Dăm aici documentele ragusane menționate la analiza cronicii lui Luccari:

Die IIj septembris 1438.

Liubissa Ivanevegh [*sters*: Bogdan Milunovigh], pro una parte, et Bogdan Vlagievigh et Rachaz Boghisigh et Maroe et Marinus, fratres Iurchovigh de Tregovist, pro alia parte, qui hanc certam differentiam de mercato inter eos facto de certis crimesiis ex certa animi scientia se compromisserunt, dimisserunt et compromissum fecerunt de iure et de facto in discretos et prudentes viros ser Iohannem speciarium de Ficho, ser Simonem de Duyo et Filipum [*sters*: Pantella] de Silva, de dicta differentia dicti mercati, tanquam in eorum arbitros, arbitratores et amicos communes, qui de dicta differentia et dependentibus ab ea possint dicere, sententiare, terminare et diffinire, pro[ut] de iure et de facto, sicut eis videbitur et placuerit; promittentes dicte partes quicquid per dictos arbitros, vel maiorem partem eorum dictum et terminatum fuerit attendere et observare et non contravenire, sub pena ducatorum ducentorum applicanda per partem attendentem non attendenti.

[5 novembris 1438.]

Marinchus Iurgevich de Vlachia (*sic*) dedit, vendidit et tradidit unum equum mocellum, portantem, franchum et liberum Mathicho Çidilovich, presenti, recipienti et ementi pro pretio commercio ducatorum duodecim, quos idem

¹ Punctele arată suprimări făcute pentru scurtare. S'aū îndreptat pe alocurî grosolane greșeli de copie.

Marinchus fuit confessus habuisse et recepisse a dicto Mathico, promictens supradictum equum disbrigare et liberare dicto Mathico ab omni molestia, damno et impedimento, que sibi Mathicho quoquomodo inferrentur, supra se et omnia bona sua respondendo.

Die vij novembris 1438.

Vlatcho Vochsigh, qui de commissione et consensu de Beirban (!) Bossinovich et de Dodoe Vechtinovich, sociorum suorum, vadit in Vlachiam pro recuperando res et robam, de quibus derobati fuerunt ipsi socii, que res et roba erat communis ipsorum et valoris perperorum L, et etiam pro recuperando equum ipsis robatum cum dictis rebus, se constituit, obligavit et promisit, si et in quantum possit recuperare dictam robam seu partem ipsius et equum aut valorem dicte robe et equi, quod reddet et dabit dictis sociis suis rectam partem suam, partiendo et dividendo inter ipsos tres, sicut de iure et equitate facere debet, nullo suo labore computando, renunciando, etc. (*sic.*)

(Ragusa, *Diversorum Cancellarie*, reg. 1437-8, 1438-40.)

XIII. Pe lângă lămuririle din Gerlach, cuprinse în *Contribuțiile* mele, e de văzut asupra lui Iacob Luccari, cronicarul, ce se întîmpină în Silistra și Sofia, la 1581-2, — Fermeșin, în *Monumenta Slavorum meridionalium*, XVIII, pp. 6, 10. El avu, fără îndoială, relații cu familia Mirceștilor, cu Doamna Ecaterina, cu Mihnea-Vodă, fiul ei, și poate cu Petru Șchiopul, unchiul acestuia.

I.

CHRONICA SERBICA DESPOTAE GEORGII BRANKOVIC E CODICE SERBICO LATINE
REDDITA, OPERANTE L. B. FRANCISCO XAV. PEJAČEVIĆ.

P. 16.]

Anno 6900 [1392, tertio anno regni sui, Bajazet, filius Amuratis, movit [exercitum] adversus Bulgaros et accepit urbem Ternovo et reliquas circa eam positas et post transactos tres annos, nempe 6903 [1395], movit Bajazet contra Mircsam, Ugrovlachorum Vojvodam, et debellavit Mircsa Bajazetum ad Rovinam, et hoc proelio periit generosus ille Marcus Kraljevich, filius Vukasini regis, et Constantinus Жерлиговач, filius despotae Deani Dragasis.

P. 17.]

6906-1398. Combusta est Ravanicza, in quo etiam anno Bajazet coepit Vidinum et Nicopolim.

... Hocque anno [6910-1402 Giurgia Vlkovicha despotam Stephanum] in Carigrad seu Constantinopoli captivavit et abiit in Sauromaziam.

Nota: Hanc vocem correxit descriptor noster et pro ea substituit Daciam, ubi a magnatibus cum honore exceptus est et tamquam caput gentis. Myrcha Vojvoda cum aliis magno affectu eum ad terras suas comitati sunt; et aedificavit monasterium ad Ressavam, ut supra dixi. Hoc eodem anno in Rodope suffocatus est Georgius Vlkovich, ex captivitate constantinopolitana [rediens].

P. 18.]

6927-1419. Obiit Myrche Voyvoda¹ et hoc anno aedificata fuit Ressava. Hoc ipso anno obiit imperator Bulgarorum? (*sic*) Constantin, Ianuarii 21.

6929-1421. Populatur Sultan Krizas² Valachos. Post annum unum adeoque 6930-1422] moritur Baosa, Zentae dominus. Hoc ipso anno obiit et Krischio Sultan.

P. 20.

Eodem anno [6949-1441], Iancul cecidit Mesit Passam ad Ialovniczam in Valachia.

P. 21.

6951-1443. Jankul mactat Mesit Passam in Valachia ad Ialovniczam; paucis effugientibus, ex quo tempore Ungari... (*sic*) resumpsere.

6952-1444. Exiit rex Vladislaus cum Despota Georgio et Iankulo secundum Danubium in Valachiam, exinde in Bulgariam ad Slatizam, et Passam sub Nissam ceciderunt

P. 22.

6970-1462. Procedit czar Mehmed adversus Valachiam et fugat Drakulichium Vladam ex provincia.

6980-1472. Obiit Radul Voivoda Vgro-Vlachorum, et Mehmet Passa a czaro mittitur cum exercitu contra Stephanum Vojvodam Moldaviae. Nil tamen obtinuit, imo fugatus est cum detrimento et dedecore.

6982-1474. Pergit Passa contra Scodram, nec tamen eam capit; et eodem anno eum Stephanus Moldavus concussit et occidit. Eodem, obiit Radul Ugrovlachorum Voyvoda, fuitque atrox hyems. Et perit Capes Vlada³ per Bessarabam.

¹ Data de lună, Mart, o dă altă versiune a *Analelor sîrbești* (în *Glasnik*, LIII).

² Kirişgi, Mohammed al II-lea.

³ Vlad Tepeş.

6983-1475. Pergit Hodun-Passa¹ contra Cara-Bogdan, et coeperunt Turcae Ciephu? (*sic*)².

6984-1476. Pergit czar contra Carabogdanum Voyvodam et eum perfligit et, rediens, vastavit Ungaros ad Danubium.

P. 24.]

6991-1483. Bajazet movet adversus carabogdanas arces Bielograde et Kiliam, supra Danubium sitas, et capit eas, uti et Stephani Moldavi arcem Vinamor³.

[P. 25.]

7003-1495. Obiit Valachorum Voyvoda Calugier, et Radul filius successit.

7016-1508. Moritur Radul Voyvoda Valachus, quo eodem anno occidit Dmitar Jaksich Minu Voyvodu Sibiuu (*sic*).

7021-1513. Mechmet czar occidit Begum Vladam, Voyvodam Valachorum, Ianuarii 25.

Ex supplemento scriptoris:

P. 26.]

7046—1538. Suliman contra Petrum Voyvodam Moldaviae, qui fugit ex terra sua.

7051—1543. Redit Petrus Voyvoda Constantinopolim, et Czar ei restituit Moldaviam,

7070—1562. Pergit Alexander Voyvoda Moldaviae Constantinopolim et, accepto auxilio a czaro, in suas terras redit.

7103—1595. Initio huius anni rebellavit Valachorum Voyvoda et duxit exercitum suum contra Bdinyum [Vidinum], et tunc Turcae, conflatq̄ mendacio quodam, perdiderunt arcem bdinyensem et religiosos multos christianos, nil reos. [Expediția Turcilor în Ungaria.] Sinan Passa vero cum exercitu mansit ad Danubium hyematurus. Luarea Becîherecului de Turci.]

¹ Soliman-Hadîm-Paşa.

² Caffa.

³ Suceava?

Porro, redeuntes Persae, Tartari et Circassii aliique innumeri cum praedis magnis ex Ungaria, expectavit uterque princeps, nempe Valachiae Michael et Moldaviae seu Bogdaniae Aaron, cum suis exercitibus; in quorum manus cum reduces incidissent, ad interneccionem deleti sunt, captusque ipse Tatarchan ab iis et missus ab his partibus ad regem in Transylvaniam. Hocque facto, agnovit Turcarum czar quod Transilvania, Valachia et Moldavia a fide recesserint Turcarum domino. Itaque sequenti anno, nempe:

7104—1596, Turcarum czar exercitum innumerum movet adversus Valachiam, Moldaviam et Transylvaniam, factumque est hoc tempore Sultani Murath, qui etiam hac hyeme mortuus est [nempe ut habet nostrum compendium: 1595, 18 Februarii. P.]

7104—1596. [LeventŃi din Ardeal pradă la Dunăre din parte Serbiei.]

Dein et Michael Vojvoda rebellis collegit exercitum, Turcasque, quoscumque reperit in terris suis, occidit, et progressus est contra Ruschik, populatusque combussit eam, educens ex ea 700 virgines, pariter viros, mulieres puerosque et 700 currus mercium... (*sic*) ab Giurgevich.

Dein Orchovo et Nicopoli depopulatus est et combussit. Et post festum S. Georgii exiit Pherhat Passa adversus Valachiam. Tunc exivere contra Bđinyam 3.000 militum ex Valachia adversus Hassan Passam, contra quos is, exiens cum magna potentia, concussit eos; et Pherhat Passa rediit in Ruschik, et deiectus est cum ignominia ex hoc munere; datum est commando (*sic*) Sinan Passae. Pherhate autem abducto Constantinopolim, caput truncatum est. Et Sinan Passa venit in Ruschiuk et transiit Danubium et cecidit prope quandam sylvam, et Valachorum exercitus, abscondens se in sylvam quadam, repente exiens, occidit Mustaffam Passam bosnensem et Hassan Passam, temesvarenses Passam, et Sinan Passam ex equo deiecerunt, et dentes ei excusserunt, et duos filios consecuerunt et unum abduxerunt, et tres begos multasque copias conciderunt. Vesperi a caede cessatum est, et sera nocte aufugerunt Valachi et praedam suam acceperunt

ex Bucharest et abierunt in Tergovist. Turcae vero, venientes in Bukarest, invenerunt urbem, et aedificarunt ibi arcem circa monasterium SS. Trinitatis, et templum converterunt in mesitam. Post haec progressi sunt Tergovistum; Valachi vero inde in montes se receperunt, et ibi quoque Turcae aedificarunt arcem, et populati sunt Valachiam, et sine numero captivos abduxerunt. Tuncque constituerunt Begum in Tergovisto Mustafam Vojvodam, ex Vuchiternye, et cum eo adhuc tres alios begos, et sex alibegos et sex millia militum, 54 tormenta, 810 contas pulveris piri pro bombardis et 30 millia aureorum in stipendia. Rediitque Passa in Bukarest. Et, redeuntes Valachi, occuparunt rursus Tergovist, et qui in eo erant omnes conciderunt milites supradictos. Tunc ergo Bassa fugit, ut Valachi eum prosequerentur, usque ad Danubium. Bukarestum tunc ipsi et Turcae incenderunt, et transiverunt Danubium. Valachi vero, traicientes Danubium quidem, quid repererunt, homines, equos, camelos, armis omnia grassantes et arcem Gjurgevich rursus destruentes, omnes illic repertos occiderunt. Et ita in terra hac triginta milia Asiatum et 20 milia Turcarum et Janichar gladio Valachorum perempta sunt. Fuit tunc annus 7104-1596 Eodem anno Passa per aestatem fuit in Valachia. [Revolta lui Grdan Voevod în Bosnia, «in Miksiche et Onogosti». Refusă, în 1597, Ianuar, ofertele begului. Bătut la Gacskopolye teribil, face pace cu Ahmed-Paşa Hadum.]

7106-1598. Mense Februario transit Achmet Passa Hadun per Pristinam, et pergit Bdinyam, et in quadragesima venerunt cum magna celeritate, et ingressi sunt in Iank et noctu id occuparunt, omnesque qui intus erant, ad 15 hominum milia, gladio peremerunt.

[Expediția Serdarului în Ardeal. Tatarii ce veniau la iel pradă în Serbia.]

Perexit Serdar in Transylvaniam cum Tataris; dumque esset Serdar Passa sub Varadino, Achmet Passa erat Nicolipoli et, veniens Michael Vojvoda Valachorum, dulcissimis verbis ad Passam dicebat: «fero tributa Caesari et tibi donum». Et Ungari interea traiecerunt in curribus Danubium et, vi

ingressi in litus, irruere in Passam adeo ferociter, ut aegro animo se Passa in urbem receperit, et abstulere equum eius ac pecuniam, et milites eius omnes concidere, et simul Passam quoque Caramanum devastarunt, vique occuparunt, et spoliarunt Nicopolim, Orahovo et Bdiny incenderunt, aegre arce remanente. Datique sunt ei 80 currus opum, ne arcem devastent, et circumsitos pagos incenderunt, devastarunt, et spoliarunt, et trans Danubium uxores, proles et viros abegerunt. Eodem anno 6 Augusti, qui fuit dies Domini, fuit lunae eclipsis. Serdar vero venit Belgradum hyematum.

7107-1599. Fit Magnus Vezir Ibrahim Passa Diakovich. Is, praemittens Ianicharorum Agam Belgradum, Strchi Passam, qui erat Sardar, venit et Ibrahim Belgradum, et advenere legati ex Transylvania, et a Michaele Voyvoda, et pacem fecerunt. Postea vero perrexit Budam et Strigonium. Eodem anno venit Michael Vojvoda (*sic*) cum exercitu et coepit Transylvaniam, et vere sequenti ivit Michael et occupavit Carabogdaniam, dixitque se regem Michaellem.

7109-1601. Redeo ad priora. Ante hunc annum [nempe 7108-1600] praedictus Mina (Micha, Michael) Vojvoda bellum fecit in Bogdania cum Vojvoda bogdanico et polonico, et Mahmet Passa ivit in Valachos. Transylvani vero conspiraverunt ad expellendum Michaellem. Quare, cum iam deberet in duas partes pugnare, sperabat se auxilia ex Transylvania accepturum; verum Transylvani, irruentes in eum, expulerunt eum.

Postquam pugnatum esset, multique ex Ungaris et Serviis cecidissent, Michael Viennam fugit, ad regem viennensem, et petiit auxilia contra Transylvaniam. Transylvaniae vero princeps pacem cum Turcis fecit.

In Bogdania fuit Ieremias Vojvoda; antea vero erat Aaronis Vojvodae dvornik seu aulicus. Frater vero eius Symeon in Valachia dominus factus est.

Praedictus porro Michael, acceptis a rege viennensi auxiliis, venit in Transylvaniam, et cum eo Cara Herzog, et occuparunt Varadinum et arces aliquot, et multa praelia fecere. Postea tamen a Germanico Sardar occisus est Michael Vojvoda. Iste Michael Vojvoda fuit dominus Transylvaniae, Va-

lachiae et Bogdaniae: paulo post amisit omnia, periitque. Filius vero eius obsidem agit Viennae hodieque.

7111-1603. In Valachia fuerunt Vojvodae nunc Simeon, nunc Busich cum Scherbano et cum Radulo, et nunc Radul, Mihin filius.

7119-1611. Venit Batori Gabro adversus Valachiam, et populatus est christianos, et incendit. Scherban Radul vero fugit; veniente autem Radul Mihin, rediit Batori in Transylvaniam suam. Scherban vero, conducens milites, rediit contra Radul Mihinum et expulit eum, Transylvaniam vero saevissime depopulatus est, aegreque Batori auffugit Cibinium. Postea Radul Michalevich Mihin venit cum Turcis; Scherban vero et Petrasco fugerunt versus Viennam, et Radul factus est dominus Ugrovlachorum.

Antea autem, post Ieremiam, Voyvodam moldavicum, nunc Domnya cum filiis, nunc Symeon, frater Ieremiae; post mortem autem Symeonis ambae Domnyae cum filiis bellum inter se gesserunt. Symeon vero multis vicibus Valachiam populatus est cum Turcis et Tataris. Tandem vero venit Stephanus cum Turcis, et fecit se dominum Moldaviae. Tunc Bethlen Gabro fugit a sua arce et declaratus est quasi rebellis, et dederunt ei regnum Transylvaniae. Scander Passa Serdar vero et multi Begi cum eo [erant]. Stephanus vero et Valachicus, Mihin filius, perguit contra Batorium, et Batorium fugit; quem tunc, reprehensum in porta arcis, caput ei amputarunt, et Bethlen fit rex in Transylvania.

[P. 30.]

7124-1616. Veniens Domnya Voyvodae Ieremiae cum filiis suis Alexandro et Bogdano adversus Stephanum Moldaviae Vojvodam bis terque post hoc.

Anno sequenti :

7125-1617. Ibrahim Passa Memibegovich et Skender Passa, et cum his 10 begi et Radul Mihinich profligant miseram Domnyam, et aliquam partem eius exercitus caedunt et spoliant, et cum ea ambos filios eripuit. Knez Korsizki¹, filiam

¹ Korecki.

vero eius abstulit Tartarus, et omnes abduxerunt Constantinopolim; Domnya autem fidem mutavit, ex filiis vero unus in arctum carcerem coniectus est. Radulo vero Mihino dederunt Bogdaniam, alicui vero Graeco, nomine Alexandro, dederunt Valachiam.

7125-1617 finito, et 7126-1618 veniente, exit Skender Pascha contra Cosacos in terram Iehicham, Minorem Russiam, et tunc advenit Bethlen Gabro et Radul Bogdaniae et Alexander Valachiae; verum non multi ceciderunt, et nonnullae palancae duntaxat incensae sunt.

Postremo venit etiam perfidus Tartarus Cantamir, et populatus est Minorem Russiam et 53 millia hominum praeter pecora abduxit.

7126-1618. Vere adveniente, rursus perrexit Skender Passa in Casacos, circa festum Trinitatis. Venit Lupul Valachus, quondam Peharnik Scherban Vojvodae, ex Transylvania, cum copiis paucis, et expellit Alexandrum et omnes eius Graecos conscindit et omnes thesauros occupant, et faciunt Gabrielem, filium Symeonis, Valachiae principem, eique dant terram Valachiae; et is advenit Tergovistum Augusti 14 die. [*Notă ultimă*: Reliqua ad hunc annum sunt turcica, quae ad nos nihil, finitque in hoc anno.]

(*Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, III (Kukuljevic și Sakcinski), Agram, 1854.)

II.

PREFAȚA LUÎ SIMION DASCALUL.

Cartea ce să chiamă leatopiseșt ce [șters] a spune cursul anilor și descălicarea țării Moldovei și viața Domnilor.

După Prefața lui Ureche.] După aceea și eu, care sânt între cei păcătoși, acest Simeon Dascal; — ce el să numeește aici, mai mult să vede că aș amestecat și au turburat istoria decât au lucrat cevași pentru Ureche Vornicul, carele au scris acestea, a vesti că e domn învățat și înțelept, iar acesta și neștiutu și slab în minte, precum și Toderășicu Cantacuzinu Vel Vist. în Moldova, și alții, bine cunoscând pe acela, n e-au mărturisit, că de multă neștiință și de minte puțină era acel om, precum iar el esuti, și aici că au fost să arată, și lângă altele face și aceasta, că ale altora le face ale lui, adecă ce au scris Ureache, el zice că aș scris Simeon Dascal] — apucatu-m'am și eu pre urma a tuturor a scrie aceste povești ce într'ânse spune scursul anilor și viața Domnilor, văzindu și cunoscându că scriitorii cei mai de demult, care au fostu în-sămănând aceste lucruri (ce), au trecut și s'au sfârșit, și pre urma lor alții nu vor să să apuce. Văzând noi aceasta, că să pără-seaște această înșămnare, socotit-am ca să nu lăsăm acestu lucru nesăvârșit să¹ nu să însemneze înaintea, — carele mai nainte de alții au fost începutu, pre rând însemnatu până la Domnia lui Vasilie-Vodă, ca să nu ne zică cronicarii altora limbă c'am murit și noi cu scriitorii cei din ceput, sau că doară sântem

¹ În ms. : și.

neînvățați¹. Ci cu ajutoriul de la Dumnezeu întâi n e]-am apucat a scrie ce-au p[ri]imit și ce au însemnat alții. Pentru aceaia gândindu și socotind de la inimă ca să pociu afla cu adevărat acest lucru, să fie deplin, adunat-am izvoade pre rând de i-am împreunat. Și, cetindu izvoade pre rând, aflat-am și acest izvod carele l-aŭ scris Ureache Vornicul și, daca l-am cetit², l-am socotit că iaste scris adevăr, însă mai mult din cărțile streinilor decât din izvoadele noastre. Însă numai cât și de poveștile, mai largu și diag[i]uns, și mai de scurtu, iar semnele saŭ tocmealele și lucrurī căte s'aŭ făcut în ț]ă]rī, nu le arată toate, că poate fi că n'aŭ știut de toate cronicariul cel lătinescu să le afle. Iar leatopisățul nostru pute de poveștile ce-[s] scrise mai pre scurt, însă le însemneaze toaate pre rând, măcar că Vornicul Ureachie aŭ scris mai sus că leatopisățul cel moldovenesc scrie până la Domniia luī Petru Voivod, Șchiopul³, și de-acii s'aŭ stîns. Iar eŭ, adunând izvoade de limba noastră, aflat-am izvod de 'nceput, care pre scurtă vreme și toate pre rând însămnând până la Domniia luī Vasilie Vodă [mergea]. Pentru aceaia, deaca am văzut că lipsesc poveștile și cursul anilor din leatopisățul cel letenesc, a m lipi[t] dintr' ale noastre izvoade, carele am aflat că [spun] adevăr; și me-au adus poveștile la leatopisățul cel letenesc, carea la locul saŭ. Carele toate mai nainte să vor arăta, careși la locurile sale. Și, toate pre rând chibzuind și însămnând, am izvodit din toate izvoadele într'un loc, și am făcut unul din săvărșit; de care lucru cu mare nevoie am silit să nu rămăe nimic nesămnat.

[I. Preadoslovie a descălecării (în) țării Moldovei din ceputul ei.

Această preadoslovie iaste însemnată de Ureache Vornicul, din leatopisățul cel letenesc izvodind, iar preadosloviia leatopisățul[ui] nostru nu am sămnat aicea.

Vor unii . . .⁴

¹ În ms. : *neînvățat*.

² Ms. are: *cinstidu*. Iar, mai departe, în loc de «cetit»: *cinstit*

³ Ms. are: *Șichipul*.

⁴ Urmează ca în Kogălniceanu.

[După Martia din post :] Această poveaste a lui Laslu Crai, ce spune că au gonit pre cești Tătari, nu au scos Urechie Vornicul din leatopisățul cel leșescu, ci eu Simeon Dascalul o am izvodit din leatopisățul cel unguresc; care poveste o am socotit, prea seamne ce arată, că poate fi adevărată.

Notă. Iată un document inedit de la Ureche :

Adică eu Urechi Vel Vornic de Țara-de-Jos mărturisesc că au venit în nainte noastră fiul nostru Vrabie cu carte și cu zapis de la Neaniul fiul lui Drăganca din Furduești Ținut Covurluiului, căzând el înaintea noastră cu multă rugăciune ca să scoată pe dănsul din dabile (dabila iaste o monetă, ci are număr de 3 talere¹). Pentru care pohtind eu pe dumnealui Mogildea, biv Vel Vornic, dregătorul Ținutului de Covurlui, s'au făgăduit că-l va sceate, însă ca să-i de lui una parte a sa de ocină din sat Ițești de pe părăul Licicovul. Decî, după rugămintea lui Vrabie, iată Mogildea l-au scos pe dînsul cu adevărat de bună voe lui din dabile. Și atunci s'au întâmplat față oamenii buni, Toader Jora namesnic de Bărlad și Neofit negușitorul din Bărlad și Avram diiacul și Grozav Ciornocuș diiacul și Marcul din Furduești. Și l-au scos din dabile, și el i-au dat toată partea sa de ocină din numitul sat; și el să aibă a stăpâni partea sa nestrămutat nici odinioară în veci; și altul să nu să amesteci înaintea aceștii cărți a noastre. Veleat nu are nici cum, nič[î] luna, nič[î] zioa.

(Bibl. Ac. Rom. LXVII/10. Înăuntru, originalul slavon.)

¹ Adauge traducătorul, din secolul al XVIII-lea.

III.

CRONICA LUÎ VASILE DĂMIAN ȘI TUDOSE DUBAU.

... Ce striinii toți priimeaste
De-î hrăniaste și-î cinstiaste,
Și ceia ce trecu prenr'însa,
Nu să mai îndură de însa.
Nu o mai facu lăudată,
Că o știe lumia toată.
Ce, pre cătu e îndurată,
Pre atăta fu prădată,
Pentru multe lucruri proaste,
Pentru păcatele noastre.
Ce ne adă, Doamne-aminte,
Că pre tine-avem părinte,
Să nu ne lași la pierzare,
Ci să ne dai vindecare.
Că trimiți țărălor pace,
Că toate bune s'or face.
Ca să-ț lăudămu Măriria
Și numele și 'ntăriria
În veacî fără săvârșire,
Multu pohvălitu peste fire.
Și, cine nu ne iubeaste,

De sârgu, Doamne, le plăteaste.

Coneț preadoslovie.

Întru multe pofte și gânduri să află cela ce fără lucru șia-de, mărturiseaste marele, înțeleptulu Solomon împăratu, iar cela ce-ș pliniaște gîndul, ales cu facere bună, de laudat iaste, pentru că firia omenească dentru firia sa este pornită a să mută și a să premeni în multe fealiuri. Pentr'aceia dară destoinicî orășianî și cărtularî mari oamenii carie lăcuia în dzile vechî la cetaatia cea vestită a Athineai, nu le era altû lucru zăbava lor fără numai peste toată vriamea a înțeleage și a învăța câte cevaî lucru de iznoavă, precum mărturiseaste și marele filosof Aristotel, de dzice că toți oameni dentru firea lor sântû îndemnați ca s[ă] știe acesta cuvîntû, dară nu trebue a-l scăpa, ca s[ă] nu cădem suptû vina greșeliî aceștia ce scrisăm mai sus; zăbovim gîndul nostru pren taină surdă. Surdă iaste pre o parte pentru nesimțiria ei, cea den fire 'dată, iar grăitoare iaste pentru deistviia (*sic*) care isprăveaste și să face cinie cuvîntuluî stătătoriu, fiindû lucru a firei nestătătoare. Pentru că alte fapte pre lume, alte lucruri mari fără ființă sântû, iar acestuia, măcar că mijlocul mic este, iar mari lucruri arată cu totul a dzice, că tocma și la lucruri dumnedzăești, necum pemintești tînde, nu să conteneaste, și câte cu trupul a le vedea nu poate, cu aciasta le află toate fără de mijloc oprite. Derept aceia iaste condeiu, și multu îl laudăm, ce, ca să nu ne hulească neștine cum facem dentr'o muscă pilă, adecă de un lucru mic mare, lăsăm condeiu, pricina de'ntăiû, și laudăm a doa, adecă mintia; că pre condeiu mintia-l poartă, iar nu meștersuguiaste condeiu nimic dentru sine, ce povăta-l îndreptiază, făr de care el întru nemic nu plăteaste condeiu. Iar, să nu iaste de acolo ațățarea pentru că scriitorî mulți sântu, iar înțelegători pușini, și într'altu chip scriu înțelegătorî și într'altu neînțelegătorî. Iar îmbe părțile nemăsura iaste periria și ori ce săvârșit în deșert. Derept aceia dară, cîndu scriem, să scriem nu slovele frumoase, ce să gîndim iscusăt, că mulți sântu chemați, iar

puținî aleși. Într'acesta chip și noi, cu vzeria lui Dumnedzău și cu îndemnaria dumisale cîntit și al nostru de multu bine făcătoriu dumnealui Theodosie Dubău, ce-au fost Logofăt Mare, și aducându aminte de toate căte mai sus scrisăm, ne-am apucat ca s[ă] scriem letopisățul țării moldovenești, întru carele sânt scrise viețile Domnilor țării Moldovei. Și izvodul am luat de pre un leatopisăț a lui Simion Dascălul, carele și Simion l-au izvodit de pre un izvod a lui Ureche Vornicul, ce și Ureche l-au scos de pre cronicariul leșescu și ungurescu, protivindu alături și cu acest scurt moldovenesc, și așa den toate au scos mai ales, — arătînd în carel[e] cât scrie, au pre largu, au mai pre scurt. Că aceștea cronicari, săvai că sînt și striinî, de alte țără, ce ei, fiindu-ne vecinî de aproape, n'au lăsat a nu scrie ce s'au lucrat și în țara Moldovei. Decî și noi, vădzăndu că în țara noastră învătătură foarte puțănă să află, pentru lipsa dascalilor, că, necum să fie alte istorii vechi a altor istorici, să scrie viața a Împărați și a crai striinî, ce tocma nice viața Domnilor țării Moldovei nu o știm, carele cât și în ce chip au domnit, — luați dumneavoastră sama că alții striinî mai bine știu ce s[ă] lu creadă în toate dzilele în țara noastră decât noi, iar noi, necum altele striine să știm, ce nice ale noastre nu le știm, — însă numai pentru lipsa dascalilor, precum am arătat și mai sus; pentru acesta lucru și eu, nevoitoriul acestui lucru, nu cu voia mea, ce cu poronca și învățatura stăpănului meu, am silit, ca să dia Dumnedzău dup' început să vedem și sfarșit. Iar după aciastia toate rog și cu siate poftescu pre toți iubitorii de citire istoriilor, la cine să va tămpla acest leatopiseț, adecă scriitori de anî, carele va hi și mai învățat și mai bine știutoriu decât noi la acesta meștersug a scripturilor, de va hi undeva și vre o lunecare de greșală, făr de care nu poate hi, au den condeiu, au den mîna, sau măcar și den știință, unul ca acela au tocmască, au potri[vi] ască, că fugită e de la noi zavistiia. Și nu să semețască de acestu puțin, cum nu ne-am și noi de acestu mai multu, că numai cine nu va scrie, acela nu va greși, iar, cât va scrie, va și da în greșală]. Că cu aceasta ne cunoaștem noi pămintianî; iar la sudalmă nime

nu-ş îndeamne sufletul, aducându-ş aminte şi unul ca acesta, că el încă iaste om, de î făcut[ă] fire mai mult spre greşală decât spre nemereală. Că ştiu foarte bine că acesta leatopiseţu mai a mulţi nu le va plăcia, decât la inimă li-a cădia, pentru că unii ştiu într'un chip şi alţii într'alt chip o poveaste. De care lucru şi de acia să cunoaşte că, mărgându doi oameni pre o cale, sau tămplându-să la războiū, văzind amândoi într'un chip un lucru ce să făcia, şi mai pre urmă învărtejindu-să şi despărţindu-să unul de alalt, nu spun amîndoi într'un chip, ce unul o poveaste, altul alta. Încă un om singur, de ştie o poveaste bine, şi nici acela nu o poate spune tot pre o cale. Văzindū aceastea toate, şi alţii nice în vreme de acumū nu scriū nime, — eū încă am socotit să răs-pundză pietrile, de vreme ce tac oamenii. Amin.

Predoslovie, adecă cuvîntă innaintia descălecatul[ui] Ţ[ă]răi Moldovei. Aceasta predoslovie iaste însămnată de Uriache Vornicul, den leatopisăţul cel lătănescū izvodită, spuindu într' acest[ū] chip...

De Domniia lui Istratie Dabija-Vodă.

După Domniia lui Stefăniţă, ficiorul lui Vasilie-Vod[ă], stă-tut-aū la Domnie Istratie Dabija-Vod[ă], Domnu de pământu, ştiind rāndul tuturor lăcuitoşilor Ţărăi: giudecata cu dreptaate o făcia şi, domnind 4 ai, cu mare cinste, s'aū săvărşit în Domnie.

De Domniia lui Ilieş, ficiorul lui Alexandru-Vodă.

Du[pă] moartia lui Istratie Dabija-Vod[ă] venit-aū cu steag de Domnie Ilieş-Vod[ă], ficiorul lui Alexandru-Vod[ă], şi, deaca s'aū aşedzat în Scaon în Iaşi, fost-au blāndu şi bun Ţărăi, domnind 2 ai p[o]l; l-aū mazilit Împărăţia, ş'aū dat Domniia Ducăi-Vod[ă].

*De Domniia Ducăi-Vod[ă], domnind în 3 rânduri 11 ai;
vltō 7 . . .*

Într' aceale vremi având și asupreale multe de la Împărăție, fost-au și țărăi cu multu greū. În a doai Domnie, a Ducăi-Vod[ă], cursul ailor 7180, sculatu-s'au Sultan Mahmet cu multă mulțime de oaste turcească, Răsăritul cu totul, și Silim-Chiri Hanul, cu mulțime de Tătari, și Dorošânco, Hatmanul Ocrainii căzăcești, ce-s închinat[e] lor; aū trecut peste ț[ra] noastră Moldova, peste toate locurile cu rea oastia, ca izvoarele apei, de n'au scăpat loc să nu fie îmblatu de acei oșteanī, — așea au stropșit peste tot locul. Ș'aū mărșu asupra țărăi leșești, la cetaatia Camenița, și așia, aflând-o făr' oaste, nici înlăuntru, nice afară, și nemic grijită, și având știre Leașii de multu cum să gătescū Turcii să le vie asupră, — deacii, legându-să și tăbărându-să pren pregiurul cetății Cameniții, 9 dzile s'au bătut, și o aū dobândit. Și ș'au pus oastia sa în cetaate, și pen pregiur zămcī și bășci, tot au fărămat. Și i-aū făcut hotar den Nistru pân în Sirițel, lângă Buceaciū. Ș'au pus oaste și în Iazlovățu, cetaate mare și oraș frumos: care hotar cuprinde mult loc, cetățī și oraș[e]. Și de la luarea Cameniții începu ț[a]ra Moldovei a să împuțina și a să pustii de mare asupreale ce avea, cu de toate de zaharale multe, ce poartă în toț ai, de bagă în Cameniță, și de schimburile oștilor ce le ducu de le bagă în Cameniță, și a Pașilor. Nu pot ajunge nice cu spusul, nice a scrie cu condeiu, cât greu și căt[ă] rōbie, și dentr'alte pag[u] be, făcîndu-s[e] săracilor pren calele lor, plângere și suspinuri. Lăsăm la giudețul Domnului și Dumnedzăului nostru de marī pedeapse și asupreale; den calele lor pustiiu-s'aū țanutul Hotinul, și Cernăuții, și țanutul Iașilor, și Dorohoiul, și Hărlăul.

De Domniia lui Petreceaico-Vodă, vltō 7181.

Într'aceia vreme, după ce au mazilit Împărăția pre Duca-Vod[ă] la Hotin, și l-au scos den Domnie, dat-au Domniia lui Stefan Petreceaico-Vodă, fiind om bun de pământu, de

boiariu de ț[a]ră; au domnit 2 ai, ș'au pribegit la Liași, dup[ă] ce au luat Împărăția cetaatea Camenița de la Leași.

De Domniia lui Dumitrașco-Vod[ă] în 2 rânduiri; leat 7 . . .

Dup[ă] ce au pribegit Petreceaico-Vod[ă] în ț[a]ra leșască, și, lăsând Scaunul său, venit-au la Domnie cu steag de la Împărăție Dumitrașco-Vod[ă] și, aședzându-[e] la Scaunul său în Iași, făcut-au multe asupreale țărăi; lacom la avuție, cumplit la toate și tuturor făcând înnalt gios; nice un lucru nu era aședzat den ceale ce grăia; și în Domniia lui, de'ntăiū, viind cu Tătari la Domnie, i-aū aședzat în ț[a]ră, de aū ernat în ț[a]ră pre câteva țanuturi și multe prădzī și robii făcut-au Tătarai în ț[a]ră, ernându pre creștini; ș'au domnit în 2 rânduiri 3 ani. Și i-au venit mazilie, și, după fapta lui, luat-au plată de la Împ[ă]răție, că s'au săvârșit la închisoare.

De Domniia lui Antonie Ruset-Vod[ă]; leat 7 . . .

Antonie Ruset-Vod[ă] venit-aū la Domnie cu steag de la Împărăție; dup[ă] ce aū mazilit Împărăția pre Dumitrașco-Vod[ă] dat-aū Domniia lui Antonie Ruset-Vod[ă] și, viind la Scaunul său la Iași, fiind om bun, aū domnit 3 ai, și i-aū venit mazilie, și aū dat Domniia Ducăi-Vod[ă].

De al treilea Domnie a Ducăi-Vod[ă]; leato 7 . . .

Domnind Duca-Vod[ă] în ț[a]ra Moldovei în al treia Domnie și Șerban-Vod[ă] în ț[a]ra muntenească în veleatul. . . . Într'aceia vreme mare războiū aū făcut Turcii cu oastia nemțască; sculatu-s'au Sultan Mehmet, Împăratul turcescu, și Cara-Mustafa-Pașa Vedzirul și Murat-Chiri, Hanul Tătarailor, cu multă mulțime de oaste turcească și tătărăscă, și Duca-Vod[ă] cu oastea sa moldovenească, și Șerban-Vod[ă] cu a sa oaste muntenească, ș'aū mârșu tot prădându și ardzând pân la Beč,

și acol[o], stândū 30 de dzile împregiurul cetățâi Beciului, cu multe meștersugurî și cu multă nevoieșă bătând cetaatea Beciului, multă vărsare de sânge s'au făcut, fiind toate oștile Turcilor lângă cetaatea Beciului tăbărâte. Într'aceia venit-au și Leopol, împăratul nemțascu, cu a sa oaste nemțască. Tras-au într' agiutorii și pre megiiășii săi, pre Ian Sobețchii, Craiul leșescu, măcar că de Turci și de Tătar[i] era mulțime, că nemic n'au putut sta împotriva oștilor nemțești, că, lovindu-s[e] Turcii cu Neamții, fost-au mare războiū și multă vărsare de sânge. Și cu agiutorul lui Dumn[e]dzău, rămas-au izbănda la Niamți, și Turcii au pierdut războiul, și toate ale sale pre loc le-au lăsat; avușia împărătească, ce era pentru cheltuiala oștilor, toată o au păgubit, și curturile, cum au fostū, cu totul le-au lăsat pre loc, și pedestrima lor, vestiții eniceari, pren meteredzurî împregiurul cetății Beciului rămas-au robî Neamților. Și multă vărsare de sânge au fostū pân la cetaatea Ostrogonul, și acolo mulți Pași și beglebei perit-au, și în Dunăre s'au înecat, întorcându-să înapoi oștile, de căț au scăpat, cu multe pag[u]be. Duca-Vod[ă], viind în ț[a]ra Moldovei, la Scaunul său, și înțelegând de Stefan Petreceaico-Vod[ă], cum au pog[o]rât în ț[a]ră cu oaste leșască și căzăcească, cu o samă de boiarî de ț[a]ră, ce era eșiți den ț[a]ră în ț[a]ra leșască, de multe greutăți și asupreale, cu îndemnarea lui Ian Sobețchi Craiul leșescu pogorăți, iar, den boiarii ce era cu Duca-Vod[ă], îl sfātuia să nu vie în ț[a]ră, făcându-să atătia amestecături. Iar Duca-Vod[ă], neascultându sfatul boiarilor săi, au venit în ț[a]ră, ș'au mărsu la sat la Domnești, care sat iaste pe Siret în gios, în Țănutul Putniî, ședzând acolo și, tãmplându-i-s[e] primejdi, mers-au asupra lui oaste leșască și căzăcească și, prindzindū de veaste, s'au bătut pân l-au dobândit. Și l-au luat de la sat de la Domnești, și l-au dus în ț[a]ra leșască, la Ian Sobețchii Craiul leșescu, și, fiind acol[o] lapază, s'au săvărșit în ț[a]ra leșească. Iar Turcilor, luindu-le Neamții Buda și alte cetății, au mai avut parte cu Niamții, căce pân' astădzi nu le iase grij[a] den oase, nice i-au mai lăsat Niamții să nu-i mai d . . . pân' într'acești ai leato 7202, ce în toț ai s'au bătut cu dinși.

Intr' acelaș an și într' aceiaș vreme, după ce s'au bătut Turcii cu Neamții la Beciu, iarna, pogorât-au den ț[a]ra leșască în ț[a]ră Stefan Petreciaico-Vodă], cu o samă] de boiari de ț[a]ră, ce era eșiț în ț[a]ra leșască, de multe asupreale; și cu oaste leșască. Pogorând cu îndemnarea Ian Sobetchi Craiul leșescu, care pusease pre un coun (*sic*) Cuninschii Hatman la Cazač la Ocraina; pogorând și Conenschii cu oastea căzăcească, și intrându în Bugeac cu oastia leșască, mârș-au și den Moldoveanî și, prădând și ardzând în Bugeac, mârș-au de au agiunsu aproape de Reanî. Într'aceia, întorcându-să Tătaraî de la oaste den țara nemțască la Bugeac, dat-au pre oastea [căzăcească și leșască și pre Moldoveanî.

[*De Domnia lui Constantin-Vodă Cantemir; leato 7193.*]

. . . . Până la al patrule an a Domniei lui Cantemir-Vodă domnind bine, ținînd prietenie cu Șerban-Vodă, care, pentru megieșia ce avea cu Moldova, cu multă nevoință au silit Șerban-Vodă de i-au scos Domnia. Iară, lipindu-se Cupăreștii pe lîngă Cantemir-Vodă și stînd la sfaturile lui, din al patrule an multe amestecături între Domnii și între țării [făcut-au Cupăreștii], și la multă cheltuală adus-au]; de care lucru pizma și zavistiia nice un lucru bunu nu aduce, fără numai pierzare de suflet și unora răsăpă de casă, cum să vădzu pre urmă. Că acei priiatini a lui Constantin Cantemir-Vodă], Cupăreștii, adusă pre Cantemir-Vodă] pân la atăta, de nu i să vre hi prilejit moarte în Domnie, pren temnițele Turcilor ar hi putredit, iar în urmă ficiorii nu pot scăpa de acealea, pentru priiatini săi Cupăreștii. În Domnia lui mare prădă și stricăciuni să făcea țării cu îndemnăturile unora de ai noștri de ț[a]ră, ce era eșiț în ț[a]ra leșască. Și Ian Sobetchi, craiul leșescu, cu toată putearea sa, în 2 rânduri a venit în ț[a]ră: odată au pogorât pe apa Prutului . . . n . . . Fălciî, cu mare pagu]bă . . . răi s'au întorsu înapoi . . . nit cu mare puteare de oaste ș'au lătu cetaatia Neamțului și Soroca cetaatea, și țanutul Cernăuților Leașii îl țan, ș'au așezat oastea sa în târgu în Suceava, la

capiştea armenească, despre Arenî, şi în cetaat[ea] Neamţului pus-au oastea lor, aşijderea şi [în] Soroca pus-au oaste căzăcească. Cantemir-Vod[ă] fost-au om cinsteşî la cuvinte şi cunoscător la giudeaţe, făcând dreptaate tuturor, numai, ţară fiindu puţină şi stricată de nepriiatiniî Împărăţii, fost-au greu şi ţărăi, iar cărmuitoriū şi purtătoriū de grije fost-au ţărăi peste toată vremea; ş'au domnit 8 anî, şi s'au săvârşitu în Domnie; şi cu cinste l-au îngropat la besea...ul Stăii Necolaî în Iaşi... la Domnie fiu-său Antiohie¹....

(Bibl. Ac. Rom., n° 169.)

Note. I. Asupra bănăriei lui Istrati Dabija se află lămuriri în documentul următor, al cărui original a fost dăruit Academiei Romîne acurî în urmă de d. D). A. Sturdza :

Adecă eū Ghiorghi Zlătariul, tatăl lui Enachi Zlătariul, şi noî chiziaşii lui Enachi, anume David starostia de neguţători, şi Tudori Căminariul şi Dumitraşco Braşovanul şi alţi negustori, vr'o trei-dzeci de oameni, scriem şi mărturisim cu cest zapis al nostru cum aū fost Enachi Zlătariul bănar, şi aū cădzut la mare vini Domniascî la Măria Sa Ion Evstratic Dabij[a] Voevoda; pusu-l-aū la închisoare în temniţi, şi era să dia Măriei Sale lui Vodî 1000 de taleri. Decî noi, cu toîi, am mărşu de l-am luat în chizăşie din temniţi, ca să-s vă[n]dză ce are, să plătiască banii Domneşti. Şi aşia n'aū făcut, ce s'aū sculat şi aū fugit la Raşcov în ţara căzăcească, şi ni-aū lăsat pre noi pre toî chiziaşii la nevoe mare despre Măria Sa Vodî. Noi într' alt chip n'am avut cum face, ce am luat haine şi arginturi şi vii de a lui Enachi, ce am găsit, de li-am vândut şi am dat banii Domneşti: vândut-am doo falci de vie la Şorogari părintelui Macarie ce-aū fost egumen la Golăe, drept şiapte-dzăci de lei, bani de argint; care vie iaste între viia lui Şaidir Logofătul şi a lui Panî Caciaune starostia. Şi s'aū sculat Sv[i]nţia Sa şi aū dat deplin aceşti bani întrî mănule noastre, de i-am dat la Domnie. De acurî acea vie ca să fie Sv[i]nţiei Saale părintelui Macarie diriaptă ocnî şi cumpărituri lu viaci, iară alt nime dintru săminşile lui Ghiorghi sau a lui Enachi triaabî să nu mai aibă a întoarce vândzarie noastră, căci pre noi ni-aū lăsat la mare urgie Domniaască pentru vina lui şi aū fugit. Şi pentru credinşa, cu toîi am iscălit ca să-s ştie, şi ni-am pus şi peceşile. Şi eū Strătulat Diacul am scris.

Iaş, leat 7176, мѣсам Ноев. 15 дни.

Ἰωακὴμ ἱερομόναχος καὶ πολυητής.

Az Gavril Clucer martor iscal.

Γεώργιος (?) πολίτισα τα ἄμπελι.

Az Gavriilū Bărlădian biv Armaş.

Tudorii biv Cămănar.

II. Despre Dămian se află lămuriri și în documentul ce urmează (Bibl. Ac. Rom., doc. LXXII/88). Io Duca Voevod БЖ. МА. ГПРК ЯЕМАН МОВАДАРСКИ dat-am cartia Domniei Miale slugii noastre lui Vasilie Dămian Vătavul să hie tare și putiarnic cu cartia Domniei Miale a opri și a ținia a patra parte de sat de Lămășianî, ce sânt la ținutul Suciavei din tot hotarul, cu tot venitul ce vor hi pre acea a patra parte de sat. Caria moșie aceasta o aũ fost cumpărat Ștefan Braescul Comisul de la Ivașco ficiorul Ceașului, nepotul Banului Ghiarghe Bălianul, și de la giupăniasa lui Safta, fata Nacului Murguleț și a Mariei fiatei lui Cărstian Logofătul, pentru căci, fiind de ținere Vasilie Vătavul pre Ilinca sora Saftei, iarăș fată Nacului Murguleț, aũ eșit la Divan dinpreună cu Ștefan Brăescul Comisul, și Domniia Mia, împreună cu tot Svatul nostru, am giudecat după obiceiul ț[ă]răi să întoarcă Vasilie banii lui Ștefan Brăescul și să-ș ții moșia, pent' aciaia ca să aibă a opri cu tot venitul, precum scrie mai sus. Și nime să nu cuteadze a ținia saũ a opri peste cartia Domniei Miale. Тоѣ ПИСМЕА.

† са аз гспдань велѣа.

✠ Iaș, leat 7188, Iun. 8.

Miron Vel Log.

[Pecete roșe.]

IV.

CONTINUAREA MEMORIILOR LUÎ RADU POPESCU ȘI ÎNTREGIREA LOR DE UN ANONIM.

... Și această întâmplare fiind, iar n'au venit Ștefan Voevod și cu ai lor la cunoștință ca să-ș vază păcatu ce au făcut, pentru care Dumnezeu și ciudă mare au făcut de s'au îndrăcit Doamna Sa—, și să fie căzut la pocăianie, ci au zis că o au fermecat călugărițile de acolò, împreună cu o călugăriță anume Olimbiada, ce era mătuș[ă] Doamniî Păuni, sor cu mumă-sa. Și le-au pus la mare pedeapsă pe toate, și pe unile din mueri de acelea le-au și spânzurat, iar pe mătușă-sa Olimbiada o au trimis la Bațcov la mănăstire, și o au zidit într'o chilie, lăsându-i numai o ferestruie de-î da acolò pită și apă; această pocăință ei, pentru păcatele lor.

Și nu s'au îndestulat Ștefan Voevod de moartea lui Costandin Voevod și a feciorilor lui, ci încă, fiind Doamna și ginerii lui Costandin-Vod[ă] și alți oameni ai lui scăpaț, pre carele vrea Turcii să-î sloboază să vie în țară, iar el s'au sfătuit cu tată-său și cu sfetnic[i] lor, că nu să cade să vie în țară, ci să-î facă surgun. Și au făcut meșteșug cu Imbrihor ul, și i-au înșălat de au dat bani 80 de pu ngi, zicându-le că zic Turcii că, de vor da acești bani, îi vor slobozi, și ei în nădejdea aceia au trimis prin casile lor aicia în țară, de au făcut cum au putut de au dat acei bani, și despre altă parte scriia la Imbrihor ca să să nevoiască să-î facă surgun la Chiutaiu la Anadol; și au fostu cu baniî daț și surghiuniț.

Într'aceste vremi craiul sfețesc, carele au trecut prin

Țara-Rumânească cu oastea ce avea lângă dănsul și s'au dus la țara lui la Sfeștia; carele, fiind scăpat din războiu ce au avut cu Muscali la Poltava în țara căzăcească, și, viind la Turci, și șazănd câtăva vreme în țara turcească, la Bender, dupe aceia la Dimotiha, iar cu voia Turcilor s'au slobozit și s'au dus la țara lui. Carele multă cheltuială au făcut țării cu merticile ce i să da; măcar că Turcii au ținut cheltuială în seamă la harač[iu], iar Ștefan Voevod n'au vrut să plătească nimului de cele ce s'au luat de s'au dat Sfeșilor, precum au fost și căcat ce s'au dat la Împărăție și cu altele carele le-au luat cu jafuri, și Împărăția le-au ținut în seamă la haraci. Iar Ștefan Voevod n'au dat nici un ban nimului, ci au rămas toț cu lăcrămile pre obrazu, și altu n'avea ce face, făr de numai aceia ce au obiceiu neputincioș i], de blestemă; și e încă blestema.

Dupe aceasta Turcii brăileni având și pizmă asupra țării pentru Toma Spătarul Cantacozino, că venise acolo cu Muscali, de făcuse mare pradă, au scornit și ei gălceavă pentru hotarale ce hotărăsc cu Țara-Rumânească și întra cu hotaru în țară, de lua pământ multu; și din toate hotarale, din toate satele după margine, până aproape de oraș Flocii, pusese subaș de lua vamă ei din bălți. De cî Ștefan Voevod au trimis la Poartă de au adus un agă al Vizirului cu un ferman de poruncă, ca să ție hotarale dupre cum s'au ținut mai nainte, să nu treacă mai mult, și de aici au rânduit boierii pe Neagoe Stolnic Topliceanu și pe Drăghiș Medelnicer Strămbeanul și la Radu Vornic Popescu, de s'au dus, iarna, la Brăila și strângându-să la cadiiu Brăileni și cu boieri, au avut multă gălceavă, însă în cea după urmă au biruit boerii țării cu dreptatea ce au avut, și au luat hogetu del[a] cadiiu, scriindu-să hotarele cele vechi, ca să fie iar pe acolo, și carte au scris de au gonit și pe subaș duprin sate.

Intru aceste vremi a Domniei lui Ștefan Voevod, vara, au făcut gătire mare Turcii de oaste asupra țării Moreșia, care o ținea Venețiani, de căț-va ani luând-o ei del a Turci, și, strangându-să oaste multă, singur Vizir Ali-Pașa s'au dus cu oștile și, mergând în 40 de zile, toată țara o au luat.

Unile cetăți mai numite și țări având înăuntru Franței, au stătut împotriva, ci, cu năvala ce da, în trei-patru zile lua pe fieș[te care de aceia. Iar cele mai multe sate, cetăț s'au închinat; și cu mare izbândă s'au întorsu Viziru înapoi. Pre carele cu cinste l-au priimit Împăratu, cum n'au priimit altă dată Împăratu pe altu Vizir. Și Venețieni au rămas rușinat, într'atâta vorbe ce au zis, că au atâta și atâta galioane, corăbii și altele pline de oști și cavaleri de Malta, și, când au fost pe urmă nici cum nu s'au iubit obrazul ca să dea ajutor ticăloșilor Greci, de la care într'atâtea ani luase mare sumă de bani, ci i-au lăsat fără de ajutor, de s'au robit mulțime de creștin[i] pravoslavnič.

Dupe ce acestea s'au făcut, și viind Ali-Paş[a] Vizir și, fiind Caimacan Rachel Imbrihor, care pusese Domnu pe Ștefan Voevod, nu știm din ce pricină au grăit Vizir ul] Împăratului, și l-au făcut pe acest Caimacan Pașă la Benderu, trimițându-l cu olac să să ducă. Care nu multă vreme au fost Pașă acolo, ci l-au trimis Vizir[ul] om al lui de l-au omorât și i-au adus capul la Poartă. Pentru care auzind Ștefan Voevod, mare întristăciune au avut, căc acest Caimacam îl făcuse Domnu și el l-au ținut în Domnie cât au fost. Iar, după ce au perit nădejdea lui, să temea tare de mazălie.

Ca de acest fel de slăbiciuni ale Domnului Ștefan Voevod cunoscând Mihaiu Spatar, unchi-său, și fiind neodihnit om și amestecătoriu de Domni, au început a umbla cu scrisori la cuscră-său Mihaiu Voevod, prin mijloc gineri-său] Dumitrașco] Hatman, care era frate lui Mihaiu Voevod, îndemnându-l ca să nevoiască în tot chipul să făgăduiască în tot chipul Turcilor bani ca să-i dea Domniia Țării-Rumânești. Și au și umblat destul, dar, unde nu va Dumnezeu, oameni încă nu pot, — că nu s'au întâmplat așa, cum au vrut Mihaiu Spătar, ci într'alt chipu.

Că, vrându Împărăția să meargă cu oști către Beligrad și știind că Ștefan Voevod nu este dreptu Împărății, să fie spre aceste părți de loc, deci, când au fost leat 7224, Ghen' 9, au venit un Turcu trimis de la] Împărăție, anume Isuf-Ag[ă], cu ferman de mazălie și cu veste

cum că au pus Domnu pe Nicolae Voevod, care era Domn u] al Moldov[a], cu a doa Domnie, și lui Ștefan Voevod, i-au dat vreme în 5 zile de s'au gătit, și l-au ridicat cu Doamna sa, cu coconii, de i-au dus la Țarigrad, și au mersu și tată-său împreună cu dănsul.

Iar Mihaiu Spatar, fiind la satu lui la Comle], înțelegând cum că vine Nicolae Voevod Domnu, și [nu] cuscră-său Mihaiu Voevod, (nu) au fugit să treacă la Nemți, iar plăiași l-au prinsu și l-au întorsu îndărăt. Deci peste câte-va zile au venit și cărțile de l a] Nicolae Voevod la boeri scriind tutulor să să bucure, și scriia Spătar Mihaiu să fie Caimacan până va veni și Măriia Sa. Deci o seamă de boeri și slujitori și cu alte gătiri au eșit înaintea Mării Sale la Focșani, și s'au împreunat, și cu cinste i-au priimit, și au venit cu toț până la Buc[u]rești.

Deč la București iarăș mai cu mare cinste au eșit ceilalți boeri, și cu toată slujitorimea, și au intrat în Scaun cu mare pompă, mutându-să de l[a] Domnie iar la Domnie, priimind și Măriia Sa pe toț cu drag[o]ste. Iar a lui Ștefan Voevod Domnie au fost un an și noo luni, l 7224.

Domnia lui Neculae Voevod cea d'întîi.

Și, rămăind Nicolae Voevod Domnu Țării-Rumânești, s'au temut de Ștefan Voevod că nu-l va lăsa să domnească cu pace, ci au făcut pără mare la Viziru și la Împărăție, și au dat 1000 de pungă de bani Vizirului, de au tăiat ca pul lui Ștefan Voevod, și al tătăne-său lui Costandin Stolnic. Și pe ceilalți boeri ai lui Ștefan Voevod, pe Mihaiu Spătar, unchi-său, și pe Radu Dudesc[u], Vel Log., i-au pus la opreală, apoi i-au trimis la Odriiu la Împărăție, de i-au tăiat și pe dănsii. Și aici au adus Turci de le-au luat tot ce au avut, făcându-lu (*sic*) mezat, de le-au făcut tot bani (*sic*). Și pe alți boeri i-au ținut la opreală, și le-au luat avuția.

Iar, când au fost la luna lui Avgust, într'o Vineri, lui Neculae-Vodă] i-au dat o spaimă, cum că îl împresoară

Nemții, și îndată au purces în murgul seriî, și i s'au făcut zio în Giurgiul, și au șazut acolo câte-va zile. Apoi iar au venit cu Grecii lui la Buc[u]rești și, ișindu-i boeri cei de țară înainte, la Fântăna Rad[u]lui Voevod, iar el ca o heară sălbatică îndată au tăiat pe Pătrașc[o] Vel-Dvor[ni]c Breazuianul, acoloa în drum, și iar au început a pune boeri la opreală. Iar feciori Dudescului și cu alții au scăpat în țara ungurească, cu mumă-sa, Mariia Dudesca, fata lui Costan din Stol[ni]c.

Iar, când au fost la Noem: 14, într'o zi Miercur[i], din sus de dimineață, au sosit Barbul Sărdar, fecior Cornii Banul, și cu alți boeri de țară, cu multe catane, și au prinsu pe Nicolae Voevod, și l-au dus în țara ungurească, și au tăiat toți Turcii căți au găsit în Buc[u]rești. Apoi, peste vre-o săptămână, iar au venit un Domnu mare sârbu, și cu multe catane, și cu Nemți, în Buc[u]rești, de au șazut trei zile, până ș'au luat boeri tot ce au avut și s'au dus boeri în țara ungurească. Iar catanile și Nemții, luînd toate tunurile din Buc[u]rești, s'au dus la munte, de au făcut cetate la mănăstire la Mărgineni și la Câmpul lung, și au prădat Bucureștii foarte rău și țara, neavând cine să-i folosească.

Numai, fiind aici în Buc[u]rești preasfințitul Patriiarhu al Alixandrii, Sfinții Sale, făcându-i-să milă de țară, au trimis cărți la Pașa de la Giurgiul, cum că țara piere, și nu este nimic vinovată. Pașa încă au trimis la Împărăție de au facut Domnu pe Ion Voevod, fratele lui Nec[u]lae Voevod, la leat 7225.

Domniia lui Ion Voevod.

Și au venit cu Ion Voevod un Așchiiș-Pașa cu zece miî de Turci călarime, și cu Arnauș mulți și Tătari, și au șazut în Buc[u]rești o săptămână, de au luat tot ce au găsit, prădând și jăfuind, și s'au dus înapoi Turcii la Giurgiul. Tătarii încă s'au dus la țara lor, luînd multă sumă de suflete de creștinî. Iar Măriia Sa Ion Voevod, înțelegând de aceasta, s'au milostivit spre bieți creștinî cei robiți, de le-au eșit înainte la pod de piatră,

ducând darur[î] scumpe și rugându-să la cel mai mare, au scos mulțime multă de robi, tot felul de vârstă: bărbat, femeie, copii, — Dumnezeu să-l pomenească întru Împărăția Cerului. Apoi să venim iar la cuvântul cel după[ă] urmă.

Ducându-să Tătari la țara lor cu robi, iar Ioan Voevod au rămas în Buc[u]rești cu o seamă de Turci și Arnăuț, și au început a face pace cu Pivodă și cu ghinăralii Nemților. Și au scos vâcărîtu de vită câte doi orți, și nu au băgat seama legătura ce făcuse Ștefan Voevod cu toț archierei, și au mai scos și hărțile de nume de om, care aceasta n'au fost de când pământu.

Apoi au trimis la Poart[ă] 12 boeri: pe Mateiū Fălcoianu Vel Vist., și pe Pană Vel Ban, fratele Doamniî lui Costandin Voevod, și cu alte. Și Împăratu, dacă i-au văzut, foarte i-au părut bine, și pe toț i-au îmbrăcat cu caftane, și au trimis și lui Ion Voevod caftan și ferman. Și au intrat Turcul cel cu caftan în Buc[u]rești la Mart, leat 7225.

[Scris de Ioniță Log. Șoimescu, Logofătul lui Scărlat Dragănescu, biv Vel Stolnic, ispravnic de Mușcel, la 1792, Oct. 4.]

(Ms. 441 din Bibl. Ac. Rom., fol. 350 și urm.)

Notă. În legatură cu povestirea Popescului sînt documentele ce urmează:

I.

«Glorie Postelnicul Băleanul» dă scrisoare lui «Ianache Văcărescul Vel Agă», «precum să-s știe că, dănd dumnealui varul Răducanul Postelnicul Dudescul surori dumnealui, vară-mea Maricăi, niște moșăe zestre la Flocoș, pe Pasarea, unde, avand șă dumnealui Ianache Văcărescul Vel Agă moșăe den preună, îi vinde o moșie pentru schimb. — 17 Novembre 1698. — Marturi: un Golescu și Toma Cantacuzino, biv vtori L gofăt¹.

II.

† La leatul 7226. Dat-am la Măria Sa Domna Maria a raposatului Dumnealui Costandin Băl[ă]ceanul niște lăzi să mi le fie: + 1 lada zugrăvită, + 1 lada albă, + 1 lediță mai veache, iar zugravit, + 1 scutulcă cu clondire și cu

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XLV 115.

toc dă peale, † 1 șcatulcă legată cu fer și iar cu toc de peale, 2 arare. † Aceastea tote le-au fost pus Măriia Sa Domna Mariia într'o boltă a Mării Sale lui bezdadaea și acum, viindu eū aicea, mi le-am luat de la bolta Mării Sale. Iulie 2 A., A. 7236¹.

Barbul Bălăceanu.

III.

† Scrisoare mea la măn[a] Mării Sali Domniū Marii a r[ă]pusatului Șărban-Vod[ă], cum să-s știie, că me-aū dat Măriia S[a] 4 sepeate cu haine, ca-s le aibū de grij[ă] și-s stea la mine; și, cândū im va trimite Măriia Sa Doamnă aceast[ă] scrisoare a mea, atunce sa aibū a-ī darea și eū aceaste 4 sepeate, în mână omului Mării Sale, și pentru adevărat[ă] credin[ă] am iscălit mai jos, ca-s să crează. Mart 8 A., A^T 7197².

† *Părvan Căm[ă]rașul³.*

IV.

† Mariia răposatului Costandin Bălăceanul, ce aū fost Vel Agă. Scrisoarea mia să fie de bună credin[ă] la cinstită mână Mării Sale mamei, precum să știe că m'am rugat Mării Sale de mie-aū făcut bine de mie-aū dat bani tal. 200, de acum până în doa săptăm[ă]nūi, să am a darea Mării Sale, toți deplin și cu mulțimită; și pentru mai adeverită credin[ă] am întărit mai jos și cu peciatea mia, să să crează. Și am scris eu, Ion, și mărturisescu. Mai 19 A., A. 7218.

Mariia.

(Pecete neagră ovală, cu arme³.)

V.

[Ștefan Cantacuzino dă un act solemn] Mării Sale Doamnei Mariei ce aū fostu a luminatului răposatului unchiului Domniū Meale Ion Șărban Cantacuzino Voevod, ca să aibă a ținea și a stăpăni tot satul Betejaniū ot sud Romanași . . ., pentru că aū fostu al Mării Sale de la părinți ei, iar Costandin Voda Brâncoveanul, precum multe temeince moșii și scaune boierești ale multor boiari și pamanteani de țeară, au lăcomitu a le rădica și a le lua, ca să-ș înmulțescă și să-ș adaogă veniturile casei, fost-aū luat și acestu satu Betejaniū al Mării Sale Doamnei Mariei. de l-au stăpănit în silă și făr' de nicl' o dreptate. Deci acum, întâmplându-să mazilie lu Costandin-Vodă și miluindu-ne Dumnezeu pă noi cu stăpăniria Domniūi aceștii țări, Domniia Mea n'am lasat

¹ Bibl. Acad. Rom., doc. XII 161.

² Bibl. Ac. Rom., doc. XLV/72.

³ Bibl. Ac. Rom., doc. XII 235.

ca să aibă Măria Sa Doamna Maria această mare străbătate și să fie înstrîinată de moșia ce o are de la părinții Mării Sale¹...

VI.

† Scrisoarea mea la mână dumnealui vărului Răducanul Dudescul, cum sa-s știe că, rămăind dumneaei mamiî Neacșăi Dudeascăi, niște zestre nedate de la moșu-meu, m'am tocmit cu dumnealor de aũ mai lăsat din zestre șã am lăsat și eũ niște bani, tal. 140, care ceream dentr'o rãnduial[ã] ce am de la Duca-Vod[ã] la dumnealui tata Radul Dudescul. Șã ne am împăcat șã ue-am așãzat ca să le dau dumnealor tal. 100, însă m'am rugat sa fie îngãduial[ã] pãn la Sfeti Dimitrie, să l[i] dau dumnealor bani fãr nič[1] un cuvãnt; șã am iscãlit ca să-s creazã. Iun. 1 A., AT 7204

Gligorie Băleanul Post.

[V^o :] Zapisul Băleanului celui bătrãn².

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XII/177. În acest document al său, Ștefan Cantacuzino hotãrește în favoarea Doamnei la 28 April 1714, puțin timp, *puține zile*, dupã suirea lui pe tron decî.

² Bibl. Ac. Rom., XLV/100.

V.

CUM ÎMBLA VELETURILE LA O SAMĂ DE ÎNTĂMPLĂRI.

Căndu au perit soarele de de mult era let 7207.

Căndu au venit Moscali cei de de mult cu Petru Împărat, era velet 7219.

Căndu au venit Nemții la Mihaï Racoviță Vod, era velet 7225.

Cănd cutremurul cel mare di-aŭ căzut Goliia, era velet 7246, Iun. 15.

Cănd a vinit al doile rând Moscalii, au întrat în Iaș, Avgust 20, velet 7247.

Și au eșit la Oct. 14, velet 7248¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XXIV/133.

VI.

GENEALOGIA LUI VASILE LUPU.

Izvod de niamul lui Vasilie-Vodă, cine au fostu să-s știe anume :

† Gavril Hatmanul, frate lui Vasile-Voda, ș'au avut 2 ficiori: Ștefan și Răducanul, holtei, și i-au otrăvit Ștefan-Vodă Gheorghii, care au scos pe Vasile-Vodă; ș'a pe un frate a moșă mè Arhondi Mironesi, Stamate, ce-au fost Postelnic-Mare, holtei, în urma Iorgăi Postelnic, iar l-au otrăvit Ștefan-Vodă.

† Gheorghi Hatmanul, iar frate lui Vasile-Vodă, ce-au murit în țara unguriasca la robie, de Ștefan-Vodă, la Oradie-Mare închisore (*sic*); ș'au avut 2 fete: Ilenca, după Ursachi Vist. cel bătrân, ș'au murit, și ficiori n'au avut cu Ursache Vist.; o fată au fost după Alexandru Begzadè, ficiorul lui Antonie-Vodă Ruset; anume Anița, ș'au avut Anița o fată, Zoița, cu Alexandru begzadè, ficior maî mare lui Antonie Vodă, în Țarigrad.

† Marga și Măricuța, iar surori lui Vasile-Voda și lui Gavril și Gheorghii, ș'au murit amândoo în Țarigradu.

† Vasilie-Vodă, încă den boerie au avut Domnă pe Tudosca, fată lui Bucioc Vornicul, și altă fată a lui Bucioc aș țănut-o Iordache Cantacuzino Vistier cel bătrân, cumnat lui Vasile-Vodă, ce să trag din Buciucești dumnealor Cantacuzineștii de pe moșe.

† Vasile-Vodă au avut pe Ion begzadè, holtei, ș'au murit în Țarigradu, și pe Domna Marie, au fostu după Ragivil în țara leșască, ș'acolo au murit, — ficiori n'au avut —, șă pe

Domna Roxanda, fată lui Vasile-Vodă, ce-a fost după Timuș Căzacu, ficiorul lui Hmil, ș'au perit la Suceavă; șă Domna Roxanda a perit de tâlharî la Cetate Niamțului, șă ficiorî n'au făcut.

† Iorga Postelnic și Știuca jăcniceriul șă cu Vasile-Vodă șă cu frații lui șă cu surorile lui, ș'au fost toț veri primari. Iorga Postelnic a ținut fata lui Trufandă Visternicul, den țara munteniască șă, murindu Iorga Postelnic, ficiorî n'au avut, șă giupănesăi lui i-au făcut parte den banî și odoră, șă s'au dus în țara munteniască la niamul ei. Iar moșăi în Moldova nu i-au făcut parte, că moșăile tote a rămas la surorile Iorgăi Postelnic, Cherața, Zanfira șă Alexandra, șă la alți nepoți a Iorgăi Postelnic. Iar moșă-mè Arhonda Mironiasa a fostu nepotă de vară primare lui Vasile-Vodă, șă cu frații lui șă cu surorile lui; șă Iorgăi Postelnic cu surorile lui, șă Știucăi Jăcniceriul, iar nepotă de vară primare moșă-mè Arhonda Mironiasă.

† Știuca jăcnicerul a avut un ficior Enache, ș'au murit holtei. Moșă-mè a avut un ficior Andronachi, ce-a fostu Postelnic al doile la Ghica-Vodă cel bătrân, s'au murit holtei, șă o fată Safta, ce-a fost după Sava, ce-a fostu neguțtoriu șă Vămăș-Mare, ș'au murit; șă ficiorî n'au avut. Ș'au avut iar o fată, pe maică-mè Marie, ce au fostu după tată-mieu Ionașco Ghindă, Cluceriul. Să-s știe șă aceasta, c'au avut moșă-mè Arhonda și alt frate, pe Neculce Vistiernic, tatul dumsale Vornicul Ion, însă frate dintru tată, iar nu șă de o mamă; care să trag tote moșăile dispre mama moșă-mè, vară primare Iorgăi Postelnic; unchiu-mieu Neculce nu încape la moșăi, — făr de niamul ce să va trage di pe Vasile-Vodă și di pe Iorga Postelnic; așea am audzăt șă știu den gura moșă-mè Arhondii și a maică-mè Marii, șă țin minte. Care să dovidescu șă cu scrisorile.

13 Ștefan Ghindă biv Postelnic.

† Au mai avut Vasile-Vodă un ficior, pe Ștefan-Vodă, cu Domna Catrina Chercheza; care a fost și Domnu în Mol-

dova; ș'aū murit holtei aproape de Tighine, mergādu la Azac. Care sīnt toț ینگropaț la Trei Sfetitele¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. 26/V. Iată cîteva observații asupra persoanelor pomenite în această genealogie. Un document din 1654 menționează pe Andreiaș biv Vel Medelnicer, ginerele lui Gavril Hatmanul; *Uricariul*, XXIII, pp. 241—7. Gheorghe Hatmanul are pe Maricuța, care se mărită cu Necula Vameșul (Urechia, *Biserica din Cetatea Neamț*, in *An. Ac. Rom.*, XI, secț. ist., p. 148). În sfirșit, la 20 April 1678, un document emanat de la Nicolae Racovița Vel Logofāt și Miron Costin biv Vel Logofāt, și dat lui Ioan Racovița, Mare-Spătar, se ocupă de moșia Grecii, dată lui Vasile-Vodă, la nuntă, de Gașpar Gratiani, cedată apoi de Domn cumnatului său Dumitrașco Iarali, Clucer-Mare, soțul Margăi, sora sa. După moartea Margăi, ni spune documentul, satul ajunse în stăpînirea unei nepoate, Anița, fata lui Gheorghe Hatmanul, care se mărită eu Alexandru, fiul lui Antonie-Vodă Ruset; Bibl. Ac. Rom., doc. LXIX 134. Pentru satul Grecii, mai vezi un alt act, din 23 Mart 1671, în Urechia, *Miron Costin, Opere complete*, I, p. 748.

VII.

EXTRASE DIN LETOPISĂȚUL PRESCURTAT DIN 1721-4.

A.

Cinstite și iubite cetitoriule. Întru acestu litopisăț, carile îl am de pe litopisățul răposatului Nicolaï Co(n)st(and)in biv Vel Logofăt, cetind și pri acela și pri acesta, în multe locuri vei afla voroava și însemnările într' alt chip, mai ales la numărul anilor. Întîi, la aciala, la predoslovii, scrie că marile Moisiï aũ scris letopisățul lumii cel de la Zidire Lumii după 2400 de ani; iar eu am aflat că după 4024 de ani s'aũ scris acel letopisăț, adi[că] Carte Facirii; de care însuș dragoste ta, puind ostinelii, vei afla adevărul. Socotești dar, iubitoriule, că acestue îi umblă veletul 7240 de la Zidire Lumii, iar de la Întrupare Domnului Nostru Iisus Hristos 1732 au purces; și de la Moisë până la Hristos au fostu 1385. Socotind cei 7240 ani, 1485 de la Moisë pân la Hristos, și de la Hristos 1732 până într' acestu anu de acum, iată dar că rămân de la Zidire Lumii pân la Moisë 4024 de ani. Așăjdire și într'alte locuri multe alunicături vei afla, carile nu s'or potrivi cu acesta; nu defăimez, numai în minte îți aduc ca, cetind într' amândoi, să nu ne dai pre noi defăimării. Așăjdire, cunoscând și a noastre

greșale, mai ales din condei, rugăm să laș ertării, că nu înger, ce *ruca brina*, adică mână de țarnă, — aș ostinit : ce-tești dar cu bună sănătate și priimești cu dragoste a noastră ostinială ¹.

¹ După ms. 123 al Bibl. Ac. Rom., fol. 3 V^o.—Nu putem atribui compilația lui Neculce însuși, de și anul cînd a fost scrisă această observație e tocmai acela cînd își scria cronică, pentru mai multe motive: Neculce nu vorbește în Precuvîntarea sa de redactarea unui corp propriu de cronici, ci de continuarea ultimului corp costinesc ; avem un manuscris datat prin anul de la Hristos, prin Domnul de pe tron și episcopul ce păstoriă la Roman, ms. cuprinzînd compilația și totuși anterior lui 1732; stilul adaoselor, cu adresele repetate către cetitor și citația slavonă din Scriptură nu e al lui Neculce. Totuși, menționînd în *Cuvinte* anecdota calului lui Barnowski, care *se află* în Miron Costin, ca neexistînd acolo — «numai letopiseșul de aceasta nu scrie nimic, iară oamenii așa vorbesc, că aș apucat unii dintru alții», ar resulta că el a avut letopiseșul lui N. Costin în această formă prescurtată. Pentru această compilație, v. *Ist. lit. romîne*, I, p. 269 și urm. ; II, pp. 107-8. Locul, cu data de 1724. și în în *Uricariul*, XXIV, pp. 352-3.

B.

Undea iaste și până astăzi acea sf[î]ntă bisearică. De multe răscoale ce s'aũ tãmplat acestuĩ pãmînt, pentru a noastre cumplite pãcate, aũ fost sosit pãnã de a sã rãsipirea; și, vãzîndu-o acel de mai sus pomenit chir Calistru, episcopul Rãdãușilor, fiind indemnat dintru a Sfintuluĩ Duhũ puterea, dinpreunã cu dumnealuĩ Dimitrie Macriĩ, biv Vel Ban, staroste de Cernãuș, socotind cã iaste de obște a țãrãĩ, precum mai sus s'aũ scris cã sãnt dãruiș baniĩ de Sultan Murat Tãutuluĩ Logofãtuluĩ, cariĩ baniĩ aũ fost a țãrãĩ noastre, n'au lãsat-o la rãsipã, ce de a sa bunã voia, ãmpreunã cu toatã cheltuiala, aũ acoperit-o și, pre undea au fost și rãsipitã, o aũ dres și o aũ tocmit, ãn zilele prẽ-luminatuluĩ Domnu Ion Mihail Racovișã Voevoda, ãn aniĩ de la Adam 7229, luna Mai 12 zile. Care vrãnd sã adeverești, iubite cetitoriule, citeaște pre pãretele pre zidiul biseariciĩ, cã viĩ afla scris cã bisearica s'au zidit ãn aniĩ 7007, ãn zilele luĩ Stefan-Vodã cel Bun, cu cinci ani mai ãnnainte de Domniia luĩ Bogdan-Vodã. Care vederea aratã adevãrul ¹.

¹ Dupã ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 73 V^o-4.

C.

Și s'au agiunsu și cu Bator Jicmont, craiul ungurescu, și cu Rodolfu, Împăratul nemțascu, și s'au rădicat cu oști ungurești și cu Munteanii și cu Moldoveanii Mihaï-Vodă, și s'au făcut în Țara-Munteniască și în Moldova mare sunet de arme. Că Aron-Vodă, fiind într'un cuvânt cu Bator Jicmont și cu Mihaï-Vodă, să vădisă și la Împărăție umbletele lor. Au întâles Aron-Vodă, cum au mârșu poroncă la Hanul să margă cu oaste să prade țara Moldovii și Țara-Munteniască, și să le supuia iar supt ascultarea Împărăției Turcului, și îndată au trimis Aron-Vodă la Bator Jicmont, craiul ungurescu, și la Mihaï-Vodă, Domnul muntenescu, de i-au trimis oști întru agiutoriū, și au bătut pre Tătaru. Însă Hanul cu Tătarăi au fost viind cu dobândă din țara unguuriască. Cariī maī dennainte vreame întrasă preste munții leșești în țara unguuriască. Și li-au luat Aron-Vodă toată dobânda ce luasă dela Ungurī.

Iară Bator Jicmont să ținea stăpân țărăi Moldovii, cum și Țărăi-Muntenești. Iară, aceaste lucrându, iată Stefan Răzvan, Hatmanul lui Aron-Vodă, au scris pre taină la Bator Jicmont, craiul Ardealului, precum Aron-Vodă să cearcă pre taină la Țurci să-ș tocască lucrul despre dânșii. Și îndată Bator Jicmont au trimis oșteanī aleași de au luat pre Aron-Vodă și l-au dus, cu totul ce au avut, în țara unguuriască, legat; și l-au închis în cetatea în Alvinciu. Și acolo l-au ținut pedepsit până au murit. Iar în locul lui au pus pre Stefan Răzvan, Hatmanul, Bator Jicmont de la sine¹.

¹ După ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 107 V^o-8.

VIII.

LOCURI PUȚIN CUNOSCUTE DIN CRONICA LUȚ NECULCE.

A.

Iară pentru Aron-Vodă așa să povestește din om în om cum, fiind el de niamul lui Moldovan, de aici din Moldova, și slujind la un Mitropolit anumea Nicanor, fiindu-i nepot Mitropolitului, și acel Mitropolit fiind ctitor la mănăstirea Agapiia cea veache din Dial, și mergea de multe ori Mitropolit acolo la mănăstirea de și ședea, fiind ctitor. Iar, fiind cu dănsul Aron-Vodă, de multe ori eșia fără știrea unchiu-său Mitropolitului afară la o mănăstioară de călugărițe, afară din munte, ce era pre moșia mănăstirii, ce să chiamă Hilioara; acolo eșia la primblare. Și așa, eșind Aron-Vodă într'un rând la primblarea la Hilioara, și întorcându-se la mănăstirea, numai ce s'aũ tălnit cu unchiu-său Mitropolitul, mergând și Mitropolitul de la mănăstirea la moșiile mănăstirii. Și, tălnindu-s[e] la un locu, undea iaste drumul tăiat în piatră cu ciocanul, și văzând Aron-Vodă pre unchiu-său Mitropolitul Nicanor, de frică aũ fugit drept la dial pre după o stâncă mare de piatră. Și, după ce aũ fugit, nu s'au mai întorsu la unchiu-său Mitropolitul, ce s'aũ dus în țara unguriască, și din țara unguriască s'aũ dus la Țarigrad și, apucându-s[e] la oamenii mari de aũ slujit, și zăbăvind acolo câtăva vreamia, apoi au eșit și Domnu în Moldova. Și, acolo undea s'au întimpinat cu Mitropolitul Nicanor, la drumul acel tăiat în piatră cu ciocanul, aũ pus de aũ săpat întru o stâncă de piatră mare, făcând și sãmnu de-asupra stâncii, undea au călcat calul cu piciorul;

scriind și istorie pre stâncă, — care acum de mulțimea anilor nu să poate ceti să să înțăliagă cum că aũ fugit.

Așa dă anecdota ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 108-8 V^o. În ms. 112, fol. 196, povestirea e pe alocurea deosebită saũ adaosă:

Aron-Vodă, așa vorbăscu oamenii bătrăni și călugării de la mănăstirea Agapiia . . . cea veche din dial, fiind mănăstirea zidită cu cheltuiala și agiutorul Doamni Elenii a lui Petru-Vodă Rareș, care Doamna Eleana aũ fost fată lui Despot craiului sârbesc. Decî, cu cheltuiala Doamni Elenii și prin ostentiala acelu Mitropolit s'aũ zidit mănăstirea Agapiia în dial, precum s'aũ zis. Și, fiind și Mitropolitul . . . Având dragoste cu o călugăriță tănără . . . Decî Mitropolitul să fie bătut pe nepotu-său, Aron-Vodă, [care, viind Domn], să fie prinsu pre unchiu-său, pre Mitropolitul Nicanor, și să-l fie făcut hadămbu, să-l fie scopit; căruia Mitropolit îi iaste mormântul la mănăstirea în dial, și s'aũ fost săhăstrit, luund shimă și zicându-i din shimnicie Nil; care așa scrie pre piazra de pe mormânt: Shimnoje Nil. Iar acolo unde s'aũ tălnit Aron-Vodă cu unchiu-șău Mitropolitul, au pus de aũ săpat o stâncă mare de piazră, scriind și istorie pre piazră, și de asupra stâncii încă aũ săpat, ca să s[ă] cunoască pe undea au fugit; care aceastē seamne sânt de să văd și până astăzi, și să chiamă acea stâncă de piazră Piazra lui Aron-Vodă¹.

¹ În acest manuscris, forma și a celorlalte *Cuvinte* e mai pe larg și chiar a cronicii. Cf. fol. 202 V^o: «*Mihalcea Hincul, ce fuseasia Sărdar*». La sfârșitul secolului al XVI^{lea} aflăm, tocmai la Agapia Veche, un «Nicanor biv mitropolit, ermonah Serafim» și alții, dînd un document; Bibl. Ac. Rom., doc. LXX/166. — Cf. *Buciumul român*, I, pp. 17-18, 548-9. Mitropolitul Nicanor, fost episcop de Roman, se întimpină ca Mitropolit tocmai după Aron-Vodă, în urma lui Mitrofan. V. *Relațiile cu Lembergul*, I, pp. 75, 112-3.

B.

În ms. 112, în cursul Cronicii, aflăm următoarea povestire, fol. 128 V^o-9, despre Duca și fratele lui :

Duca-Vodă cel Bătrân, fiind de oameni de gios de niamul lui, de la Rumele, din țara grecească, după ce au luat Domnia aicea în țară în Moldova, au vinit stăpânul lui Turcul Spahiul cu ferman împărătescu la Duca-Vodă, de i-au cerșut dajde, după obiceiul ce au spahiul de iau de la oamenii săi pre izvod de la împărăția de câțiva ani. Și, după ce au vinit Spahiul, l-au cinstit Duca-Vodă și i-au dat haine, și la masa lui cea Domniască încă l-au pus de au șezut cu dănsul. Decă Turcul având voia a grăi înaintea Ducăi-Vodă, îi zicea în limba lui turcească: «Efendi, Efendi, blem la Rumele», iar Duca-Vodă îi răspundea: «mergi tu, dar eu nu voi merge». Și i-au dat Duca-Vodă tot ce i să făcea dajdea, și mai mult decât i să făcea, și așa Turcul s'aū dus la Rumele, la țara sa.

C.

Duca-Vodă avea un frate mai bătrân decât dănsul, și-l puseasia Vameș-Mare, și numele lui era Cărstea, și așa era de fudul că, când mergea prin târgu, nu vrea să-ș ia șlicul înaintea nemăruî, iar nici negușitorii, nici cei proști, dacă l-au văzut că nu-și ia șlicul, nici iaî nu-ș lua ișlicele înaintea lui. Apoi el s'aũ dus și s'au jeluï frăține-său Ducăr-Vodă că nu-l cinstescu negușitorii să-ș ia șlicile; apoi Duca-Vodă l-aũ întrebat, el ia-ș șlicul; iar el au zis că nu-ș ia; iar Duca-Vodă i-au zis: «pas pre uliță și-ți ia șlicul, și apoi, dacă nu ș vor lua iaî șlicile, vin de-mî spune mie, că știu eu ce oi face». Deci el au și purces pre uliță, precum îi poroncis[e] frate-său, și au început el a-ș lua șlicul întâi, iar negușitorii, văzind, s'au și sculat în picioare și au început a-ș lua și iaî șlicele și a i să închina; și apoi au mersu la Duca-Vodă și i-au spus că, luundu-ș el șlicul, iș iau și negușitorii ișlicele înaintea lui. Atuncea Duca-Vodă au zis că, dacă va cinsti el pre alții, l-or cinsti și pre dănsul alții, măcaru că iaste frate de Domnu¹.

¹ Mai întâlnim în unele mss. de cronici adause ca acestea (în ms. 104 al Bibl. Ac Rom.):

«Măcar că firești lucruri sint aceaste cutremure, cind să prilejesc, iar să poate zice că arătare și scamne reale sint cutremurile viitoarelor vremi, precum și atuncea aũ arătat acel cutremur multă vărsare de singe și prada Turcilor pre săracă Moldova, pre alte părți creștinești, — precum vom arăta la locul său pre riud. Pricina cutremurului din ce să face, pământul să cutremură de multă umezeală. De vei vrea să știî deplin, — ceteaște la bogovlie, că vei afla» (fol. 169)

La Bogdan-Vodă: «Întru acest au mare cutremur de pământ aũ fost în Țarigrad . . . Pre aceaia vreme s'aũ ivit și acel vestit Techil izvoditorul legii turcești . . . Pre aceastaș vreme aũ venit Hanul Crîmului cu oști asupra No-hailor . . . ».

IX.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL IOAN NECULCE.

A.

La Mihai Racoviță se înfățișează «Ion Neculcia, ce-a fostu Hatman, și cu mare jalob[ă] au jeluît înaintea Domnii Meale pe dumneaei Iliana Hătmăniasa răpăosatului Ion Buhuș, ce-a fostu Hatman , pentru 314 lei, < care banî aũ avut orânduîți Ion Hatmanul cu pecetluit de la Domnie Sa Dumitrii Cantimir Vod[ă], să-î dia Buhuș Hatmanul din niște orânduiali ce-aũ fostu strângându la Ținutul Romanului, înaintea Moscalilor», și din care o parte rămăsese la Buhuș. «Și, viind Moscaliî, aũ fugit Hatmanul Buhuș în țara unguriască și, ducându-să și Ion Hatmanul cu Moscaliî , după întoarcerea lui Neculce moare Buhuș.

Se numește — pentru a cerceta afacerea, o comisie, alcătuită din Darie Donicî, Ion Sturdza, Constantin Costachi Vel Spătar. Buhușoia pretinde «că ia nu știe nimic să fie rămas, nicî un ban, dintr'acea orânduială, la dumnealor». «Decî dumnealor au chemat pe Dumitrașco Mustia, carele aũ fostu pe atuncia diiac la Buhuș Hatmanul, să dè sam[ă] pentru feciori cariî au fost pe la ocol. Să dia samă de acea rămășiță saũ să giurea Mustea cum nu știe nimic nicî de feciori, nicî au găsit niscaî izvoade de sama feciorilor. Și așia s'au aflat doî feciori de acia cariî au strânsu acea orânduial[ă], anume Sturdzea feciorul lui Todiarîță și Ion Copilul, și, întrebându-î iară, ei au dat samă că ș'au dat sama la stăpănu-său, Ion

Buhuș Hatman, de câț banî aũ strãnsũ din Ținut, numai, izvoade ce aũ avut, s'aũ prãpãdit cãnd aũ cãzut la robie la Tãtarĩ. Iarã, cãt ar hi mai rãmas rãm[ã]șițã în Ținut, aũ fostu luat cîteva vite, trãsurã pentru banĩ, și, dãnd Moscalĩ, n'aũ apucat sã le vãndzã, și o samã de vite și li-aũ luat oamenii ãnnapoĩ, iarã unile aũ murit și de boalã ; altele li-aũ luat și Tãtarãĩ, cãnd aũ prãdat dupã Moscalĩ. Decĩ într'alt chip nu i-au putut creade, ce i-aũ giudecat dumnealor sã margã aceĩ feciorĩ ãmpreaunã cu Dumitrașco Muste, sã giure preacum nu știũ nimic de ar hi rãmas niscaiva banĩ dintr'acea slujbã la Buhuș Hatmanul, saũ niscaiva vite dintr'acial[e] de trãsurã, saũ, pentru izvoade, precum s'aũ prãpãdit de Tãtaru ; și, giurãnd, sã aibã pace. Decĩ Dumitrașco Muste diiacul și cu Ion Copilul aũ giurat într'acesta chip, precum ni-aũ arãtat și mãrturie de la Vornicĩi de Poartã, carĩi i-au dus la sfãnta besearicã ; iarã Sturdzea n'aũ vrut sã giure pentru 60 de lei, carĩi aũ zis cã i-au fostu dat mai pe urmã de cia li-au luat sama, cã nu știe nicĩ el, la Buhuș au rãmas aceĩ banĩ, 60 de lei, aũ fost-aũ luat niscava banĩ cu datorie, sã dia pentru acea slujbã». Boierĩi hotãresc «sã dia pace Ion Hatmanul ãi Buhușoae și de aceĩ 60 de lei, precum nu s'aũ luat sama nicĩ altor zlotași, carĩi aũ fostu atuncia». Cĩt s'a luat, e bun luat, «iarã, cãt aũ rãmas rãmãșițã, nime n'au mai strãnsu nimicã, nicĩ Domni[a] Sa Niculae-Vod n'au mai sãlit pe nime, dupã cia aũ vinit dupã Moscalĩ cu Domnie, sã istovascã acea rãmãșițã, — cãci, tãmplãndu-sã de au avut alții și mai mulți banĩ orãnduiți sã ia dintru acea orãnduialã, toți aũ rãmas pãgubași, fiind mare pradã și urgie a lui Dumnedzeu asupra acestuĩ pãmãntu la acele vreamĩ cumplite», așã ãncĩt poate rãmĩnea pãgubaș și el, Neculcea. I se iea decĩ «peceluitul» și cartea de judecatã anterioarã. — Iași, 17 Decembrie 7229¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. LXXII/III.

B.

Adică eă, ermonah Varlaam Ursachi, sin Dumitrașco Ursachi Stolnicul, facem știre cu acest adeavărat zapis al mieă la mănă dumisali uncu-miă Ion Niculce biv Vel Vornic, precum, de nime silit, nică asuprit, ci de a mē bună voia, am vândut dumisalea a mē driaptă ocină și moșie: un sat întreg, anume Priporeniă, ce iaste în Ținutul Dorohoiuluă pe apa Jijiă, cu vad de moară în apa Jijiă și cu hăleșteu; și tot venitul hotaruluă acestuă sat l-am vândut dumisale drept doă sute lei. Care această moșia mi să trage miia de la moșii strămoșii mēi, Iordachi Cantacuzino cel bătrân, care iaste și dumisale unchiuluă Ion Vornicul moș; și, hiindu-mă dumneluă miia niăm măi aproape, am vândut dumisalea, și, cându am vândut, am întrebat și pe nepotul mieu de soră, anume Vasile sãn Costantin Silion, și el n'au vrut să cumperia, și mi-aă făcut dumneluă plată deplină. Și această tocmală s'au făcut dinainte a mulți boeri, cariă măi gios s'au iscălit; și eu pentru măi mare credința singur cu mănă mē am iscălit. Let 7251, Iun. 22.

Ermonah Varlaam Ursachi.

Iar, de s'ar tămpla să ies[e] acest rău, să aibă dumnaluă altă moșie, den moși mele, a-ș lua.

*Iordache Balș Vel Ban. Costandin Balș, biv Vel Pah.,
Constantin Serdar (?), biv Vel Pit.*

am scris zapisul.

Neculaș Post. Toder Neculcea, Vel Vist.

Ștefan Catargiu (?), Vel Vist.

Gavril Pitar, Vornic glotniă.

Ion Gram. Hur[muzaki?].

Cu acest zapis au fostu cumpărat dumnealău Vornicul Ion acest sat; apoî i-au întorsu Vasilia Silion baniî. Şi eu am schimbat cu Vasilia Silion; şi au rămas la mine satul acesta, cum zapisul ce mi-au făcut Silion arată.

Sturdzea Vel Log.: la mine au rămas acestu satu.

[Foaie adausă:]

† Ion Neculce, biv Vornic, făcut-am scrisoare mè la mână dumisale nepo[tu]luî Vasiliu sin Silion, precum mi-aũ întorsu dumneluî bani ceia ce-am dat eũ luî Ursache Varlam călugăru pe un sat anume Priporeni, ce este pe Jijie, şi zapisul ce mi-aũ făcut mie la mână călugăru Ursachi. Şi un ispisocu de la Gligore-Vodă pe cel sat, pe Priporeni, nu i l-am dat, nehiindũ mai îndămână; dar să am eu a i le da, şi el să-m dè scrisorire (*sic*) mè. Pentru credinţa am iscălit:

*Ioan biv Vornicul*¹.

¹ Bibl. Ac. Rom, doc. 51 XII.

X.

O DESCRIȚIE A TERII-ROMĂNEȘTI¹.

Neamurile ce au stăpănit această țară mai înainte și acestea
ce acum de unde au venit.

*(Bonfinie. El mai înainte de Dachî și Gotthî lăcuiitori acestor
locuri era niște neamuri ce le zicea Gavrisți și Ghestoboști,
iar după aceștea Dachî și Gotthî, și să numea țară aceasta
Dachiia, fiindu împreunat[ă] cu . . . Dachia să numește)* Transil-
vaniia, (*Țara-Româneasc[ă,]*) Moldova, Basarabiia, ce-i zic Bu-
geac, unde stăpănesc Tătari.

Uni istorici Misiia o numesc; această numire o are țar[a]
sârbeasc[ă]. Pe acești Dachî și Gotthî au supus Avgust
Chesar, precum și alte locuri și împărății au supus supt
împărăția lui, când s'au născut Mântuitoriu Lumii Hristos,
fiu lui Dumnedzeu, pre pământ.

Dup[ă] Hristos an 88, împărățind Roma Domnichian, s'au
răzgușit (*sic*) Dachî de supt stăpânire, și au lovit cu oștile
lui în Dobrogea, unde era Voivod pe ostile Rămilenilor Opius
Sabinus, și l-a biruit, pri[n]zându-l viu pe Opius.

L[a] leat del[a] Hristos 103, Traian Ulpie Împărat, viindu
cu război asupra Daților, i-au biruit, și au omorât și pe
Decheval, craiul Dachilor, și au potopit stăpânirea lor. Acest
împărat a făcut podu cel minunat peste Dunăre, de piatră,
ce este c'un căpătăiu în Țara-Românească; și pentru paza

¹ Cuvintele șterse sînt tipărite cu cursiv aici.

acestuï pod, cât și pentru a nu mai rădica cap Dachi, au lăsat oștî romane. Dar, neputându oaste singur[ă] a lăcui, au mutat și o sum[ă] de norod den Italia, precum obicînuia Împărați romanî: când să mulția norod. îi rădica și ducea de-î muta la alte locuri. Precum și acest Împărat urmându, au adus aici norod de oameni din Italia și oste romană a lăcui. (*În cap acestuï pod este [...] făcut-au și Tiverie un turnu în Țara-Românească, de strajă pentru partea locurilor acestora, ce să cheam[ă] și până astăzi Turnul Severinului, unde au fost mai nainte și oraș.*) [Pe margine:] Dup[ă] Hristos 400, au supus acest[e] locuri Atila craiu ung[uresc], răsipindu norod ce au fost robit adus de Traian. Iar dup[ă] aceea iar au călcat pământu acest[a] Bolgari, ce-au venit din Vostriia cè mare, prea leat . . .

Pentru zidiri vechi, mai sântu și alte zidiri: este un turnu împotriva Nicopoli, ce este peste Dunăre. Este cetatea Giurgiului și cetatea Brăiliî, care ziduri nu să știu, fost-au și pe vremile Daților, sau pe urmă Romaniî le-au făcut; iar alți zic că Ghenovezi, pre cându să lățise cu stăpânirea, să fie ziditu și aceste cetăți. Iar la Târgoviște este un turnu înaltu și tare forte, unde au fost și casă mai pe urmă ale Domnilor țării. Acest turnu să adevereaz[ă] a fi den zilele Daților. Să mai vede o zidire de o cetate mare la ținut Românașilor, peste apa Antuia (*sic*), în potriua turnului ce am zis mai sus, care este în potriv[a] Nicopoli; zic că acolo să fie fost Scaun a Daților și la biruința lor de Traian s'au stricat și acea cetate. Alt[e] zidiri vechi nu sânt, iar cetăți de pământu multe, pe la multe locuri, cu șanțuri mari împrejurat[e]. dar din mulțimea vremii s'au mai astupat.

Pentru Cuțovlahi.

. , .

Pentru numele aceștii țări.

(*Scris. uniî fără minte, pentru Țara aceasta Românească*)
într' aceștaș chip.) Pentru Țara-Românească[ă], — ce să numește

între alte limbî Valachiia, — se zice și Ungrovlah. Iar vecini lor Moldoveni, cari sântu și asemenea lor întru rit și în limbă, le zice Munteni. (*Pentru care mai întâi era această țară împreună cu Ardeal[lu], și această țară să numea Dachiia*). Iar Turcii îi zic Vlah și Caravlah, iar mai nainte să numea Dachiia.

Dachiia să numește dup[ă] neamul ce stăpănea această țar[ă], căroră le zicea Dachi, — pentru care mai jos vom arăta.

Romăni, precum să numescu ieî lăcuiitori aceștii țări, să numesc pentru că, dup[ă] biruința ce au făcut Traian asupra Dachiilor, au lăsat oști Romani, (*de au lăcuit*) pe aceste locuri, dintru care zic că să trag aceștea ce acum să zic Romăni.

Valahiia, cum să numește între alte limbî, unî zic dup[ă] Flah, arhistratigul Romanilor, ce fusese multă vreme stăpănitor orânduit den Roma la acest loc; alți zic că o fata a lui Dioclitian, ce o chema Vlaha, care au fost măritată după un Ioan, ce au fost stăpănitor pe aceste locuri. Alți zic că dup[ă] vorba franțozească, zicându Italienilor . . . (*sic*) și, fiindu ș'aici aduse norode din Italiia, spre lăcuință, cându au lăsat Traian oste Romanilor, cum s'au zis, de aceia ca pe niște Italieni i-au numit și pă ieî.

Ungrovalhiia să numește și Domnul țări și Mitropolit pân astăzi, și să vede tituluș, del[a] cel d'intăi Domnu al aceștii țări, că tot așa s'au numit a tot Ungrovlah, la care (*în z chipuri*) zic că dup[ă] Romanii ar fi căzut Unguri cu stăpănire pe acest loc al Vlahii, și, pentru că și Moldova să zice Moldovlahia, luindă adaus numelui dup[ă] apa Moldova, așa și această[a], dup[ă] stăpănirea Ungurilor s'au adaos numele Ungrovlah.

Turcii o numesc Caravlah, după Domnul cel d'intăi, căruia îi zicea Negru-Vod[ă], (iar numele lui ira Rad[u]), cum și Moldovei.

S'au văzut la unii istorici grăind de acest loc a-i zice Muisiia, care această Musiia est[e] numirea țări sârbești, ce est[e] în vecinătate. Del[a] care, dup[ă] vremi pierzându-s[e] învățatur[a] romană și italienească, au luat del[a] (*Slovenii*) Sărbî, au luat învățatur[a], dovedindu-i și slov[a] ee este și

păn' astăzi sârbeasc[ă], și cărțile cele vechi, atât bisericesti, cât și hrisovile, precum să va zice mai jos. Și cu aceia pot[e] nu-î dăosibiia, ce le da tot aceiaș numire, care să numește locul Sărbilor.

Muntenî le zic Moldoveni, ce să numesc Moldovlahi. Dintru a lor istorie, ce aũ făcut un Miron, Log[o]făt-Mare a acei țări, să vede că zice că dup' apa Oltului, ce curge prin țara aceast[a], unde întâi aũ fost lăcuiitori dintru acest neam Romăni, mai nainte de Rad[u]-V[o]d[ă] Negru, precum să va arăta mai jos, aũ fost lăcuit, del[a] Turnul Severinului, Mehedinți, Craiova și la apa Oltului (*și dup[ă] vremi s'aũ schimbat slovele*), și, zicându-le Olteni, mai pe urm[ă] (*s'aũ schimbat slov[e] și aũ*) schi[m]bându-să din vorbă slova dăntăi, le-aũ zis Munteni. Aceasta dar ce s'aũ zis pentru numele aceștii țări. Acum dar să zicem pentru schimbările stăpănilor, viind păn la vremea de acum *cum (s'aũ stăpănit acest loc.)*

Pentru lege saũ creștin[i].

Legea lăcuiitorilor aceștii țări este pravoslavnicia la credință după ritul Biserici Răsăritului, la tot fără de nici o dăosebire următor. Legea aceluî norod roman și italian, ce aũ rămas del[a] Traian Împărat a lăcui păn acest[e] locuri, cum s'aũ zis, dup[ă] mulți ani în urmă, s'aũ rădicat, strălucindu în vecinătate lor, la Sărbime, pravoslavnic[a] credință creștineasc[ă]. De unde și acești pământeni aũ luat luminarea și s'aũ botezat, și tot orânduial[a] Biserici, încă și cărțile bisericesti, tot pe (*a lor*) limba sârbeasc[ă] le aũ; la care să vede că le-aũ rămas și tot învățatur[a] a le fi, cartea lor tot sârbește, dovedindu-s[ă], din scrisorile ce să găseșc; veichi hrisov[e] Domnești, zapise de moșii, păn puțin[ă] vrem[e] incoace tot într' acestaș chip să urmă a să ținea de învățatur[a] cărți sârbești. Iar, de când s'aũ îpuținat aceast[ă] învățatur[ă] (*a limbii*) a cărți sârbești, — să arat[ă] la orânduial[a] Domnilor aceștii țări, însă (*botez este luat mai nainte de a venire*). Iar mai pe urmă, pă la leat 1478, fiind un Rad[u]-V[o]d[ă]

Domnu, au adus pe Sfântu Nifon, ce fusese patriarh Țari-grad[ulu], și acest[a] le-au întocmit tot ă] orânduial a] Biserici, care, după ducerea Sfinții Sal e aici, din țară, la Sfântagora, acolo pusnicindu, s'au sfințit și, aducându moștile în țară Neag[oe¹-V o d]ă Bas[a rabă întregi, au făcut mult e] minuni, pricinuindu întemeiere bună credinții și învățăturilor sale, ce să pân astăzi credința să află cu praosflavie în bun[ă] stare, și orânduile dogmii să păzesc nestrămutate. Mai pe urmă au adus la mănăstirea Argeș cap ul]a cestui sfânt și mâna dreaptă, — care sânt pân' astăzi făcute minuni, acei ce cu credință năzuescu¹.

Lucruri rare.

Este un munte mare de piatră, la Ținut Gorjailu, dăn care iese o piatră, ca cum ar fi pusă o poliță la un părete. Pe acea piatră este zidit ă] o mănăstire, ce să numește Tismana, pentru care să va pomeni mai pe largu, la scrisul mănăstirilor. Este aceast ă] piatră ce iese de[n munt ele, pe care este zidit ă] mănăstirea, înaltă del[a] poalele acelu munte, ca... urme și dintr'acea piatră în sus pan' în vârful muntelui iar ca urme..., și au împrejur, cît ține man[ă]stirea, este (*împrejur*) urme... Dar mai ciudat lucru este că din muntele cel mare, din care iese acea piatră, iese o apă dup ă] o gaură și să răvarsă pe acea piatră ce este zidit[ă] măn[ă]stirea; care apă, (*dăosebindu-o*) în doao, jum ă]tate este havuz, dă ține pește, și trece prin pivnița măn[ă]stiri, unde sânt vinurile, iar jum[ă]tate este moară, făcută de macină acolo de treaba] mănăstiri. Acea gaură este largă ca 2 urme și intra (*lungă*) prin munte, încât nu să știe obârșia ie, pentru că nu pot merge să-î vaz[ă] început[ul], făcându-să praguri, în cal[e], înlăuntru, de piatră; pe care să reped[e] apa aceia de curge.

Mai est[e] o peșteră la Ținut ce se cheam[ă] (*măn[ă]stirea unde est[e]*) Vâlcea, într'un munte, la a căruia munte

¹ Sfârșitul se află la p. 62 și urm.

în pole est[e măn[ă]stirea Bistriții zidit[ă]; și, mergând ca un cîvert (*pe*) în sus din măn[ă]stire pe munte, pe o cărare foarte rea și strîmtă, încât, dă nu s'ar drege den măn[ă]stire cu scânduri, cu lemne, n'ar putea merge nimeni, ș'asa drum iarăș cu grij[ă] fiindu răpirile la vale, păn în rău ce să numește Bistrița, ș'asa să face o gaură strîmtă ca 4 palme, lungu și largul, iar asemenea, și merge ca vre o... pășături tot pitulat, apoi să lărgește și să face o gaură în jos, o prăpastie (*căt nu i să știe*), adăncă foarte, în care (*aruncănd cinevaș vre o piatră să face un urlet*). Pe care prăpastie este un podișor și, trecănd, vezi că să lărgește și să face o lumină, ca cum începe a să face zio; și, căt mer[gi] înnainte, să mai luminează, pentru că are la o parte o gaură într'o răpă, unde este foarte înnalt de jos den rău Bistriți, și din gaură în sus iar surpătur[ă] înnainte foarte mult, căt nu este puțință nici să să sui cinevaș de jos la acea gaură, căci a să lăsa în jos din vârfu muntelui la vale printr'acea gaură. Și acolo sântu o chilie a unuș pusnic și un paraclis, unde este gaura cè ad[ăncă]. Însemn că mai este un paraclis (*la întunerec*) săpat în piatră, dar la acest[a] este apur[u]rea întunerec, că este dăparte de unde vine lumina. Este și un lac, în care est[e] apă ca dă vre-o 2, 3 palme adăncă și lat[ă], lungu ca vre o 10 sau 12 palme; nici scad[e], nici adaogă; ap[ă] bun[ă] de băut: este loc în, tot[ă] peștera a încăpea 7—800 dă oameni; nevrăndu a greșă. Nu zic mai mulți, dar tot pot mai încăpea ¹.

.....

Cade-să dar să arătăm și firile oamenilor lăcuitoilor locului acestuia, pentru care, nu lăudăndu, ci adevăru grăindu, vrednici sântu de laudă de iscosirea (*minții*) ce au toț de opște: întru tot (*atăt cei proști și cei din*) sântu sarguitoi la slujbă, lesne a înțelegere vrednicele treabi (*și la cele ce vādă istești*), și nu numai că au isteciune a face cele ce vād, ce încă și cele ce prin auzire să îndăstuleaz[ă], pot a săvărși, lucruri vrednice de mirare și de laudă, (*atăt numai căt, fiindu lipsiși de pro-copseal[a] învătățuri și neaflăndu-să meșteri lucrurilor și cei*

¹ Pe marginea acestei pagini: «Lipsuri dăspărțit dup[ă] facerea».

mai proști, iar cei acele); ce să împiedică greșindu (și cu neputându a fi pe deplin după cum să cade) ori în graiu ori în fapt ă], înșălându-să vre unii de părere, nu sântu tocmai de a să huli dăfăimându-să de opște. pentru că le curge (lipsirea învățaturii), neavându procopseala învățaturi (epistimiilor și dă neafierea celor alalte meșteșuguri), iar nu dăn vre-o firească răotate, cum și cei mai proști lucrători (fiindu lipsiți de îndăstularea meșteșugurilor, de meșteșugirea lucrurilor, la unile lucruri a le săvărși deplin nu pot), la unile lucruri, ce nu pot pe deplin a le săvărși, este din lipsirea meșteșugurilor, iar nu din grosimea minților.

Țara-Rumăneasc[ă].

1. Hotarăle după împrejur.
2. Mărimea ei.
3. În cât[e] (județ[e] să desparte) eparhiile să dăsparte și cât[e] ținuturi are fiște-care.
4. Cât[e] ținuturi are fiște-care.
9. Pentru numele țării, cum să zice, și cum mai nainte să nunea.
10. Stăpăniirile, și ce neam au lăcuit mai nainte, și lățimea stăpăni[rilor], și cându au fost samodărjăț, adecă singură, și cei de acum de unde sântu veniț, și lățimea stăpă[nirii] . . .
14. Pentru lege creștineasc[ă] și învățatura cărții.
11. Pentru zidiri și lucruri vechi ce să află.
08. Pentru lucruri . . . (?) rari.
12. Cele ce să află întru aceast[ă] țară veniturii, i mademurile locului.
15. Limba ce grăescu.
16. Domni ce au stățut la aceast ă țară, și ce zidiri, semnile ce are Domnul pen [țar]ă.
17. Orașele și bisericile dă . . .
21. Neguțătoria.
6. Aerul.
5. Apele cele mari și mici și bălți, ape ce sântu heleștee.
20. Obiceiturile.

22. Neamurile cele pân . . . sa află întru această țară mai vechi și știute.

După vremi e . . . stăpânirii și câtă este acum.

19. Școlile.

18. Mănăstiri.

13. Episcopi ¹.

Pentru obiceiuri.

Dup[ă] nestatornicia întru care să afl[ă], mai nu este întemeiat obicei, fără numai cât să poate a să ținea, cându den milă dumnezeiască să întâmplă Domnu de are milă și va să le păzeasc[ă] privilegiurile și orânduial a ce au avut obicinuită; iar, cându Domnu nu va vrea să păzească, tot să strămut[ă], în cât, dă n'ar fi un dar a lui Dumnezeu a întări și cu răbdarea cu lăcrămî, trec cât[ă]-va vreme, pân iar vine alt Domnu, și să aduce oareșce lucrurile la starea lor.

Obiceiu este, după ce Domnu vine în Scaun de împărăție și să face veselii cu tunuri, cu zicături de trâmbețe, meterhanè, apoi, a doa zi sau a treia zi, dă și Domnul boierilor boierii, care fiește-care au rândui[a]la lor, cine la ce treab[ă]. Însă trebile sântu aceste:

1. Judecățile la care sântu boieri, de are acea purtare de grijă a judeca;

3. Strângerea banilor, iar boieru osebit la aceas[tă] purtare de grijă a lua, a da și a soțoti pe cei ce strângu banii;

2. Cercetarea de grijă a sluj[i]torilor, ca să s[ă] păzeasc[ă] țara de hoț, a trimite cu porunci Domnești, a căror căpeteniî sântu dăosebiț (*și tot purtarea de grijă întru aceas[ta] să nu pre . . . mai este . . .*); treab[ă] ce să întâmplă adesea, — de a trimit[e] pe la Pași sau la Hanul său la alte slujbe porunci, ce vin din Împărăție, cum pentru lucruri de mănecarea Țarigrad[ului]: grâu, mere, untu, catramă, sau cașcaval, brânză, să le porneasc[ă] la vaduri, atunci la acest iar să rânduiesc dintre boieri, care să socotesc și împlinesc treab[a].

5. Adunarea la Curte este: dă dimineață, ca o datorie, a

¹ Aproape tot acest paragraf e șters.

merge toț ceî cu boierii; îns[ă] și făr boierie, de va fi dintre ceî ce aũ stătuț boieru mare. Iar, dup[ă] mănăcare, numai ceî ce aũ treab[ă] de a face într'acest ceas, acel[a] merge la Curte. Afară pe la județ e] sântu ceî dregători rânduîț pentru tot[e] pricinile ce s'aũ crăpat mai sus; câte odată să trimit și den boierii ce[i] mari pe afară pentru cercetarea, să vaz[ă] ¹.

Chiverniseal[a] ce aũ săraci de acei dregători, și cum să port[ă], și la ce stare este ținut fiește-care om, ce jalbă are face înscris, jalbă saũ păsu ce are și, dăndu la Domnu, să rânduiește la boieri acei ce să află la treab[a] aceia, ce acel jăluiește. Și, dă est[e] pricin[ă] mică, îl așaz[ă], să mulțumește; iar, dă est[e] pricin[ă] mai mare, face anaforă, dăndu în scris boierii cercetarea pricini, și să săvîrșește hot[ă]rărea din Domnu. Face și Divan, adecă judecat[a] ce să cerceteaz[ă] înaintea Domnului, cându-î pricina mai mare; ce la multe judecări s'aũ căutat și nu să pot odihni, și li să face hot[ă]răre de Domnu.

Mitropolit să face cu alegerea Domnului, a boierilor, și dă Domnu toiag, și scrie la Țarigrad, la patrierșie, pentru alegerea lui, și vine de acolo carte. Și așa să face, asemenea, și episcopi; numai pentru ei nu să scrie în Țarigrad, ci, dup' alegerea boierilor, cu Mitropolit[ul] împreună, îi dă Domnul toiag, și apoi Mitropolit[ul] îl hirotonisește. Și pe arhimandriț, ce sântu egumeni la mănăstiri, iar asemenea; numai are protimisis între boieri acești ce să trag dăn neamul celui ce este ctitor; și acel, cu Mitropolit[ul], face alegire dă egumen; și iar Domnul îl face, și dă și carte Domneasc[ă]. La sărbător[ile] cele mari să fac parataxis frumose, la Paște, la Crăciun, la Boboteaz[ă] și la Sfeti Vasile. Ci tot acest așa s'au obicinuit; e și rânduial[ă] bună a cunoaște cel mic pe cel mare, a fi liniște, dar deplin ori, cum s'aũ zis, mult să strămută.

Boierile Domnul le schimbă la un an; alte ori, pentru pricin[i] cuvioase, mai curându. Iar mai nainte era nestrămutat și fără pricin[ă]. Pă[nă] la morte nu să scote iegumen, iar

¹ La margine: «Afară numai cându cu pricină cuvioas[ă] să zătignesc».

fără pricin[ă] nu să scoate Vlădic[a ; episcopii sântu în viața lor nestrămutaț, numai cându ieî de voia lor să lasă, iar, într'alt chip, peste obiceiul este a-l scoate.

Pentru pecete.

Pecete aceștii țări este corbu cu cruce în gură. Zic cum că mai nainte (*incă, pân'a fi*), până a nu să face creștin[î], un Domnu decî rămăsese pe oștile Romanilor, ce s'au sălășluit la aceea locuri, ar fi avut o țiitoare fată; pre care îmburdușind-o și luându altă țiitoare, dup' obiceiul legi lor, au fost gonit pe acea d'ântăi și (*fiindu grea*), și i-aū dat un inel, semnu ca cel ce s'o naște dintr'ansa, luindu-l inel, să vie la Domnu cu adeverința aceia (*a-l avea fiu*) a-l cunoște de fiu. Și, mergându la locul unde fusese, prostă de rudă fiindu, după ce au făcut copil, aū fost învățat a vana cu arcul forte bine. Iar odat[ă], întâmplându-s[e] lângă o fântă[ă] muma copilului, și vrându să-s spele, au fost pus muma copilului inel[ul pe vizdurile fântăni. Și, slobozindu-s un corbu, au luat inel[ul și s'au pus într'u[n] copac lângă fântă[ă]. Zic că, fiindu inel largu, a fost înfășurat cu mătase roșie. Văzându muierea, aū început a plânge și, auzindu copil[ul], i-aū spus pricin[a], și îndat[ă] (*aū dat*) întinsu arcul și aū lovit corbul. Acest copil dup'aceia, cunoscându-s[e] (*de tată-său*) de Domnul tată-său, aū rămas în urmă moștenitor. Dintru a căruia neam zic să fi fost Negru-V[o]d[ă], ce aū venit întâi Domnu țări. Această[ă] istorie, asemănându-s e] cu basnile, nu aș fi scris-o (*fără numai*), că socoteal[a] me-au fost a fi cât de scurt[ă] istoria. Numai, văzându și pecetele Domnilor țări la hrisov, cum că est[e] (*un bărbat și cu*) o fântă[nă] lângă un copaci (*și alătu*), și în vârful copaciului corbu, și lângă copac o fămee și un copil cu arcul întinsu și cu săgeat[ă] de în corbu, și potrivindu-o pecetea cu istoria, — de aceia m'am îndemnat a o scrie. Iar crucea în gura corbului, aceia semnul creștinesc (*să văd, că și acea*) muiere (*ce este în pecete are coronă în cap și copil asemenea cu*) această[a].

Școle.

Școli de învățatură sântu: 3 școle elinești: una în târgul București, unde este Scaun Domnii și Mitropolia; alt a la Craiova, în eparhia episcopiei Râmnicului, alta la Buzeu, la episcopia Buzelui. Este și școală sârbească, iar la București, iar pe limba rumânească pen multe locuri învață, fiindu-le cu lesnire. Măcar că sântu lipsiți de a avea cărți, nu numai de meșteșug gramatică, filosofii și alt e] epistimii, ce și dă istorii sau învățatură a Sfinților Părinți nu au, ce numai cei ce învață] elinește înțeleg. (Pentru) să afla și vivliothichi, la Mitropolie în București, la mănăstirea Văcărești, ce este zidit] dă Niculae Voevod Mavrocordat, lângă București. Est[e] și alt] vivliotichi, mai mic] a, la Sfeti Sava în București, unde este școala elinească și în eparhia episcopiei¹.

Limba ce să grăiește întru această țară.

Limba această] a Românilor ce lăcuiesc în Țara-Românească, în țara Moldovii, în Țara Tranșilvanii și la Bugeac, ce să numea Basarabie, tot într'un chip este. Cât să vede Râmnicului la mânăstirea Hurez, ce est[e] zidit] de Costandin Voevod Brancoveanu.

¹ (Notă în original.) A fost cea mai mare vivliotichi decât tot[e] acestea, cu mult] cheltuială] și multe cărți elinești, letinești, franțozesti, turcești, la mânăstirea Margineni] în eparhia Mitropolitului, la Ținut Prahovii, ce est[e] zidit] de Costandin Cantacozi] ce au fost Postelnic-Mare la Matei-Vod] Basarab. Pentru care mai pe largu la rându neamului boieresc vom grăi. Dar cele mai multe cărți s'au rădicat dă Niculae-Vod] și le-au dus la vivliotichi al său ce făcuse la Țarigrad. la casăle lui, la Bata, — a căror răpunere, neprelungindu, am văzut cu ochii noștri, că, tot (luându-se toh:) cărțile, cât[e] strânsese, atât acest[e] fără dreptate (cât și cele cumpărate cu ban] de dânsul) luate, cum del] Margineni și del] mulți din boieri de țară, cât și cele de dânsul cumpărat[e], tot[e] le-au luat datornici ce împrumutase ban] fiu-său Costandin-Vod.

[La margine].*. sorii a boeri cari sânt pentru parataxia (jărit) a Domnului, și acest[ea] să despartu în 2: cei mai de frunte sântu boieri ai Divanului, iar ceilalți să cheam] ai casii, pentru care la rand ul] boierilor vom arăta acum pe fiște-care cu treaba sa. ó) est[e] purtarea de grij] a judecăților celor vinovați].

^că au fost cuprinderea Dachii, să văd (*răsăpiți și acești ce*) la tot e părțile cu lăcuința (*oamenii cu*) oamenii că au acest graiu rumănesc; care să dovedește că es te] dă cele mai multe cuvinte (*letinesc*) limba letineasc ă] și italineasc ă stricat[ă]. Cum a zice stăpănitoriului țări, îi zice Domnu, dup ă dominus, omu, ochi . . . , apă, și altele multe asemenea. Puține cuvinte ce sântu dă tot osebit e], aceste din vecinătate sântu luat e], cum să văd, — că multe cuvinte au Români din Tranșilvania, ce nici Moldoveni nu le au, nici Români; așijdere altele au Moldoveni, și la celelalte 2 țări le au acele cuvinte într'un chip asemenea; si la Țara-Romaneasc[ă] să oselesc în mult e] cuvinte de Moldoveni și de Tranșilvanieni. Ci dar limba lor est[e], precum și ei, izvorât[ă] din Italieni și din Romani.

Neguțătoria.

Aflându-s ă în țară roada pământului din semănături, atât de hrana lor: grâu, orz, ovăs, meu, porumbu, pânichiu (*sic*), rișcă, apur[u]rea fac și vânzare de bucate la neguțători, ce vin cu corăbii pe apa Dunari. Așijderea și vaci, cai, capre . . . , răm[ător]i să află, la . . . , [și] mulți neguțători în țară ce strângu oi, afară dă ce să strânge pentru . . . ; care și acelea cu bani să ia. Vite de boi, de vaci, să fac cirezi mari . . . , care, după ce să tae la zalhanale, seu, pastrama, cereviș, le duc la țara . . . Piele, saftienile, iar să vând; lăna oilor, miere, ceară, untu, cașca[val] . . . u] forte mult. De cai, rămător i] (*iar să vându*), iar sânt neguțători. Și acest[a] est e] neguțătoria c . ese din țară, de-ș agon isește] . . . și birurile și alt e] greotăți. Sântu neguțători cari, avându a făc[e] . . . cu d'aceste ce s'au zis mai sus, ce iesu din țară, aduc marfă de Lipsca, de Grațu, dă . . . ; alți, de Țarigrad, și lucruri de mâncare, băcăni și or ce treb[ui]e . . . , și să face alșveris mare. Încă, vremele (*cele*) cumplite fiindu, est[e] lipsit de mulțime. De și nu să lucreaz[ă] pământu cea mai mult[ă] parte a locului, iar, cându ar fi mulțimea oamenilor, ce pe la alte locuri sântu, atunci nu cu altă țară de potriv a] ie], care a fi dând venit

maî bun, s'ar putea potrivi, ci pot zice că atunci cu 3 și cu 4 țări d'acele maî bune ar (fi) putea da venit de o potrivă (*asemenea*), pentru că nu tot că[t] [să] lucreaz[ă], tot țin[e] și dup[ă] împutinarea oamenilor. Deč[i] dăstul est[e] a socoti cinevaș căt[ă] dare au pe tot anul, nu numai birul și alt[e] știut[e] și obișnuitele cheltuele, (*ci năpăști, asuprele de la ce și iaste*) și alte întâmplări și pagube au apur[u] rea și, de s'ar socoti căt[ă] sum[ă] vor cuprind[e] acest tot, încă p'atât saū maî mult plătesc pe tot anul dobânzi de banî la Turci ce-î îndatoresc, și tot den ost[e]neal[a] lor, — ajutându-s[e] din birșug[ul] pământului, de să face mult[ă] neguțătorie, cu care să biruiesc la tot[e] necazurile¹.

2. Țările cu care să vecinește :

Dă cătră Răsărit țar[a] Bulgarii, ce est[e] pest[e] apa Dunării; de cătră Amiazăzi, tot cu Bulgarii; de cătră Apus cu Sărbiia; de cătră Miaz[ă]-nopte cu Tranșilvania și cu țar[a] Moldovii (*de amiază mai*). Dăspre Crivățu est[e] departe de Țarigrad milurî 300, între 48 și între 53 stări în lung, iar, în lat, între 47 și între 49¹.

1. Starea *unuî loc*.

2. *Întinderea*.

3. Împărțeala în trei eparhii: Buc[u] rești, unde est[e] Mitrop[olia], Râmnic, episc opie, i Buzău, episc[opie].

4. Dăsparterea în 17 județe.

5. Scaun Mitrop olieî.

6. Numirile târgurilor, cum întâiu ... că să numesc.

7. Aerul.

8. Pământul.

9. Cele ce ea din chiverniseala oameniIor și din ... neguțătorii.

10. Neguțătorii ce să face.

11. Lucruri vrednice și rare ce să află.

¹ Pe restul paginii se află, de o mină târzie, un început de orație la nuntă și această memorabilă notiță: «Să-s știe că această carte mi-aū dăruit lelea Sultana, fiind noi la dragoste. Ch'rică Căp[itanul]». Dar tot el spune, pe p. 55, că a luat de nevasta pe «Mariuța» și că manuscriptul l-a vîndut unei *calfe*. Aici e cazul să se spuie. *habent sua fata libelli!* și cine le dăruiește...

12. *Arhierii.*
13. Școlile.
14. Firea lăcuitorilor.
15. Limba ce să grăește.
16. Stăpânirea.
17. Pecetea.
18. Legea ¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., ms. 266. Manuscriptul lui Miron Costin, de care vorbesc în *Ist. lit. rom.*, I, p. 502 și urm., e precedat de lucrarea fiului său Nicolae, până la cap. 16.

XI.

ACTE RELATIVE LA CRONICA BĂLĂCENEASCĂ.

1. Adecă noi, ficele răposatului dumnealui Ioan grof Bălăceanu : Smaragda, Mariia, Ilinca, dat-am această carte a noastră sfintei și dumnezăeștii mănăstirii Cozii, părintelui igumenului chir Ghenadie archimandritul și tuturor părinților cari sânt lăcuietorii la sfânta mănăstire, și cari vor fi de acuma înaintea, moșiia Belitorii ot sud Telorman, toată moșiia, peste tot hotarul, din hotar pân' în hotar, și cu tot venitul; însă fără de Rumîni, numai moșiia; să aibă a o stăp[ân]i sfânta mănăstire pentru pomenirea răposăților părinților noștri și a moșilor noștri. Pentru că de întimplarea vremilor s'au făcutu răzmiriță în țara aceasta, și, fiind noi la Ardeal, s'au întorsu răposatul tatal nostru aici în țară, ca să ia ce a fost rămas în țară, și, întorcîndu-se dumnealui din țară, s'au bolnăvit la sfânta mănăstire Coziia, și, fiind oaste nemțească în Coziia, și viind Turcii asupra lor și întîmplîndu-se și dumnealui acolo, fiind bolnav, au perit de mîinile păgînilor, ajungîndu-l la Lotru. Și, după acea primejdie, dumneaei răposata mama au trimes de i-au strănsu oasele dupe drumu și le-au dus de le-au îngropat la sfânta mănăstire Coziia, în biserica cea mare, și, întîmplîndu-se în scurtă vreme moarte și dumneaei mamei, au lăsat în diată, la sfîrșitul dumneaei, ca să dăm această moșie mai sus numită pentru sufletele dumnealor amîndurora, — pentru că și dumnealui răposatul tata au lăsat în viața dumnealui, ca, unde s'ar îngropa, să se dea o moșie. Pentru aceasta și noi am dat această moșie danie la sfânta mănăstire, și după rânduiala sfintei mănăstirii să aibă

părinții datorie în toți anii a face pomenire tatei la luna lui Martie în 15 dni, seara, pavcerniță, și a doa zi sfânta liturghie și parastas. Și, când au perit dumnealui, au fost leat 1738. Și [în] numele răposatei dumneaiei mamei Ilinca să i se facă pomenire la luna lui Ianuarie 24 dni, așijderea tocma ca și dumnealui tatei, și în toate zilele să fie pomeniți la sfânta liturghie împreună cu numele carele le-am pusu la pomealnicu, ca să fie această moșie sfintei mănăstiri stătătoare în veac. Iar nimenea din rudeniile noastre n'au treabă ca să stea împotrivă, pentru căci nu iaste moșie veachie de la strămoși, ci iaste cumpărată de moșul nostru Costandin Vel Agă Bălăcean[ul]; să o stăpînească sfânta mănăstire cu bună pace; pentru că frați n'am avut, ci numai noi am rămas; și, pentru întărirea, am dat această carte a noastră iscălită; și am scris eu Popa Ștefan de la Episcopiia Rîmnicului cu zisa dumnealor.

Februarie 3 dni, leat 7251.

Smaragda grofina Bălăceanu.

Maria comit. Bălăceanu.

Ilinca comit. Bălăceanu¹.

2. «Adic[ă] eū Smăragda Bălăceanca» dă un zapis, pentru o Țigancă vândută, «Ilincăi Sărdăresei». — 19 Mart 7261. «Eū Smaragda Bălăceanu vānzăt[oare]». «Pecete cu cerneală: pare a fi o coroană de-asupra și un vultur cu două capete²».

3. «Adică eū, Smaranda Băl[ă]ceanca, fica răposatului Ion Bălăceanu», vinde două Țigance lui Nicolae Dudescu, Vel Păharnic. — 2 Mart 1754.

«Smaragda Bălăceanca», «Mariia Bălăceanca», «Ilinca Bălăceanca», «Safta Bălăceanca» semnează. «Și am scris eu Preda Logofătul, cu învățătura Domnealor; martur³».

4. «Zapisul Smarandei Bălăceancăi la mâna Badei Știrbeiu

¹ Arch. Statului, *Cozia*, pach. XXI, doc. 14.

² Bibl. Ac. Rom., doc. XI/82.

³ Bibl. Ac. Rom., doc. XI/83.

Vel Sluger, pentru vânzarea, din partea ei, a moșiei Brezoaia.» — 2 Iunie 1754¹.

5. «Adică eū Smaragda Bălăceanca, fica răposatului Ioniță Bălăceanu», vinde lui Nicolae Dudescu un sălaș de Țiganii. — 21 Februar 1755. — Pecetea, cu un vultur simplu, a Smarandei. Mai mulți boierii marturi. «Și am scris eū Pređa Logofătul, cu învătătura Domneaei; și martur»².

6. «+ Țigani ce s'au cumpărat dă la dumnei Zmaranda Băl[ă]cianca, cum arată.» 1755³.

7. Alexandru Scarlat Ghica întărește lui Nicolae Dudescu cumpărătura a două sălașe de Țiganii de la «Zmaragda Bălăceanca». — 9 August 1768⁴.

8. Wohlgebohrner Herr,

Die Vorstellung welche die Gräfinn Belaccia in ihrem und ihrer zu Bukarest sich aufhaltenden Schwester Name hierorts eingerichtet hat, wird man veranlasst, Euer Wohlgeboren *in originali* mit dem angelegentlichsten Gesuche hierbei zu schliessen, sich für diese gräfliche Belaccianische zwo Töchter wegen Zurückerhaltung der ihnen abgenommenen Güter und sonstiger Realitäten bei dem Herrn Fürsten der Wallachey mit allem Nachdruck verwenden, zu dessen Ende aber von jener Schwester der Supplicantinn, die sich zu Bukarest aufhält, die nähere Information und die nöthigen Documenten zur Hand bringen zu wollen.

Ich bin mit vollkommener Hochachtung Euer Wohlgebohrer
Herrmannstadt, den 26 Octobris 784.

gehorsamster Diener
P. v. Preiss *m. p.* (?).

9. An den Herrn Hofagenten von Raicevich.

Ihro Excellenz!

Hochgebohrner Herr Baron und General!

Gnädigst gebietenster Commandant und Herr, Herr,

Euer Excellenz ein- und mehrmal mir mildest erzeugte Gnaden bewegen mich Hochderoselben meine unterthänigste Bitte in meinem und meiner Schwester Namen gehorsamst vorzulegen, in sicherster Hoffnung einer mildesten Behörung.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XII/3

² Bibl. Ac. Rom., doc. XI/84.

³ Bibl. Ac. Rom., doc. XII/175.

⁴ Bibl. Ac. Rom., doc. XI/149.

Wir beiden Balatschanischen Schwestern hatten das darbenende Unglück bei dem Tode unsers seligen Herrn Vaters, der in kaiserlichen Dienst als Obrister gedient und im letzten Türkenkriege im Feld gestorben ist, unserer Güter in der Wallachei durch die dortigten Kaluger, samt den dazu gehörigen Unterthanen, beraubt zu werden, aus dieser ungerecht von ihnen angegebenen Ursache, weil die kaiserlichen Völker ihnen Schaden gemachet und folglich wir als kaiserliche denselben ersezon müssten. Meine dort sich aufhaltende Schwester gewann endlich die gerechte Sache durch das allerhöchste Vorwort der nun seligst ruhenden Monarchin Marien Theresiens, die Güter wurden gänzlich, vermöge eines kaiserlichen türkischen Befehls ztrückgestellt. Wir behielten sie auch durch den ganzen jüngst verlaufenen russischen Krieg mit den Unterthanen; allein nach geendigten Kriege nahmen gesagte Kaluger aber wieder ungerecht die Unterthanen zurück, und besizen sie noch heute. Zu diesem wurde uns auch das von unserem seligen Grossvater, der in der Moldau und Wallachei als kaiserlicher commandirender General gedient —, unterlassene Dorf Moshala, im Distrikt delle Orman, samt den Unterthanen, entrissen, und holten es selbst die Unterthanen, nur darum weil sie im Kriege mit Wagen und Pferden kaiserliche Truppen geführt. Nebst diesem wurde uns eben auch noch ungerecht ein Weingarten bei Betesch entrissen und bei einem Spital, Sanct Bantilimon, verschicket.

Unsere demüthig gehorsamste Bitte gehet also dahin, Euer Excellenz geruhen die hohe Gnade zu haben, den dortisten Herrn Consul Reichovits uns gnädigst anzuempfehlen, damit er unserer wahrhaft gerechten Sache in gewogensten Schuz nehmen und vertheidigen wolle. Meine in Bukarest sich aufhaltende Schwester wird ihm die Sache reifer zu entwickeln die Gnade haben. Ich bitte ergebenst um eine gnädigste Behorung und Rückantwort, damit ich meine Schwester belchren könne; und habe die Gnaden zu seyn

Euer Excellenz

Kronstadt, den 20-ten Octobris

1784.

ergebenste Dienerin

Helena Gräfin Belaceanu.

[Presentată la 22. Decisie de anexare la 26.]

10. Sibiu, 10 August 1785. — Generalul Fabri către cancelistul de Spau :

«Die zwo Gräfinnen, Maria und Helena Belaciani, Töchter des in letzten Türkenkriege gebliebenen Oberist Feldwachtmeister Belaciani», i-aũ dat cerea anexatã. Nu se poate negocia direct pentru aceasta cu Domnul. S'o facã el «unter der Hand, auf eine schiksame Art und ohne ein öfentliches Geschäft darãus zu machen». Facã și raport.

11. Ihro Excellenz,

Hochwohlgeborner Herr Graf,

Kommandirender Herr General,

Gnädigst hochgebietendster Herr, Herr,

Euer Excellenz geruhen die hohe Gnade zu haben, eine demüthigste Bitte gewogenst zu erhören, die wir beide Balatschanische Schwestern hier vorzutragen uns erkühnen. Unser Vater, der im letzten Türckenkriege als Obrist Feldwachtmeister der k. Truppen erblasste, hinterliesse uns nebst den Gütern unseres Grossvaters, auch einige Grundstücke in der Wallachei, die uns aber aus dieser fälschlich erdichteten Ursache entrissen wurden, weil die kaiserlichen Völcker in die Türckenkriege sie beschädigt hätten und wir als kaiserliche Unterthanen diesen Schaden ersezen müssten. Aus dieser Ursache nahm man uns das Gut in Moschaia, in Destrikt deli Ormán, den Weingarten in Betesch, bei dem Stift Sf. Bantelimon und die Güter bei den Kalugern des Klosters Schüttyán, nebst den Unterthanen. Diese letztern Güter wurden uns zwar mit den Unterthanen auf Befehl der türkischen Pforte und durch das vermögende Vorwort unsers allergnädigsten Hofes wieder zurückgegeben, aber die Unterthanen wurden uns wieder nach dem jüngst von Russland mit den Türken geendigten Kriege entrissen. Meine Schwester befindet sich nun in der Wallachei, um unsere gerechte Sache zu betreiben; wir bitten auch eben deswegen, Euer Excellenz geruhen gütigst für uns, die wir noch immer aus der mildreichsten Huld des kaiserlichen Hofes leben, — bei dem in Buckurest sich befindenden kaiserlich-königlichen Consul Reickowitscs ein gnädiges Vorwort zu ertheilen, damit unsere Sachen den gerechten Ausgang nehmen. Wir werden für diese Gnade uns immerhin verbunden wissen und haben die Gnade zu sein

Euer Excellenz unterthänigste Dienerinen :

Maria und Helena

Gräfin von Belaciann.

[Către Fabri.]

12. Die Helena von Balatschan, deren Supplique die k. k. Hofagentzie unterm 21-ten des gegenwärtigen Monats hieher begleitet hat, hält sich nach der Äusserung des hiesigen Cameral-Zahlamtes bereits seit ein Paar Jahren zu Bukarest auf, und hat bisher immer durch Beibringung chyrurgischen Attestaten ihre Pension aus der Kronstädter Dreyssigst-Amts Cassa erhoben.

Da jedoch, der Vorschrift nach, keine Pension ausser den diesseitigen Erblanden genossen werden darf, so ist die Einleitung schon geschehen, dass auch der Gnaden-Gehalt für erwähnte Balatschan in so lange bis sie nicht nach Kronstadt zurückkehrt, vorenthalten werde.

In welcher Gemässheit daher dieselbe weiter zu verbescheiden ist.

[Sibiü, 3 Maiü 1793. Mitrowski¹.]

¹ Toate se află în hîrțile necatalogate ale Academiei Romine. În Condicta Mitropoliei Bucureşti, ms. 641 al aceleiaşi instituţii, găsim o declaraţie a Măriei Bălăceanu, cu data de 14 Mart 1795.

13. «Foița dă zestre a fiici noastre Marii, ce arată în jos pă anume, de la noi.» 1797, 8 Februar. Semnați: «Elenca Bălăceanca, Costandin Clucерul, martur, [Bălăceanu], Hristea Medelnicer, martur»¹.

14. «Scrisoarea Marii Bălăcenci, ce scrie cătră Prea Sfinția Sa părintele Mitropolit ca să întărească cu iscălitura Prea Sfinții Sale o carte de așăzământ ce o dă lui Petre feciorul ei de suflet, cum și ca să mijlocească Prea Sfinția Sa a să întări și de către Măria Sa Vodă.»

Urmează, pe fol. 12 și urm., *cartea*: Fugind în Brașov, acum 27 de ani, «din pricina răzmiriții cu Muscalii», ea a luat pe Petre, «copil mic de Neamțu și sărac de părinți», l-a creștinat și adoptat. El se căsătorește și are cinci copii: la nuntă-î dase casele din mahalaua Sf. Dimitrie și prăvălii, precum și o parte din moșia Șanteștii, în județul Ilfov. Semnează: Maria și Ilena Bălăcencela, Constantin Clucерul, Grigore biv Vel Medelnicer, Dumitrachi Racoviță Vel Ban, Constantin Știrbei biv Vel Vornic. — 13 Mart 1797.

15. Diata Mariei. Menționați: Ioniță Șătrar Bălăceanu, răposatul Stolnic Constantin Bălăceanu, care lasă o fată, «răposata sora-mea Zmaranda». Epitropi se numesc Mitropolitul și Banul Racoviță. «Iar moșiile să nu să dea în mână soră-mi, că dumnei n'au crescut aici în țară, să știe ce iaste moșia.» Marturi: Constantin Ruset Clucер, Nectarie de Rimnic, Iosif de Argeș, Știrbei și Racoviță. — 20 April 1797.

16. La 3 August 1801, Elena declară că, recunoscînd *vicleșugul* cu care Constantin Bălăceanu Clucер a făcut-o să *aneristască* testamentul răposatei ei surori și a-î lăsa lui tot, îl restituie în vigoare. Marturi: Calinic de Sevastopolis, Racoviță, Știrbeiu, Scarlat Cîmpincanu, Mare-Vornic².

¹ La 1803, avem, între hîrțile necatalogate ale Academiei, ca și acestea, o petiție a «Stancăi Bălăceanca», adresată Agenției imperiale din București. La 26 Iulie din același an, ea se plinge că Gheorghe Șindilarul n'a executat un contract încheiat cu dinsa.

² Bibl. Ac. Rom., Condica Mitropoliei București pe anii 1796-801, fol. 8-8 Vo.

XII.

NOTE DESPRE KOGĂLNICENI.

La un exemplar din Dorotei de Monembasia, cu lipsuri, se află însemnări de familie ale Kogălnicenilor ¹:

«Ioan Kogălniceanu, fiul răposatului Stolnic Costandin», mărturisește de căsătoria lui cu Smaranda, fiica Jignicerului Pavăl Bantăș, la 1780, Februar 22; cununat de Iordachi Luchi (?), biv Vel Stolnic, în mănăstirea Sf. Neculai, «ce este în Ținutul Botoșanilor», cetind cununia archimandritul Gherasim de acolo.

Fiul Constantin, născut la 1781, Ianuar 7. Botezat de Eftimie Lazul «Grecu», egumen la Coșula. Mort la 1808, Ianuar 8. Îngropat la Sf. Paraschiva din Botoșani.

Safta, născută la 1782, Ianuar 31. Botezată de mama lui, Safta Stolniceasa. Moartă 1814, Octombree.

Maria, născută la 1783, August 24. Botezată de sora lui Ioan, Catrina, mai mică decât dînsul.

Efrosina, născută la 1786, April 2. Botezată de «Zoița Dumitroae, sora soacri-mè». Moartă la 15. Îngropată la Botoșani, în Sf. Paraschiva, «afară, lângă soacri-mè».

Ilie, născut la 1787, Maiu 26. Botezat de Medelniceasa Catrina «Hrisechioai, fata lui Macri».

[Mihaï Kogălniceanu înseamnă că tată-său, Ilie, Vornic Mare, a murit la 6 Mart 1856, în Iași.]

¹ Bibl. Ac. Rom., ms. 715.

Fiul Ioan, născut la 1790, August 21, supt Ruși. Botezat de Catrina.

Alexandru, născut la 1792, Ianuar 14. Botezat de Dimitriță Ioan Arghirie *Lipțanu*, Vameș la Botoșani, «cu mine». Mort 1815, Ianuar 6. Îngropat în Iași.

Catrina, născută la 1793, Octombre 8. Botezată de aceeași.

Nicolae, la 1795, Iunie 13. Botezat de Stolniceasa Maria. Mort la 1795, Decembre 2.

Soltana, născută la 1797, Mart 29.

[Șters; apoi repetat.]

La 1800 Ianuar 10, moare Ioan Kogălniceanu. Îngropat la Botoșani, în Sf. Paraschiva.

* * *

La 1808, avem testamentul Medelnicerului Constantin, care pomenește pe mama sa, pe soție, Safta, copilul și copilele ¹.

La 1813 se întîmpină un Grigore Kogălniceanu ². Același dă un zăpis la 6 Februar 1816 ³.

În 1819-20, găsim pe Smaranda Kogălniceanu, mama Păharnicului Iancu, și pe acesta din urmă, care are un proces cu «Casa răpăusatului Stolnicului Ioan Cheșcu» ⁴. Smaranda era, se pare, soția Serdarului Kogălniceanu ⁵ și avea și o fiică, anume Catinca, măritată în 1814 ⁶.

În 1825 se vorbește de «răposatul Gheorghe Kogălnicianul» ⁷.

* * *

¹ Bibl. Ac. Rom. doc. XVII/164.

² *Ibid.*, doc. XVII 194.

³ *Ibid.*, doc. LI/89.

⁴ *Ibid.*, doc. XVII/136 și XVII/163.

⁵ *Ibid.*, doc. XVII/147, XVII/156.

⁶ *Ibid.*, doc. XVII/129, XVII 162.

⁷ *Ibid.*, doc. XVII/123.

La 1766, 25 Mart, un «Ștefan sãn Neculaiu cupetș» și fiu lui vînd lui Nicolae Kogălniceanu Vel Pitar moșia Căuești, în plasa Turia, județul Iași, motivînd ast-fel vînzarea: «Fiindu dumnealui ginerele Costandin Găndul biv Vel Șătrar și dumneaia nepot[a] Mariia, giupăneasa dumnealui, nepot de sor, și moșia trăgăndu-să de pe părințai noștri, s'aũ căzut dumilor sale să o ia»¹.

În sfârșit și un țaran muntean, «locuitor» din Dolj, poartă numele de Kogălniceanu, în 1793².

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XXXVII/118.

² Urechia, *Domnia lui Moruzi*, în *An. Ac. Rom.*, XV, p. 680.

XIII.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL DUMITRACHI STOLNICUL,

I.

Wohl Edelgebohrner,
Insonders hochzuverehrender Herr,
Werthgeschätzter Herr Gefatter,

Es ist mir recht lieb das sich diese christliche Leuthe, nemlich H. Stolnick Dimitrachi und seine Schwiegersöhne, an dieselbe gewendet, weil ich ohne diss nicht wuste wie ich selbigen von ihren bey mir in Verwahrung gegebenen und recht wohl versorgten drey Küsten, sambt den Büchern des alten Herrn Stolnicks, einige Nachrichten, guthe Beruhigung geben solte. Es ist also alles wohl behalten in Cronstadt angekommen, wo ich ein eigenes Gewölbe um diese Sachen zu versorgen aufgenommen habe. Freylich versprochen mir diese Herrn mir noch bey meinem Daseyn sogleich das Gelt vor die Fuhr und Kosten zu bringen ; aber es blieb auss, und ich konte mich auch nicht länger warthen. Ich ersuche Sie also, teurester Freund, diesen von mir unterschriebenen und petschirten Revers nicht anders als nach Erlegung der gehabten Unkosten ausszuhändigen, und bitte solches an meinen Reinhart abzugeben. Übrigens ergethet unser beyderseitige freundschaftligste Empfelung an dieselbe und die werthgeschätzte Frau Gefätterin, und winschen das sie sich sambt dero werthen Angehörigen im besten Wohlstandt befinden mögten. Der ich mit aller erdencklichsten Hochachtung verharre.

Euer Wohlgebohrn

[Prin 1788.]

ergebenster Diener

M. Marckler, m. p.

Monsieur M. Michael Marckelus, secretaire aulique de S. Mayesté Imp. Roale, praesentement à Bucarest ¹.

II.

[Pentru «jalba ce au dat către cinstitul Divan dumnealui Stolnic Dumitrachi pentru dumnealui Nicolae Lipănescu biv 3 Post., dă la care cerea lipsă dă zestre». Se presintă pentru primul «Aleco biv 3 Vistiernic, fiul și vechilul dumnealui Stolnic Dumitrache». Reclamă 1250 de taleri «i cincă vite de vaci și de haine . . . și o chibitcă cu doî telegari». Iartă lucrurile. Va plăti în patru luni. Reclamantul arătase «că nici daruri înaintea nunții după obiceiă n'ar fi adus numitul Lipănescu».

1790, Novembre 18^a.]

¹ Bibl. Ac. Rom., hirtii necatalogate.

² *Ibid.*, ms. 653, fol. 9.

XIV.

POVESTIREA MORȚII LUȚI GHICA-VODĂ DE MITROPOLITUL MUNTEAN GRIGORE.

Τὴν εὐγενεῖαν τῆς ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ καρδίας εὐχόμενοι, τὴν τιμίαν σας κορυφὴν ἤδιστα κατασπασόμεθα.

† Θεόθεν ἐξαιτούμενοι αὐτῆτεν καὶ πάτη τῇ κατ' οἶκον συνοδία αὐτῆς ὑγείαν ἀμετάπτωτον, εὐημερίαν διενεκῆ καὶ πάντων τῶν κατ' ἔφεσιν σωτηριωδῶν αἰτημάτων τὴν ἐπίταξιν. Τὸ ἀπὸ γ' τῆς Οκτωβρίου τίμιόν τῆς ἐλάβομεν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σεσημειωμένα ἴδομεν καὶ δῆ, ὅσον διὰ τὸ ἀπευκαίον λυπερὸν συνάντημα τοῦ μακαρίτου Γρηγορβόδα, πάντως ἐλυπήθημεν. Τὸ αἷτιον ὅμως διατί, ἀκόμι εἶναι ἄδηλον ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου του λόγοι πολλοὶ διάφοροι περιφέρονται.

Ὁ τελευταῖος ὅμως εἶναι οὗτος. Πῶς τάχα, τῷ προαπερασμένῳ σαββάτῳ, φθάνοντας ὁ ἀγᾶς ἐκεῖ, ὡς ζαῖφλαιτισμένος ὁ ἀγᾶς ἔστειλε τὰ φερμάνια καὶ τὰ μετούπια εἰς τὸν αὐθέντην, καί, βαρύνοντας εἰς τὸ ζαῖφλίκι, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἐβίασε τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ κινήμου, ὡς πρὸς τὸ Χοτίνι, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐμῆνυσε τὸν αὐθέντα πῶς ἀγαποῦσε νὰ τὸν ἀνταμώτῃ διὰ νὰ τὸν κοινωνήσῃ προσταγὰς τινὰς βασιλικὰς, διὰ νὰ μὴν τύχῃ καὶ οὐ ἀκολουθήσει θάνατος καὶ μείνουν ἀνεργήγῃταις. Καὶ ἔτσι, πιστευθεῖς ὁ Γρηγόρβοδας, ἐπήγε τὴν νύκτα, καί, διὰ νὰ μὴν προξενηθῇ ἀνόχλησις τῷ ἀγᾶ ἀπὸ τὸ καλαμπαλήκι, προσταχθεὶς νὰ ἔμβῃ μόνος, εὐθύς μὲ τὴν ἔξοδον οἱ δύο ὁποῦ τὸν ἐδαστροῦσαν ὡς διὰ τζεριμόνιαν, τὸν ἐφόνευσαν καὶ ἔδωκαν αὐτῷ τὸ πικρὸν τέλος, ὡς λέγουσι, κυριακῆ περὶ τὴν γ' τῆν ἢ δ' τῆν τῆς νυκτός. Ἄλλος ὅμως κἀνεὶς μέχρι τοῦδε δὲν ἠκούσθη νὰ ἐπειράχθῃ ὁ δὲ β' τοῦ καπιτζῆς, ὁποῦ ἠκούσθη, λέγουσι νὰ ἐπήγε διὰ νὰ

σηκώση τὰ πράγματα τοῦ μακαρίτου. Ὡς τόσον αὐθέντης ἐδιωρίσθη ὁ πρῶν μέγας δραγομάνος Κωστᾶκης Μουρούζης, καὶ εἰς τὸν τόπον δραγομάνου ἐπροβιβάσθη ὁ Νικολάκης Καρατζᾶς, ὁποῦ εἶχεν ἔλθῃ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ μακαρίτου Τζιχάνη καϊμμεκάμης. Ἄλλη τίποτες ταραχὴ καὶ φόβος δὲν ἔγινεν, ἔξω μόνον, ὡς ἀνθρωποι ὑποπτευόμενοι. ποῖος τὸ ἓνα, ποῖος τὸ ἄλλο ὀμηλεῖ, ὁ καθεὶς τὸ δοκοῦν. Πλὴν, ὡς λέγομεν, κενέαν βέβαιον δὲν ἔχομεν. Μάλιστα ὁ ὑψηλότατός μας αὐθέντης, βλέπωντάς μας κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας περιλύπους, καὶ πεφοβισμένους, μᾶς ἐπαρηγόρησε, ἐπιτιμώντας εἰς τὸ νὰ μὴ λαλοῦνται λόγοι οὐ βέβαιοι καὶ ἀδέσποτοι, μόνον διὰ νὰ ταράξουν τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, πρὸς οὐδὲν δὲ ἄλλο ὄφελος. Αὐτὰ εἶναι ὁποῦ ἡμεῖς ἐδῶ ἠκούσαμεν, καὶ αὐτὰ πληροφοροῦμεν τὴν εὐγένειαν σας· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης νὰ μας διαφυλάξῃ ἀσινεῖς καὶ ἀδιαλωθήτους ἀπὸ πάσης ἐναντίας προσβολῆς καὶ περιστάσεως. Ταῦτα εὐχετικῶς· καὶ τὰ ἔτη σας εἴησαν θεόθεν πολλὰ καὶ εὐδαίμονα. Οκτωβ: ιδ' 1777].

Τῆς εὐγενείας σας

διάπειρος καὶ εἰς

Θεὸν εὐχέτης,

Ὁ Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριος.

De mîna lui:] Τὴν σπαθαρίτζα Ἐλέγκου μου ὀλοφύχως εὐχόμεν καὶ εὐλογῶ. Τὸν ἄρχοντα σπαθάρη, τὸν Γκίκα, αὔριον ἀνταμώνωντάς τον εἰς τὴν κούρτην, θέλω τὸν εἶπη πῶς τὸν συλλυπεῖσθε¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. VII/130. — Iată traducerea scrisorii:

Din adîncul sufletului și inimii rugîndu-ne pentru dumneata, salutăm foarte bucuroși cîstitu-ți cap (!). Cerînd de la Dumnezeu pentru dumneata și toată casa dumitale sănătate nestrămutată, fericire trainică și orînduiala tuturor mîntuitoarelor cererî, după dorință. Cîstită-ți scrisoare de la 13 Octombrie am primit-o, și am văzut cele însemnate în ea și dar, cît despre jalnica întîmplare de plîns — de n'ar mai fi fost! — a răposatului Grigore-Vodă, cu totul ne-am întristat. Iar pricina, pentru ce s'a făcut, e încă nevădită, și pentru feliul de moarte se poartă prin lume feliu de feliu de vorbe.

Cele din urmă sînt însă acestea. Cum că îndaiă, Sîmbătă trecută, venind Aga aici, făcîndu-se a fi bolnav, a trimis firmenele și mehtupurile la Vodă și, plîngîndu-se de boală, pe de o parte, a grăbit plecarea lui — vorba mergea

Cinstitului blagorodnic și al Smerenii Noastre întru Duhul Sfîntu prea-iubit fiu sufletesc, Dumnealui pan Nicolae Dudescu, Vel Ban, cu blagoslovenie să se dea.

[Pecete de ceară neagră.]

că spre Hotin, — iar, pe de alta, a înștiințat pe Domn că vrea să-l întâlnească pentru ca să-î spuie oare-care porunci împărătești, ca să nu se întîmple să moară și ele să nu rămîie ne îndeplinite. Și ast-fel, încrezîndu-se Grigore-Vodă, a venit noaptea, și, ca să nu se facă turburare Agăii pentru alaiu, hotărînd să vie singur, de-a dreptul ieșind, cel doî cari l-au întovărășit, ca pentru ceremonie, l-au ucis și i-au dat amară moarte, cum se spune, Duminecă, pe la 3 sau 4 ale nopții. Alt ceva însă, nu s'a auzit pînă acum, și nu s'a dovedit. Iar cel de-al doilea capugiū, despre care s'a auzit, se spune că a venit ca să scoată averea răposatului. Deocamdată s'a hotărît să fie Domn fostul Mare-Dragoman Costachi Moruzi, și în locul de dragoman a fost înaintat Nicolachi Caragea, care a fost numit cu prilejul morții lui Cehan în calitate de Caimacam. Altă turburare și frică n'a fost, numai, ca oamenii cu bănuială, unul spune una, altul alta, cum i se pare fie-căruia. Dar numai, cum spun, vre-o siguranță n'avem. Mai ales prea-înălțatul Domn, văzîndu-ne în acele zile plinî de supărare și spăimîntații, ni-a spus că dorește să nu se flecărească lucrurile nesigure și fără temeiū, numai ca să se tulbure inimile oamenilor, și fără nici un folos altul. Acestea sînt ce le-am auzit aici, și acestea și le dăm de știre dumitale. Iar Dumnezeuul păcii să ne păzească neatinși și neprimejduiți de vre-o voință dușmană și de vre-o tulburare. Acestea și le spunem, ca un rugător, și anii să-ți fie de la Dumnezeuul mulți și fericiți.

Al dumitale

Încercat și rugător la Dumnezeu:
al Ungrovlachiei Grigore.

Pentru Spătăreasa Elencu mă rog din toată inimă și o binecuvîntez. Pe dumnealui Spătarul Ghica, întîlnîndu-l mîni la Curte, îi voiți spuie că-l com-pătimii.

XV.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL MANOLACHI PERSIANO.

I.

[Sibiiü, 28 Septembre 1787.

Generalul Fabri trimite Agenției din principate o scrisoare a lui Persiano.]

Acesta explică generalului că Domnul a adunat trupe «pour éviter, s'il est possible, l'entrée d'un pacha dans les terres de la Vallachie». Nu să mire de vor fi și pe la hotare: totul fiind în liniște acum, le-a distribuit pe la orașe. Nu creadă «à des bruits faux, que le public aime à repandre en exagerant les choses». — Oficial.

Semnat: «E. de Persiany, secretaire de S. A. S. le prince-regnant de la Vallachie».

București, 10/21 Septembre 1787.

[Copie.]

[Răspunsese Fabri. Urmează un nou răspuns, pentru primire, și lămuriri pentru trupe, de la Agenție, la 2 Octobre 1787.

Concept.]

II.

Τὴν εὐγενεῖαν της, σὼρ σεκρετάριε, προσκυνω.

Τὸ μενζήλι καὶ τὸ γράμμα τὸ ἄλλο ἦτον ἀπὸ ἐχθὲς ἔτοιμον, καὶ ἤθελαν νὰ τὸ στήλω σήμερον εἰθνή· 'πρὸς μὲ τὸ νὰ με εἶπον ὅτι ἀπεράσετε καὶ εἶπετε ὅτι μυρίζετε, ἐπρόσμεινα· τὴν δέ, μὲ τὸ νὰ βλέπω ὅτι ἀργοπορή, ἰδοῦ ὅπου σας το πέμπω διὰ τοῦ Κώνστα, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἀπ' ἀρχῆς γνωστός σας. Ἀγαπῶσα

ἕμως νὰ ἀνταμωθῶμε πρὶν τοῦ μισεμοῦ σας ὥρα, ἂν λάβω και-
ρὸν σήμερον, θέλω ἔλθῃ.

31 Ἰανουαρίου
11 Φεβρουαρίου 1788.

Ὅπως εἰς τὰ προστά[γματα]
πρόθιμος

*Em. Persiany*¹.

III.

Monsieur,

Le porteur de la presente, Monsieur le Schatrar Persiano, ayant donné avant quelques jours une requête à S. A. S, Monseigneur le prince, par laquelle il exposoit le delabrement de sa santé et prioit avec instance d'avoir la permission d'aller prendre les bains en Hongrie, j'ai eu ordre de prier Monsieur l'Agent I. R. Apostolique de lui donner un passeport, afin qu'il puisse aller librement selon sa demande.

Je saisis . . .

Bukarest, le 17 mars 1802.

Votre très-humble et très-obéissant serviteur

[Către Merkelius.]

*Constantin Rasty*².

¹ O traducere completă nu e necesară, fiind vorba numai de un bilet de poștă.

² Bibl. Ac. Rom., hirtii necatalogate.

XVI.

DOCUMENTE ȘI REGESTE PENTRU VIAȚA LUÎ IENACHI VĂCĂRESCU.

I.

1245. Neagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul, Voevod al Făgărașului, nepot de sor a lui Radul-Vodă Negru ; venit-au cu iel [*cu creionul*: și Doamna lui, Anna], la Cîmpulung, în acești ai ; zidit-aŭ biserici doosprezece în satele care a stăpînit, pă Dîmbovița în jos ; lăsat-aŭ fiu, pă Radul și Șarban, și fete șase ; a murit în vîrstă de anî 59 ; numele soții sale fost-aŭ Maria ; acesta fost-aŭ foarte bogat.

[*Adaos*: S'a născut la] 1554. Pătrașcu Văcărescul viteazu [s'a botezat de Pătrașco-Vodă cel Bun, tată] lui Petru-Vodă Cercel și al lui Mihaï-Vodă Viteazul]. Zidit-aŭ biserica la Văcărești, lîngă Tîrgoviște, la 1584 ; fost-aŭ îngrijitor zidirii bisericii Domnești din Tîrgoviște în zilele lui Pătru al doilea Cercel Voevoda ; fost-aŭ Ban al Craioviî, și cu Mihaiu-Vodă Viteazul fost-aŭ în toate războaiele . . . ? [adaos].

1685. Spătaru Negoiță Văcărescul, bașcapuccheaia lui Șarban-Vodă Cantacuzino ; a murit în Țarigrad ; [pecetluite hainile]. A avut fiî pe Ianache Cliucerul și Ivan Vătaful.

1704. Banul Craioviî Ianache Văcărescul, ce este ctitor și fiul lui Negoiță Spătaru ¹.

II.

Διὰ τῆς παρούσης ἡμῶν ἐν ὑπογράφῳ ὁμολογίας ὁμολογοῦμεν οἱ ὑποκάθοθεν γεγραμμένη ὅτε ἐλάβαμεν ἤδη δανικῶς διὰ χρίαν μας

¹ Bibl. Ac. Rom., ms. 305 : *Observațiile* lui Ienăchiță Văcărescu, — fol. 3 vº.

παρὰ τοῦ κῆρ Ζόθου Λυψιάνου γρόσια 8500, ὀκτὸ χιλιάδες καὶ πεντακόσια, τὰ ὅπια νὰ ἔχουν νὰ τρέχουν (!) μὲ τὸν διάφορον τους πρὸς γρόσια δέκα τὸ πουνγῆ τὸν καθ' ἕκαστον μίαν εἰς διορίαν μῆνός ἐνός· παρελθούσης δὲ τῆς διορίας, νὰ ἔχουν τρέξειν, μὲ τὸν αἰδιον διάφορον· ὅθεν εἰς βεβαίωσιν καὶ ἀσφαλίαν ἐδόκαμεν τὴν παρούσα ἡμῶν ὁμολογίαν καὶ ἔστω εἰς ἐνδιξην. Βουκουρέστη, 16 Ἰαννουάρι 1758.

(L. s.) Κωνστανθῖνος Μπραγκοβάνος μπάνος.

(L. s.) Δημητράκης Ραχοβοίτζας λογοθίτις.

(L. s.) Στέφανος Βακαρέσκουλος βιστηάρης.

(L. s.) Σταύρος Σουλτζάρη.

[Copie din 18 Maiü 1783 ¹.]

III.

Scrisoarea mea la mîna dumisale Ianache, Vel Căminar, precum să să știe că mi-au făcut dumnealui bine cu bani cu dobîndă, talerî 500, adecă cincî sute, la pungă dă lună po talerî 10, de acum păn' în doao luni dă zile; decî la soroc să aibu a da dumisale bani cu dobînda lor, cît să face, și cu mulțumită. Și pentru adevărata credință am iscălit mai jos, ca să să crează.

Octomvre 12 dni, 1760.

R[adu] Văc[ărescu].

C[onstantin] Vel Arm[aș], chez[aș].

[Pe învălitoare:] Wechsel an die Venezianka per 500 Piaster ; mit Zulasten 1000 Piaster ².

¹ Bibl. Ac. Rom., documente necatslogate. E un sinet pentru 8.500 de lei de la cei trei boieri iscăliți, către Lipscaul Zotu.

² *Ibid.*

IV.

14 Septembre 1783.

Petiție către Domn.

Se cere a se răspunde la petiția «Zotii neguțătorul, ce face prin dumnealui sicitaru chesaricescu sinior Raicovicî, pentru un zăpis al părinților noștri; ci, cît pentru aceasta, fiind că și dumnealui iaste om împărătescu și darea zăpisului acesta aū fostū iarăș cu pricinuire dă treaba împărătească, fără poruncă împărătească nicî noi nu îndrăznim a face răspunsul, ci ne rugăm Înălțimii Tale, ca prin poruncă Împărătească, *marifetișerilen*, să ni să izbăvească această judecată».

Nicolae Vist.; Dumitrașco Racovița Vornic; Ienache Spătar.

[Vo.] Copia della risposta dellie bojari nell' affare Warta ¹.

V.

[Petiția lui Wartha; Viena, 23 Mart 1783.]

So viel dem Endesunterzeichneten bekannt ist, so lebt noch...

So wie von dem Wacarescula gleichfals ein Sohn, Johann Stephan Spatharius, beim itzigen Fürsten in der Walachey vorhanden.

VI.

14 giugno [1784].

Una supplica di Vassili Vladul contro Vestiar Ianachiza, per debiti antichi.

Comunicata al medesimo.

¹ Negustorul era Zottu «Pano».

VII.

Bucareste, 22ten August [1784].

Contract geschlossen zwischen den Herrn Westiar Janakitza und Maurer Polier Johann Ratner.

Zapis ce au dat Ioan Ratner Neamțul pentru casile ce lă face dumnealui boer Vistier Văcărescu la Băneasa: să lucreze mîia de cărămizî de roș u talerî doi și jumătate, păn să va isprăvi casile, însă el din preună cu doisprezece meșterî nemțî; șanțurile să le facă el, gătitu (?) parilor, grătîi, ostrețe, liațoli, veșre (? !), hărdae, funiî, lopeți, salahorî la tot lucru; și apa să fie iar de la el. Și să înceapă de orî cînd va fi dumnealui Vistier gata și va vrea. — 1784, August 11¹.

VIII.

Actum.

Bucareste, den 11 May 1785.

Es ist ein Kontrakt zwischen dem Vestiar Bakaeskul und dem Tischlermeister Theodor Janos also geschlossen worden, dass er ihm die in seinem Landgute zum Saal gehorigen Fensterrahmen zu 3¹/₂ und die ubrigen zu 1¹/₂ Piastre verfertigen solle; welcher Kontrakt auch von mir ist vidimirt worden².

IX.

Illustrissimo mio Signore,

È vero che sono 15 giorni che nessun mercante non h  portato lettera alla mia cancelaria per spedirsi   Cronșad: impeditte n  sono, n  mai possono essere, anzi il ordinario postiglione v  a Kimpina al suo tempo. Con simile risposta:

¹ Cf. *Literatur  si art  rom n *, IV, pp. 688-9.

² Urmeaz  un contract al lui Rathner cu Banul Filipescul, pentru refacerea din piatr  a m n stirii Poiana (Prahova). V. articolul citat.

cioè, non essendo lettere di mercanti con questa posta, non vi hà mandato; onde non posso pensar altro, perchè dalla mia posta ne pure si hà perso mai lettera, nè si hà aprito. Se non che dal tempo, dal quale si hà dato permissione a li Prahoveni (quelli canalli che sà lei che rubbano le lettere) di venir a Bukarest, da quel tempo anno cominciato a non portarmi lettere li mercanti. Dunque posso credere che anno cominciato il loro usatto arte, e non sò se deve a scrivere lei qualche cosa al signqr Reviski per questi, o mi consiglia d'impedir di nuovo li Prahoveni.

Può essere ancora che mancano certi mercanti fuora, a li pasari che si anno fuora; con tutto ciò, oggi farò chiamare li loro homini e domandargli la causa. Finalmente il mio dovere sopra questo affare mi pare che sia di mandare con securità le lettere di quelli che mi le danno a spedirle e di guardar a non mandarsi, nè spedirsi con Prahovani; ma non sò se posso vietare alcuno de scrivere.

Il militare deve venir da me per dirmi il nome della sua moglie e quanti figliuoli hà e dove si trovano, come si chiama il vilagio; e subito sarà pronta la mia lettera e insegnata a lui, con quella di Sua Altezza. L'aspetto dal altro giorno, dal quale hò fatto lei sapere questo, con il suo huomo; onde l'aspetto, essendo sempre pronto a servirla in ogni affare che sono degno, — come un vero amico e fermatto nel amicitia. Avendo per honor mio di dirmi

Di V. S. Ilustrissima

Di Casa Domenika [1785].

Di Vo. Oblig. servitore
J. de Vaxarefcali

X.

[Din Jurnalul Agenției.

Ce 19 fevrier 1785.

Vassile Vlad donne supplique contre le Vestiar Vakareskul pour une dete de 298 fl., 20 para, sur différentes marchandises, à cause d'une faute qui s'est glissée dans les comtes, qu'il avait déjà demandé plusieurs fois sans rien obtenir.

XI.

Bucoreste. Ce 7 mars 1785.

Vassile Vlad, sujet impérial, donne supplique par rapport une dete du Vestiar Vakareskul, de 298 lee, para 20, où il prouve que Joaniza Glatzer de Crajova avoit deja rendu conte et que la chose dependoit seulement du dit Vakareskul.

XII.

Boucorest. Ce 26 mars 1785.

Vassile Vlad porte derechef une supplique pour la dete de Vakareskul, montante à 298 lei, 20 para.

XIII.

Sibiiü, 3 Decembre 1786.

Gh. Wartha, negustor vienes, stăruie iar pentru datoria lui Ștefan Văcărescul și celorlalți doi.

XIV.

[18 Ianuar 1787.

Agenția către Herbert-Rathkeal.]

Ganz unverhofft hat der Fürst am 5ten dieses seinen Liebling Brancowan von dem Dienste des Gross-Vestiar entlassen und den Gross Wornik Vacaresculo darzu ernannt; die Stelle eines Gross-Wornik aber dem Bruder des Fürsten Brancowan, der bishero gar keine Charge hatte, verliehen.

[Mirare. Se crede că e înțelegere, și Brîncoveanu va fi numit Spătar. Dar la urmă Brîncoveanu e arestat de patru Arnăuți acasă. Se plînge fratele; garantează pentru el.] Der neue Vestiar Vacaresculo gieng ebenfalls zum Fürsten und stellte ihm ganz ernsthaft vor, dass dieses Betragen hier ganz ungewöhnlich und noch von keinem Fürsten geschehen sey, und frug ihn, worinn Brancowans Verbrechen bestünde. Der Fürst sagte ihm, man müsse seine Rechnungen untersuchen. Darauf antwortete Vacaresculo, dass dieses noch kein Recht gebe, einen der ersten Bojaren zu arretiren und öffentlich in denen Augen der Welt so herabzuwürdigen. Brancowan könne nicht davon laufen, und, wenn in seinen Rechnungen eine Unrichtigkeit sey, so könne man sich allemal an seinem Vermögen regressiren. Der Fürst änderte jedoch seinen Entschluss nicht. So stehet diese Sache heute, und man ist begierig, die Folgen davon zu sehen. Sonderbar ist aber, dass alle Bojaren, welche Brancowans geschworene Feinde sind, allsogleich seine Parthey nehmen, sobald es darauf ankommt, die Würde eines Bojaren zu unterstützen und nicht kränken zu lassen.

XV.

Expediert 2. Februar 1787. — Agenția către Herbert-Rathkeal.]

Da alle Bojaren, und selbst der neue Gross-Vestiar, dem Fürsten ernstliche Vorstellungen über die Arretirung des Fürsten Brancowan machten, liess er die Wache aus deren

Hause wieder abrufen und befahl nur dem Gross-Vestiar Vacaresculo die Rechnungen seines Vorfahrers genau zu übersehen. [La 22 Ianuar, îl chiamă pe Brîncoveanu la dejun. Îl muștră: «er liebe ihn sehr, er habe ihn aber öffentlich demüthigen müssen». La miezul nopții, iar îl chiamă. «Die derbsten Worte»; vorbește iar de arestare; deie măcar 400 de pungî. La 23 dimineața, chiamă preuți cu icoana Maicei Domnului; se roagă cu fața la pămînt, mult. Apoi la Divan. Va face dreptate. Face o comisie de patru: Banul Ghica, Dudescu, Filipescu, Marele-Vornic «Briscowan», pentru a cerceta conturile. Se zice că e deficit de 300 de pungî sau 150.000 de lei.]

[6 Mart (?). Voiă banî de la el. Comisia nu arată lipsă de o pară.]

XVI.

[26 Februar 1787. Agenția către Kaunitz.]

Vor vier Tagen kamen einige der ältesten Bojaren, der Metropolit und zween Bischöffe bej dem Euer Durchlaucht bekannten Bojaren Vacarescul, der itzt Gross-Veztiar (Schatzmeister oder Finanz-Director) ist, zusammen, hielten Rath, und beschlossen einhellig, des anderen Tags *in corpore* zu mir zu kommen, und mich zu ersuchen, ihre Bitte meinem allerhöchsten Hof vorzutragen. Welche darinn bestehe, dass, wenn es ja zwischen Russland und der Pforte zum Krieg kommen sollte, Seine Kaiserliche Mayestät sich über dieses Land erbarmen, es unter seinen Schutz nehmen, mit seinen Truppen besetzen, oder nach allerhöchst dero eigenem Gutbefinden was immer für eine Einrichtung treffen möchte, nur damit kein Russe und kein Türk in das Land kommen möchte. Ich erfuhr dieses ihr Vorhaben noch des Morgens, und meine überstandene Krankheit diente mir zum Vorwande, mich bej dem Vacarescul, der sich bald darauf allein bej mir melden liess und die Anderen unangesagt mitbringen wollte, durch meine noch fortdauernde Unpässlichkeit zu entschul-

digen. Vacarescul kam gestern unangesagt zum Herrn von Petrossi, erzählte ihm Alles im engsten Vertrauen, mit dem Beysatze, dass er und seine Collegen mit Ungedult den Augenblick erwarteten, in welchem ich wieder hergestellt und sie zu empfangen im Stande seyn würde. Er bat ihn mir indessen zu melden, er habe sich vor fünf Jahren bey Euer Durchlaucht mündlich die Erlaubniss ausgebetten, sich in wichtigen Vorfällen an Hochdieselbe wenden zu dürfen, und dieser Zeitpunkt sey itzt da. Wenn die Russen wieder als Feinde der Türken in diese Gegenden kämen, so müssten sie sich wieder alle nach Siebenbürgen flüchten; das ganze Land würde verheert und zu Grunde gerichtet und keinen Tribut bezahlen können; welchen die Pforte doch gleich nach dem Frieden wieder fordern würde; ihre Lage sey viel zu bitter und kritisch, und sie wünschten alle (nur zween oder drej ausgenommen, welche anderst dächten) denjenigen Herrn zu haben, den ihnen der Schöpfer durch die geographische Lage selbst bestimmt zu haben scheine. Petroszi antwortete ihm nichts anderes als dass er es mir hinterbringen würde, ihn aber indessen versichern könne, dass ein solcher Besuch von ihnen allen *in corpore* mir gewiss nicht angenehm seyn würde, weil er ein Aufsehen machen und zu vielen Argwohn und Reden Anlass geben könnte. Vacarescul antwortete ihm, dass er dieses selbst gedacht habe und daher indessen allein gekommen sey; er würde auch zu mir allein kommen, so bald er wüsste, dass ich einen Besuch annehme.

XVII.

[15 Septembere 1787. Agenția către Kaunitz.]

Der Gross-Vestiar Vacaresculo hat endlich, nachdem er sich mit dem Fürsten so oft entzweyete und zu wiederholten Malen seine Entlassung verlangt hatte, solche heute früh erhalten, und der vorige Gross-Kanzler Cornesculo ist an seine Stelle ernannt worden.

XVIII.

Jenatyi Vakareskul stellet als Gross-Schatzmeister sein Referat der k. k. Unterthanen Koman und Makoje vor Beja-
regen (*sic*)¹.

XIX.

Τὰ ὑποσημειούμενα 500 γρόσια, ἕτοι πεντακόσια, ἀφιερωθέντα τῇ ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βουσαρίωνος τοῦ θαυματουργοῦ, ἐπονομαζομένη τοῦ Δούσκου, παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος Βιστιάρη κυρίου Ἰωάννου Βακκαρέσκουλου, ἐν κυρίῳ ἡμῖν ποθηνοτάτου υἱοῦ, τὰ ἔλαβε παρὰ τῆς εὐγενείας αὐτοῦ ἢ καθ' ἡμᾶς ἀγία μητροπολίη τῆς Οὐγγροβλαχίας δάνειον αἰώνιον, καὶ ἔχει νὰ ἀποκρίνεται τῇ ῥηθείσῃ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Δούσκου κατὰ ἔτος ἀνὰ τριάκοντα καὶ ζ' γρως. χρονικὸν ἐτήσιον. Ἐφ' ᾧ καὶ ὑπαβ-
βαιοῦμεν τὸ παρὸν μετὰ τῶν παρ' ἡμᾶς ἐν Χρηστῶ ἀδελφῶν, τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, εἰς αἰώνιον ἔνδειξις. Ἐν ἔτει αψυζ', μαρ-
τίου α' της².

XX.

Dositie (*sic*) al Ungrovlahiei adeverează. Macarie de Râmnic, Iosif de Argeș, Costandie de Buzău.

Cu această carte a mea încredințez sfinței și dumnezeestii mănăstirii ce să numește Dușcu, din eparhiia Larisiî, unde să află, ca o comoară de mult preț, sfințitul cap a celui dintru sfinți părintele nostru Visarion, episcop Larisiî, făcătorului de

¹ Toate în Bibl. Ac. Rom., hîrtii necatalogate.

² Iată traducerea: Cele 500 de lei însemnate mai jos, adevă cinci sute, daruite sfinței și cucerniciei mănăstirii a celui întru sfinți părintelui nostru Visarion făcătorul de minuni, ce se zice a Dușcului, de către blagorodnicul boier Vistier dumnealui Ioan Văcărescu, fiul nostru cel prea-iubit întru Domnul, le-a luat de la dumnealui Sfînta noastră Mitropolie a Ungrovlahiei, ca danie veșnică, și are a răspunde acei sfințe mănăstirii a Dușcului pe fiecă an treizeci de lei, venit anual. Pentru care întărim aceasta, împreună cu cei de pe lângă noi frați prea iubiți întru Hristos episcopii, spre veșnică mîrturie. În anul 1797, Mart 1.

minuni, că, bine cugetând în chipzuirile mele ca să orânduesc pentru ajutor[ul] părinților ce hălăduesc întru această sfântă mănăstire o danie din care să-s izvorască pe tot an[ul] folosul cel după putință, pentru evlavia ce am la Sfântul Visarion, dăn ajutoriulal căruia am văzut mai multe minuni, — am închinat la mai sus zisa mănăstire talerî cincî sute, cariî s'aũ dat din mâna mea împrumut la Sfânta Mitropolie a toate Țării-Rumânești, precum adeverează într'această carte preasfințitul și alesul de Dumnezeu părintele Mitropolitul țării noastre, chir Dosithie. Cariî bani sântũ în veacî împrumutați la sfânta Mitropoliia noastră, fără de a putea vre-odinioară să-î ceară sfânta mănăstire Dușcu ca să-î ia dela Mitropolia Ungrovlahii. Iar Sfânta Mitropolie să aibă a plăti la mănăstirea Dușcu dobânda acestor bani, pă fiește care an câte talerî trei-zeci și șase, neconținut, ca să fie pentru ajutoriul cel după putință al sfinții numitii mănăstirii Dușcu și pentru păcătosul mieũ suflet și a neamului mieũ vecinică pomenire. Drept aceia am dat această carte întărită cu iscălitura mea și cu pecetea neamului mieũ, adeverită și de părintele Mitropolitul Ungrovlahii, chir Dositeũ, la sfânta mănăstire Dușcu, ca să o aibă spre încredințare. La leat 1797, în luna lui Mart.

Ianache Văcărescu, Vel Vistier și mare dicheofilax al Bisericii ceî Mart a Răsăritului, adeverezu.

Constandin biv vel Șătrar și logofăt al rămășițurilor, scriitor și martor ¹.

XXI.

Diata Mariei Văcăreasca, «aflându-mă în pătima neputinți și temându-mă de moarte». 1797, Septembrie 13.]

Datoriile ei: «La Diiamandî Vinițeanul Roșca, după marfă». «La Domnița Ecaterina Caragea, cumnată-mea» (100 de talerî la aceasta). Avere: Cojăștiî (Ilfov), Bahnele (Rîmnicul-Sărat), vii, giuvaiere amanetate, Țiganî (și unii «ce sânt rămași de

¹ *Ibid*, Condica Mitropoliei București, 1796-801, fol. 60.

la zestre la dumnealui Ban Brâncoveanu», caî, «caretă», vaci, porci, haine. 80 de sărindare. 1000 tal. la cutia milelor. 600, îngroparea. 600 la șese fete sărace. 300 schitului Dălhăuți, unde e și ctitoare, 250, «la mănăstirea Sfântului Ioan, unde este să mă îngroape». Și «săracilor ce lăcuesc prin chiliile de la biserica Ceauș David». Moșia Cojești, «nepotu-mieū Alexandru Văcărescu, drept taleri zece mie, ca să nu între într'altă mână streină, fiind moșie părintească». «Otpsprezece pogoane de vie din Valea-Mare le las nepoților mieî Nicolae și Iordache, Văcărești, și Eleni, soriî lor, să le stăpânească frățește, luându supt stăpânire, după ce s'or culege estimp». «Treisprezece pogoane vie în București le las nepot uluîmie Aleco Văcărescu, care și dumnealui după cules să le stăpânească». Bahnele, tot lui. «Una suia de diiamant i floare de diiamant le las strănepoată-mea, Marioari, ficăî nepotă-miea Aleco.» «O păreche cercei de diiamant îi las strănepotăî Săfticăî, ficăî de al doilea a nepotă-mieū, Aleco. Un porumbiel de diiamant și 10 șiruri mărgăritar le las strănepotă-mieu Enache Văcărescu, fiul nepotă-mieū Aleco. O floare de diiamant în chipeturile (?) o las nepotă-mieū Nicolache Văcărescu» (și niște Țiganî: o familie). «Un soare de diiamant, o floare de zamfir săpat le las nepotă-mieū Iordachi Văcărescu. O păreche cercei de zmaragd cu aripile de diiamant îi las nepoată-mi Elenco Văcăreascăî.» (Și Țiganî.) Liberează soția și fetele unui Țigan al «frăține-mieū, ce l-au ertat». Alți Țiganî, ce «sânt la dumnealui Ban Brâncoveanu, ce me-au fost soție, rămășiță din lipsa zestrilor mele; pentru care îl rog pă dumnealui, aducându-mi aminte că am fost amândoi întru însoțire, și că și dumnealui este muritor, și că dreptul judecător nu să amăgește, să nu se bucure să mi-î poprească, ci să-î dea ca un drept al mieū; însă nu Țiganî de lae, ci de vatră, că acești me-au fost zestrea». Aleco să-î primească pentru bani. «Și mă rog dumnealui să mă erte de am greșit ceva, și Dumnezeu să-l erte și pă dumnealui.» O rochie albă, «vară-mi Catincăî». Și o blană («giulea»). Și o caretă. Și mărgăritare. Și «priotesi», care o slujise «peste douăzeci de ani». Argintăria, Mărioareî. Doi telegari murgî epitropului,

Sluger Panait, «ca să umble cu ei». Epitrop va fi, «spânzărând sufletul meu în grunaziî dumnealui». «De vreme ce, nu numai este om vechiu al casii părinților miei, ci l-am cunoscut și om cu frica lui Dumnezeu, și doritor mie și casii noastre. Rog însă pă dumnealui Ban Ghica, ca pe unul ce din început ul] vieții mele l-am cunoscut al doilea după tată-mieu și om cu temere de Dumnezeu, cum și pă nepotă-mieă Alecsan.dru Văcărescu îl pohtesc, dându-î cea din suflet părinteasca blagoslovenie, ca în toată vremea să fie protector și ajutor numitului epitrop, ca să urmeze nestrămutat cuprinderea aceștii dieți, care am făcut-o.» De față, duhovnicul. Prevede casul *supărării* epitropului de cineva «din neamul meu sau alții». Nu poate iscăli, «fiind bolnavă de mână»; o iscălește duhovnicul.

Martur: Dumitrachi Ban. Ierei Teodosie duhovnicul. Alexandru Văcărescu, «biv Vel Clucer». A scris scriitorul din ordinul «dumneeî cucoani Mariuți Văcărească. Erau față și Mitropolitul și Banul Ghica¹.

XXII.

Fiind-că la mezat ce s'au făcut vânzări moșiilor ale răposatului Costandin Hangeri Voevod, ce din poruncă împăratească s'au vândut în luminat Divan Mării Sale Alexandru Muruz Voevod, am fost făcut vichil pă dumnealui logofătul Done, om casii noastre, ca din partea să-mi artorosească (*sic*) la moșia Cojăști și la moșia Ulmenî; la care, după hotărâre și sfârșitul mezatului, rămîindu asupra numitului vichil aceste mosii, am trimis om într'adinsu ca să vază toată puterea și venitul lor, și, după cercetarea ce s'au făcut, am luat pliroforie de starea amândurora moșiilor. Decî, fiind-că moșia Ulmenî m'am mulțămît a o lua, am și numarat bani, iar, pentru moșia Cojăști, văzându că are venit foarte puțin, și părându-mi-să scumpă, n'am vrut ca să o priimescu și, fiind-

¹ Ms. citat, fol. 30.

că de la mezat aū rămas asupra numitului logofăt Dona cu numele mieu, și nefiind pă plac, am încărcat pă numit[ul] a o priimi sau a o vinde la orî-cine va putea ca să numere banî talerî 15.100, adică cincisprezece miî o sută, ce au eșit la mezat. Și, neputându găsi în grab muștiriū, au numărat însuși această sumă de banî, prin dumnealū Vătaf de Divan, ce cu porunca gospod au fost orănduit a strănge acești banî ; și aū rămas moșia asupra-î. Ci, pentru căci surec ferman să cuprinde numele mieū, dă aceia am dat această carte a mea la mânia numitului Done logofăt, pentru ca să-î fie dă bună credință, de a o stăpăni numita cu bună pace, dă cătră mine și dă cătră copii mieî, și tot neamul, ca una ce de la Sultan mezat am cumpărat. Luându și toate sineturile aceștii moșii, Cojăștii, cariî au și numărat toți banî, după] cum mai sus să arată. Și spre încredințare am întărit cu iscălitura mea, puindu-mî și peceatea.

1799, Avgust 19.

*Ecaterina Caragea. — Nicolae Văcărescu*¹.

XXIII.

† Dositeî al Ungrovlachiei adeverează.

† Adecă eu, cel care mai jos mă voi iscăli, încredințez cu acest zăpis al meu la mânia Mării Sale luminateî Domnițiî Ecaterina Caragea, ce au ținutu întru căsătorie pă răposatul întru fericire Ban Ianache Văcărescu, că, cu zăpis de la 5 ale trecutului Iulie, având eu cumpărați de la dumnealū cinstitul biv Vel Spătar Costandin Slugearoglu în banî gata, talerî doă miî, zece sălaşă de Țiganî lăeș, cu Țigancile i feciorî și fetele lor, nepoți și nepoate, cari să trag din ei până astăzi, cum să însemnară mai jos familiile pă anume; — cariî Țiganî fiindu fost avut și dumnealū cinstitul Spătar dintre Țigani domnești, hărăziți dă Măria Sa Alexandru Constandin Muruzi

¹ M. citat, pp 124-5.

Voevod cu cartea Mării Sale din leat 95, Fevruar 18, și în urmă întărit[ă], dar atât de Măriia Sa Alexandru Ioan Ipsilant Voevod, cât și de Măriia Sa prea-înnălțatul nostru Domn Costanlin Gheorghiu Hangeri Voevod; carele cărți Domnești . . . Acum Măriia Sa Domnița, cu protimisis de rudenie, cumnată fiind cinstitului Spătar Slugearoglu, neîngăduindu-mă a-i mai stăpăni, mi-au numărât talerî banî, adecă dooă miî tocmăi, și am dat Mării Sale acest zapis, împreună cu mai sus numitul zapis și toate sineturile Domnești . . . Decî de acum înnainte să stăpănească Măriia Sa și coconi Mării Sale pă acești mai jos numiți Țiganî, cu bună pace de cătră mine și de cătră tot neamul mieu . . . 1798, Dechemvrie 16.

Πολυζάκι Δημητρίου Πολίζου βεβερόνον τὰ ἔνοθεν.

Νικόλαος Μαβροκορδάτος μαρτι: Costandin Iorașco μαρτις.
H[agi] Moscu Păharnic, marțor ¹.

¹ *Ibid.*, fol. 73.

XVII.

NOTE DESPRE DOMNIA LUÎ SCARLAT CALIMAH.

1819, Iunie 8. Duminică, în vreme Domnului Scărlat Alexandru Calimahu Voevod, s'aŭ întâmplat zurbalăc în destul de sămțător în târgul Eșii, în cât vr'o 24 oameni s'au omorât și vr'o 26 s'au rănit din norod, împușcându-i Arnăuții din Curte. Și s'au întâmplat această tragodie bieților nevinovați la porțile Curții gospod, și aceasta s'au pricinuit mai mult din pricina lazaretului pentru boala ciumii; mergându norodu cu mânilor goali, cerându îndestulare lor; și pentru alte jacuri și năpăstuirii și strămbătăți ce aŭ făcut Domnul în țară și pe la târguri. Aŭ mai ținut zurbalăcul și a doî zi, omorându-să din norod încă vr'o 10 oameni de cătră răii, nemilostivii și lupii Arnăuți; și a trie zi s'aŭ mai potolit, deșchezindu-să și poarta Curții; și apoi aŭ continitu.

La 1819, Iunie 13, s'aŭ mazălit prăpădenie oaminilor, Scărlat Calimah Voevod, făcându-să Domn în loc Mărie Sa Mihaiŭ Grigorie Suciŭ Voevod la Moldova; îmbrăcându căftan de Domnie din Dragoman-Mari a Porții; și, la 24 a lunii aceștia, au și venit în orașul Eșii capiolanii Mării Sale cu această vestiri.

La 1821, Fevruar 21, aŭ venit de piste Prut Exilenție Sa și Luminare Sa Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin Voevod, împreună cu doî frați ai săi ipsilantești, și cu cniazu Cantacuzinò, domnindu în Moldova și fiind în Eș Innălțame Sa Mihaiŭ Grigorie Suțu Voevod. Și piste noapte, spre Miercuri, spre 23 Fevruar, s'aŭ întâmplat omoru în Turci în oraș,

și asămine s'au omurăt și ceialalalți Turci de pe la cealalalte târguri a Moldovii, după aceasta, și s'au vestit goana asupra Turcilor, înălțându-să cornul creștinătății. Și, pornindu-să Grecii cu toții asupra Turcilor, din toată epicratie turcească, și au început întâiu a să faci oaste creștiniască în Eși¹.

¹ Bibl. Ac. Rom, *Correspondențe diverse*, 1663-1849, fol. 188.

XVIII.

CU PRIVIRE LA ALECU BELDIMAN.

Căimăcămie.

Cinstite frate dumneta Alexandru Beldiman, biv Vel Vornic. Odihna și liniște obștiei cere ca numai de cît să conținască cu lucrurile enicerilor a strînge avaetul podului, precum s'aũ obicînit de cînd aũ intrat oștile aice: aducînd agalile enicerilor, s'aũ pus la cale ca să s[ę] priimască de la dumneata cîte una mii lei pe toată lună, și mai mult să nu să amestice. Pentru aceia să scrie dumitale, ca, sau să dai dumneata bani aceștia și să orînduești oameni pe la culucuri a strînge avaetul după obiceiũ, sau, cu prețul ce veĩ găsi mai folosătoriũ după stare vremi de acum, să-s vînză, și de ban, care, precum veĩ pune la cale, să va urmà a să da la toat[ă] luna cîte una mie lei. Căci într'alt chip nu s'aũ putut iconomisă. În scurt, orĩ ce știi să faci, și să-s liniștească pricina aceasta.

1821, Octomvrie 12.

Στ. Βογορίδης ¹.

¹ Bibl. Ac. Rom., doc. XXVII/82.

ANEXE.

I.

Io Ștefan Cantacuzino Voevod, dinu mila lui Dumnezeu Domn și oblăduitoriū
a toată Țara-Rumânească.

Cei ce s'au alesu de Dumnezeu să fie Domni și chivernisitori orașalorū și țărălorū, au datorie ne încetată, mai întâi de citu toate, cu multă nevoie și cu mare grijă să păstorească pre lege și pe dreptate și să chivernisească cu folosință de obște pre toți ciți sintu suptu stăpînirea și oblastia lorū, făcînd și lucrîndu toate trebile spre binele și sporiul norodului, pre cumu obiciaiul Domnilor celorū drepti o cercetează, ne alegîndu mai multu folosulū său de citu binele celu de obște. Și mai vartos să cuvine a purta grijă ca ceale dreapte și de folosu să le întărească și să le lucreaze pururea, iară ceale ce dela alții au avut începere, și spre paguba și stricăciunea țării s'au făcutu, să le dezrădăcineaze, și de săvârșitu să le piarză, de pohtescu să cîștige laudă veacînică dela oamenī, și dela Dumnezeu plată cerească, ajutoriu și întemeiare. Dreptu aceaia și noi, de vreme ce dinu mila lui Dumnezeu și diu Pronia cea necunoscută fără de nădejde ni s'au datu oblădurea Țării-Rumânești, avemū datorie cu chiverniseala cea dreaptă, citu va fi prin putință omenească, și cu purtare de grijă spre cei supuși să ne arătămū mulțemitorī, și cu bun cuget cătră Dumnezeu, ce ne-au cinstitu, și cu dragoste pămintească, să ne nevoimū la ceale ce sintu spre ușurarea greutăților a toată țara, și la ceale bune și dreapte să adăogămū bunătățile și dreptățile, cu ajutoriul lui Dumnezeu, iară ceale fără de lege și stricăcioase, care învitează pre Dumnezeu spre minie, să le tăemū și dinu mijlocū să le lepădămū. Pentru aceaia darū, cu multă scărbă și întristăciune a inimii noa[s]tre, uitîndu-ne la atîtea nevoi și ticăloși ale țării, patridei noastre, și la ranele ceale nevindecate, ce s'au pricinuitu la totu norodulū dinu strămbătatea care n'au fostu nici odinioară ca în zilele lui Costandinū Basarabă Voevodū Brîncoveanulū, ce au domnitū mai nainte de noi, amū cunoscutū cu adevăratū, că lăcomia și nedireptatea și neobicinuitele dări au adusū patria noastră la aciastă stare ticăloasă și vreadnică de lacrămī, și mai virtos blestematul acesta de văcărîtu, carele întâi s'au izvoditu în țara noa[s]tră spre paguba, de celu ce s'au zisu mai susū, — că au pusu suptu dare și dobitoacele, lipsindu cu aciastă nemilostivire și laptele pruncilor celor micī cu carele să hrăniia. Care dare nesuferită poruncindū fără de milă să se strînga pe vreme

de iarnă, ticăloșii de săraci să siliia, de multă sărăcie, să fugă din lăcașele lor, și unii să ascundea în munți, alții în peșteri, alții în paduri, alții prin stufur își alții prin găurile pământului, împreună cu muerile și cu copiii lor; în care jocuri, unii muria de foame, alții degera de frig, pre alții îi mînca fiarale, și alții cu alte multe fealiuri de patimi își săvîrșia viața lor cea pedepsită, ne avind cu ce sătura nesățioasa lăcomie a nemilostivului Domn; lucru cu adevărat ticătit și plin de jale. A căruia strigare mai pe urmă au ajuns pînă la Ceriu, ca și singele nevinovatului Avelu, și, îndemnînd urgența lui Dumnezeu cea dreaptă spre izbîndă asupra nedreptului, l-au surpat de pe Scaun, și fără de mădejde l-au pogorit, ca pre un vrăjmaș al săracilor și al patriei. De care lucru văzînd noi aciastă dajde ne dreaptă, silnică și fără de leage, carea și mai denainte fiindu-ne peste voe, de vream ce, cum am zis, Dumnezeiasca Pronie ne-au înălțat pre Scaunul Domniei al Țării-Rumînești, ca să mîngîm cu părinteasca dragoste pe săraci, și ca să vindecăm ranele ceale reale, cîtu va fi prin puțină, ce spre pierzarea norodului au deschis în toată țara ne sățioasa lăcomie, — dinu, rîvnă dumnezeiască îndemnîndu-ne, și cu osîrdie spre milostivire plecîndu-ne, — cu stăpînire ce dela Dumnezeu prin puternica împărăție ni s'au dat, cu acestu hrisov al nostru lepădăm și ridicăm aciastă dajde fără de leage a văcăritului de totu, si de astăzi înainte, pînă ce va fi țara aciasta, hotărîm să fie slobodă de această povară tyranească, totu norodului ei, cei mici și cei mari, bogații și săracii, streinii și pămînteanii, boiarii și supușii, toți preoții și toate mănăstirile. Încă să n'aibă niminea datorie, verii ce felu de omu ar fi, a mai plăti verii pentru ce nevoe, neci multu, nici puțină dajde, pentru dobitoacele lui, adecă pentru cai, pentru iape, pentru boi, pentru vaci și pentru bivoli, ci, cîte i s'ar adauge, să fie de totu slobode de dajdea văcăritului. Deci, de vream ce socoteala noastră iaste să fie ne schimbată în veaci aciastă facere de bine, care dintru a noastră bună voință am hotărîtu norodului celui ce iaste supus Domniei Noastre, ne rugăm [și] Domnilor, carii în urma noastră voru fi după vremi stăpînitori, ca unor întru Hs. iubiți frați, pentru veacînica lor pomenire, să păzească nemișcatu acestu așezămîntu alu nostru, carele iaste de folosu pentru chiverniseala țării, și pentru odihna și ușurarea a supușilor dintru atîtea nevoi. Iară, carele dinu Domni cei ce voru stăpîni după vremi țara aciasta, ori dinu neamulu nostru, ori altu Domn de țară, sau striinu, biruindu-se de lăcomie, sau și de altă nevoe silindu-să, au măcar și dinu nișcare boiar fără de socoteală îndemnîndu-se, va vrea să innoiască vre-odinioară aciastă dajde a văcăritului, sau verii în ce chip va socoti să orînduiască, au să o numească, silind pre norodu și pre politie să o primească, călcîndu hotărîrea noastră și făcînd inpotriva hrisovulu nostru, Domnul acela ca un vrăjmaș al țării și al folosulu celui de obște, așijderea împreună cu el și din boiar, sau din rînduiala cea prețioasă sau diu cea mirenească, cîți vor sfătui și vor îndemna la acest ne cuvios lucru pe Domn, sau, măcar de ar și vrea Domnul să facă una ca aciasta, de vor suferi socoteala lui, ne milostivindu-se spre săraci și pre țară, toți dinpreună. unii ca aceia,

dintr'un cuget, și dintr'un rost, alii tuturoră prea sfințitorilor arhieriei, celorlă de loc și celorlă streinlă ce s'au aflăt astăzi în pământulă acesta, să fie afurisitlă de sfințitoră cca într'o ființă și ne despărțită Troiță, care iaste într'o fire unu Dumnezeu, și procleșă ne ertaș, și după moarte ne dezlegaș; petrile, leamnele, fierulă să se topească, iară ei niclă cumă; să crape pământulă să-lă înghită ca pre Dathan, și ca pre Aviron, soarta loră să fie cu vânătorulă Iuda; avușia loră și casele loră să fie spre stricăciune și spre pierzare; murile loră să rămie văduve și copii lor săraci și cerșetori; procopseală să nu vază în toată viața lor; să aibă și blestemulă celorlă 318 sfințitor de Dumnezeu purtători părintlă, carilă au fostu la soșorulă Nichei, și acelora lalte sfințe soșoare; și supuși să fie anathemei celi veacnice, pentru că n'au crușat celu sărac și celu nemeanic, niclă de milă și de dreptate nu ș'au aduș aminte, niclă pe Dumnezeu n'au chieamtă întru lucrurile loră ajutoru. Încă hotărâm să aibă volnicie norodulă, și fiește carele dinu boiar, să tragă pira în potruă acelu Domnu înaintea putearnicilă Înparășii, pentru ca să-și la căzuta pedeapsă ca un tyran și lacom. Dreptu aceia amă făcutu acestu hrisovă alu Domniei Noastre, întărindu-lă și adevărindu-lă cu iscălitura și cu peceate Domniei noastre, și cu sfatulă a toată boerimea Divanulă nostru: Pan Constandin Știrbea Vel Ban i Pan Bunea Grădișteanulă Vel Vornic i Radulă Dudesculă Vel Log. i Radulă Cantacuzină Vel Spat. i Șarbană Boj[o]reanulă Vel Vist. i Șarban Prisceianulă Vel Cluc. i Pătrașco Brezoianulă Vel Post. i Statie Leurdeanulă Vel Păh. i Neagoe Toplicianulă Vel Stol. i Miha Șantacuzină Vel Comis i Șarban Herăsculă Vel Slugiar i Șarban Grecianulă Vel Pitar. Și ispravnic Constandin Conșesculă vt. Log. Iară hrisovulă acesta îlă lăsămă la Sfințitoră Mitropolie, ca să tre suptu paza Prea Sfințitorulă Mitropolitu, ce după vremi va fi, pre carele îlă și jurămă înaintea lui Dumnezeu, să aibă datorie să-lă cetească de doao ori pre anu, de față întru auzul tuturoră, — ca să rămie nemișcată aciastă orînduială de folos, întru slava celu ce în Troiță să proslăveaște Dumnezeu, căruia ne rugămă să păzească țara noastră, și pre toți pravoslavnicilă creștinlă de toată nevoia și scîrba, amin. Și s'au scris în anulă dinu tăi alu Domniei Noastre în Scaunulă Bucureștilă la lt. 7222, ms. Mar. 4. [Monograma Domnească:] Io Ștefan Voevod [L. P.] Бжѣю Млцтѣю Гцар.

II.

Iar mai supăr pe Măria Ta pentru banlă, că ieu am avut nădejde cum să ne vie o sumă de banlă mai mare; iar, când am văzut numă 20 de p[u]n[gr], și iar scriindu-mă Măria ta cum *mpanit tze dintă* să nu-lă dau niclă cum, numă ce am amorșit. Și mă mir ce voi face, că nu-m[gr] este de alta, numă de aciastă urgie a lu Dumnezău, de ciună, că s'au umplut mai petușindinlă. Și încă astăz mi-au zis cum și la *saraiul Vezirulă să fie* început. Ce stau, mor (?). Mă rog Mării Tale nu mă lăsa într'acest foc. Crez: *mpanit tze veș da Măria Ta, iar it veș lua*. Că, de n'ar fi acest foc, zău că alt, ce aș ști că aș păși, nimic nu te-aș supăra, ci m'aș lăsa să paș ce voi

păți, măcar de aș ședeă pân la Crăciun ; iar aciasta îm dă în cap. Iat că am făcut Mării Tale o foiță pe scurt, de unde ce s'au luat și ce am dat, și ce au rămas, de cer acum. Care, pân nu să vor da, nicî sî mî mișcu nu mă vor lăsa.

Ci, cum veî socoti Măria Ta.

•

Părintele Dionisie încă au venit alaltă sară, Marți, și am mersu de m'am împreunat cu iel la *Kutzuk-Kioi*. Numai atât că n'ar fi trebuit să vie tot deodată drept aitse, ci să fie stătut mai departe, la un sat. Iel au venit drept. Tsi acum ne căută a-l ascunde unde-va pînă vom vedè ce vom putea face, dând cartea Mării Tale la *Kihaiuo*, — că ieri și astăz nu o am putut da, având *Kihaiuo* alte trebî, fiind tot ospeașele Împăratulu[i] la *Veziurul*. Este aciasta că *Iacov*, văzând că-l prea supără toți de toate părțile, iel încă s'au socotit să facă ce va putea, ci acum munceaște să-ș facă *Patriersia mucarer, si mî tem că o va falze*. Cu dreptul, este om bun și cu dreptatea va birui . . . nișoiș (?) încă va întinde de va da ele. Cum va fi, face-vom știre Mării Tale.

•

De *Ungurî*, încă, câte-m[i] scriî Măria Ta, am înșeles, mai vartos de *Tzaki*, să nevoim. De care veî ști Măria Ta că de ici era să-s isprăvească iar de când să făcu aciasta cu Franțozii. Și iar, despre *Leșt* ceaia ce s'au sămșit. Și iei au făcut ca să meargă la *Odrî[i]*. Au chemat pe *Tzaki* și pe ceaia lalți și le-au zis să șază bine, că nu le este vreamea. Ci pe seamne pe *Apași* iar îl tămeiază, că au grizi dupintr'alte locuri ; ce poate fi că au socotit să nu mai scormonească și acii. Ce le-ai trimis Măria Ta, da-le-voi, că mare pomană este. Și, cum va mai fi, iar voi mai scrie Mării Tale. De se va întâmpla a veni niscar solt de la *Apași* într'acoace, fă-le Măria Ta cinste, că nu strică ; și, de acolo de la oaste, ce să va mai învoi, scrie-ne Măria Ta și noao.

•

Turtziit au marț nusaverere în toate zilele. Ce va răsufa, vom vedea. De *Odrî* gătescu tare dupe *Bariam* să meargă. *Veziurul* mare, putearnic. Iar și pe *Suleiman Mpuiuc-Împrihor împăratul tare îi are ; zic să nu zămpovască acolo*.

•

Balasache Peh. să roagă Mării Tale pentru copilul lui să-l priimești Măria Ta cu alți ; iel încă, ce poate, munceaște cu slujbă.

Notă. Aceste două acte, care sînt în legătură cu fragmentele de cronicî ce am editat, mi-au fost comunicate de d. Nerva Hodoș. Cel d'întăiu e tipărit, o veche și rară tipăritură politică ; cellalt să află între documentele Academiei supt cota Ij228. El are o mare însemnătate, nu numai prin faptul că e singurul «raport de ambasadă» românesc ce ni s'a păstrat în original, dar și prin aceia că o parte din el, cea tipărită în cursive, e în original în criptografie. Meritul de a fi deslegat această criptografie, făcută, cum se vede, întăiu pentru corespondența grecescă, revine tot d-lui Hodoș.

Cine a scris scrisoarea, către cine și la ce dată ?

E o scrisoare de capucehaie și, vorbindu-se de intervenții în afacerile patriarhatului de Constantinopol, de capucehaie munteană, și anume supt Șerban-Vodă Cantacuzino.

Cine ocupa atunci acest loc? Din *Monumenta comitialia Transylvaniae*, XVI, p. 632 și urm., se vede că interesele lui Șerban, încă de la numirea lui, din Decembrie 1678, erau reprezentate de cunoscutul Ienachi Porphyrita, care-i procurase și Domnia, luptînd contra Rușeteștilor, sprijinitorii Ducăi-Vodă.

Ungurii, cărora le scria des Ienachi, «domnii ungurii de la cele Șapte Turnuri», erau dușmanii lui Apaffy, principele ardelean, veniți să-l pîrească și să ceară pentru vre unul din ei Domnia. Erau Beldi și Csáky, dintre cari cel d'întăiu era mort în vara anului 1680. Șerban, «creștinul Șerban-Vodă», făcuse de la început, de la 1-iu Decembrie 1678, protestări de prietenie lui Apaffy, dar îndată după aceea se puse la lucru ca să-l înlocuiască prin Csáky.

Dar ceia ce fixeaza data, e chestia patriarhilor. Cum se vede din *Oriens christianus* al lui Le Quien, pe cînd păstoria Iacov, Dionisie, patriarhul mazil, veni din Țara-Românească la 30 Iulie 1682 și izbuti să-și recapete Scaunul.

S'ar mai putea căuta motive pentru datare în mersul ciumii, în situația demnitarilor turcești. Dar ceia ce s'a spus, îmi pare că ajunge.

* * *

Despre Cronica lui Carol al XII-lea de Amiras voi vorbi cu alt prilej.

XIX.

O SCRISOARE A LUI CONSTANTIN STOLNICUL CANTACUZINO

Illustrissime domine, domine observandissime,

Prioribus suis ad me exaratis asserebat Illustritas Vestra Celsissima principem Rakoczi ad diem 28-am mensis Martii venturum in Transilvaniam. At, cum iam longum a praefixo termino transivisse tempus pateat absque quod quidpiam ab Illustritate Vestra de eodem Suae Celsitudinis in Transilvaniam ingressu certi mihi constet (quametsi ab aliquibus praesentia Suae Celsitudinis actu in Transylvania esse fatur), ea propter, fiducialiter Illustritati Vestram praesentibus pro antiqua eaque sincera amicitia affectuose invisendo, requiro quatenus huiusce rei informationis aliorumque occurrentium notitiae participem me facere velit, ut, dum certo scivero, congrua debitaque vicinitatis praestare possim officia.

Ex his partibus pro nunc haec Illustritati Vestrae notificanda habeo. Porta Ottomanna, intendens fortalitia confiniorum, Cosaciam versus existentia (ubi sunt Vozia et alia, praesertim Tegene vel Bender dictum), reparare atque omnibus requisitis fortificare, ordinavit Seraskerium Babensem eo proficisci (qui iam ex Baba Danubium versus, ad Izaksi, movit), ut id quod a duobus annis renovare ac amplificare inchoarunt, hoc anno perficiatur; quod ut citius fiat, ambos principes, nostrum scilicet et Moldaviae, sufficientibus operariis et militia eo delegavit; ob quam causam etiam supremus aulae praefectus Magni Vezirii hic cum ferman missus est. Unde princeps secundum mandatum Portae diligenter se parat et, Deo dante,

post Pascha hinc movere meditatur, praemittens hodie partem operariorum et militiae. Sed an personaliter Sua Celsitudo Tegenam usque iturus sit necne, ad huc certo non constat.

Per cursores Celsissimi principis nudius tertius Constantinopoli venientes haec habetur notitia quod Hanus Tartarorum (Kazigerey nomine) depositus sit et in eius locum constituerint minorem fratrem (qui Galga erat), nomine Kaplangerey. Pro quo confirmando missus est Krimeam supremi Sultani supremus itidem stabuli praefectus. Haec pro nunc: si quae posthac occurrentia scivero, Illustritati Vestrae, uti sincero et fido amico, communicare non deero. Interim me benevolentiae et affectioni commendo et maneo semper

Illustritatis Vestrae

addictissimus et obligatissimus

servus

Constantinus Cantacuzenus.

Datum Bukuresti, die 18-va Aprilis 1707.

Illustrissimo domino domino Laurentio Pekri, comiti de Petrovina, Celsissimi principis Rakoczi totius in Transylvania existentis militiae generali commendanti, domino observandissimo, Transylvania, ibi ubi.

Notă. Scrisoarea se află în Colecția de autografe a Arhivelor de Stat din Budapesta. — Tot acolo și o scrisoare ungurească a lui Mihail Cantacuzino. fără adresă, purtând data: București, 16 Maiu 1708.

Pentru Constantin Cantacuzino, v. și panegiricul grec al lui Neofit Patarlos, Mitropolit al Cretei; tipărit de curind în culegerea: 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικὸς εὐλόγιος, XXVII (1895-9), 1900, pp. 287-94.

XX.

O SCRISOARE A LUI ȘINCAI.

Spectabilis domine, domine mihi humillime colendissime,
Ad propositas mihi quaestiones sequentia quam brevissime
respondeo. Et quidem :

Ad primam. Utrum Miron suum chronicon ultra annum
594 produxerit, ignoro, nec Sulzerum memini illud magis ex-
tensum possedisse, sed initium deesse clarum est, cum in-
cipit a capite (quantum recorder) 16-to. Si quo pacto (uti
spero) affutura aestate cum spectabili domino M. G. Kova-
chich in Transalpinam et Moldaviam divertimus, cuncta so-
lertius indagabo.

Ad secundam. De superexistentia operis Ureke Vornici
(quem titulum ab antiquis Romanis haereditatum esse non
credere nefas esse duco, quum in inscriptionibus dacicis sae-
pius occurrat) nullus dubito, ast ubinam latitet deinceps in-
dagabo, tuncque de eius aevo certiora proferre poterō.

Ad tertiam. Chronicon Balatsanianum mancum esse ex
exordio et fine eius evidens est; num completius alicubi
existat, pariter investigabo. Quis illud concinnaverit e con-
textu erui nequit, ideo Balatsaniani titulum a familia possi-
dente originale illi indidi. Reor nihilo secius operis authorem
extitisse aliquem e praedicta familia. Quemadmodum enim
Excellentissimus ac Illustrissimus Saúl, principatus Moldaviae
Szerdarius, atque infelicis principis Gika apud Augustam
Caesareo-Regiam Aulam legatus extraordinarius, narrabat
anno 1779 mihi, id temporis Romam reduci, solent prae-

cipuae boëricae familiae suos annales privatim conscribere eosque cum aliis aut nusquam aut difficulter admodum comunicare, ne odium aliorum incurrant: in iis enim etiam secretissimos aliarum familiarum, praesertim quibuscum tricas habent, defectus perstringunt; ita perstringit codex balatsanianus vitia familias cantacuzenae. Livor hic inter plerasque illustriores familiae ex externis etiam titulis, quorum tamen usum sub turcica clientela nullum habent, promanare dicitur. Sunt etenim Bráncován, quoad utrumque sexum, principes, Cantacuzeni, Balatsán, Sturza et plures alii comites Sacri Romani Imperii. Multi sunt barones, uti Langenthal et alii, pro quibus titulis tamen reliquis praecipuis baronibus non magis respectantur.

Ad quartam. Chronica: Balatsanianum «T. XX» et Mironis «T. XXV» ideo signavi, quia ego plures eiusmodi tomulos, quosdam etiam maiores, conscripsi, eosque, incipiens ab t. I usque ad t. XXXIX produxi; in quibus adnotavi (quantum fieri potuit) quidquid ad meum opus facere iudicavi, partim ex typis editis, partim e manuscriptis authoribus, fugientia etiam non pauca hinc inde interserta habeo; quae omnia enumerare per tempus haud vacat; numerum quippe eorum, ex quibus mea adnotavi (utut exactum calculum nunquam fecerim) existimo transcendere 1200, et in dies augeo inque ordinem chronologicum redigo, quidque invenio.

Talia audendi et patrandi primam mihi ansam et occasionem praebuit Eminentissimus cardinalis Stephanus Borgia Romae anno 1775, id temporis a secretis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide; quo patrocinate, Bibliothecarius de Propaganda Fide creatus sum, et insuper aditum ad secretiora etiam Bibliothecae Vaticanae, Barberinae, Sopra la Minerva, ad Aracelli et Benedictinorum, ipsiusque domini cardinalis impetravi. Viennae etiam uno anno, 1779,80, e Bibliothecis Caesarea et Nunciaturae Apostolicae, eodem domino cardinale me recommendante domino comiti Garampi, multa collegi, quae omnia, redux in Transylvaniam, adauxi, usque ad fatalitatem mihi per Excellentissimum episcopum Babb causatam. Ab anno 1794-to usque ad praeteritum me ferme

neglexeram, sed iam, divino opitulante numine, rursus me laboribus adcinxi, et ubi cuncta, inter ceteras meas occupationes, quae ad opus meum faciunt, excussero, textus authorum, quos solos, variis linguis scriptos, in annos redegi. in latinam linguam vertam et in talem ordinem collocabo, ut unus alterum explicet et, si opus fuerit, etiam refutet. Ita adornatum opus in lucem emittam.

Sane quam qui maxime doleo me caruisse fortuna hucusque etiam mea obsequia offerendi Spectabili Dominationi Vestrae; quod in futurum facere non intermittam, dummodo mecum mandare dignetur; qui interea etiam iugi venerationis cultu sum

Spectabilis Dominationis Vestrae

Budae, die 24-a Aprilis

humillimus servus

1804.

Georgius Sinkovics

[Către I. Crist. von Engel.]

Notă. Scrisoarea se află în Corespondența lui Engel, care formează ms. Quart. germ. 359 din Biblioteca Museuului Național maghiar.

În ea se mai află, pe lângă scrisori de mulțămire, de la episcopul din Ardeal, Mártonffy, și de la guvernatorul provinciei, Gh. Bánffy, pentru trimiterea Istoriei Țerii-Românești și Moldovei, următoarele știri ce ne pot interesa, mai ales:

Eder către Engel; Sibiiu, 19 April 1803. Crede că a scrie istoria principatelor îi e o «Plage»; îi dă ce are. «Klein hoffet nächstens nach Wien zu kommen und Ihnen den Miron und andere derley Subsidia mitzubringen. Doch ich hoffe Sie werden aus polnischen Scribenten sich mehr behelfen können ... Ich vermuthe der sächsische Pfarrer Thorwächter in Bolkáts hat manche Schriften über die Waiachey, die er gerne mittheilen wird, wenn Sie ihm schreiben.» Să scrie și lui Andreas Wolf, în Sibiiu, care, «bei seinem langen Aufenthalte in der Moldau, viele Kenntnisse gesammelt. Es sind beide eitle Leute und die es gerne sehen werden, wenn Sie ihnen versprechen, ihrer rühmlich zu gedenken, und für die Sache ist es viel besser, wenn die gesammelten Daten dieser Herrn durch Ihre Feder eingeschleicht erscheinten.» Îl face atent la documentele din «Disertațiile» lui Pray și la cele din Raicevich, la Istoria războiului diu 1769 de Burscheider.

În ms. fol. germ. 296 din aceeași bibliotecă, se cuprinde o traducere a Anonimului, alta, parțială, a lui Miron Costin, o listă a Domnilor noștri de Eder, după manuscrisurile lui Sulzer, o parte dintr'un manuscris al lui Klein, despre Mihaï Viteazul, părți din Cronica Bălăcencască, — și scrisori analoage, — adică:

1. Thorwächter către Engel, Bolkatsch, 17 Decembre 1800. Despre manuscrisurile lui Sulzer. Reproducem aici numai partea din urmă, care dezleagă o enigmă din literatura istorică relativă la Romîni:

«Soll aber aus diesem . . . Vorhaben etwas werden, so dünkte ich, thätten Sie gut, wenn wir Sultzer's Werckchen: *Illustratio articulorum XIV a Serenissimo Moldaviae principe quondam eruditissimis praepositorum, historiam Valachorum concernentium, a celebri Sultzero facta et per Andream Thorwaechter notis curisque praecipuis edita*, als Quintessenz der walachischen Geschichte zu erst einem Verleger gäben. Es liegt auf meinem Schreibtisch fertig, ist deutlich geschrieben; nur will ich es noch erst Herrn Carl Edern zeigen. Es dürfte im Druck ohngefähr 14 Bogen ausmachen, und hat interessante Materien, zum Beispiel: «Art. I. Quis et qualis nam ab initio per certos incolas inhabitatae Valachiae ac Moldaviae ad finem saeculi XIII usque utriusque huius provinciae status regimen et dependentia fuit?» Despre ms., care s'a păstrat, am vorbit în *Istoria. liter rom. în secol. al XVIII-lea*, II, p. 22, nota 2.

2. Parohul Ioan Filtsch către Engel; Urwegen, 3 August 1803. Trimite un privilegiu al lui Mihaï, ce-î fusese cerut. În hîrțile lui Seivert n'a aflat nimic despre scrierile dorite ale lui Benkner și Filtsch: să scrie și lui Marienburg, rectorul din Brașov. În existența «einer Geschichte der wallachischen Fürsten von Gunesch» nu crede: lucrările acestuia s'au pierdut după moarte, din neștiința moștenitorilor. Se oprește asupra unui «Commentariolus de ducibus Walachiae» de Soterius [azi în ms. fol. lat. 3743 din aceeași Bibliotecă].

«Dagegen aber hat Herr doctor medicinae Wolff in Herrmannstadt, der sich mehreré Jahre in der Moldau und Wallachey aufgehalten und zu den Fürsten, Bischöffen und allen Grossen daselbst Zutritt gehabt hat, seine daselbst fleissig gesammelte Daten, seit ein Paar Jahren geordnet und eine sehr lesenswerthe historisch-statistische Beschreibung der Moldau, mitunter auch der Wallachey, aufgesetzt, die in Kurzem gedruckt werden und einen mässigen Oktavband füllen dürfte. Sie verdient Ihre Aufmerksamkeit vorzüglich.»

